KAV RAM

SİLİNMİŞ TARTIŞMALAR

BERNSTEIN

EVRİMSEL SOSYALİZM

İÇİNİ [illegible] UYANDIRAN

KAVRAM YAYINLARI
27
Birinci basım: Kasım 1991

ISBN 975-366-011-1
Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie'nin, Shocken Books tarafından New York 1975 (7. basım)'da *The Classic Statement of Democratic Socialism* adıyla Sidney Hook tarafından hazırlanan basımından çevrilmiştir.
Dizgi: Kavram, Baskı: Şahinler Matbaacılık
Cilt: Gürkan Ciltevi
KAVRAM ❑ Başkurt Sokak 41/2 Cihangir, 80090 İstanbul (144 02 85)

EVRİMSEL SOSYALİZM

Bir Eleştiri Bir Onaylama

Eduard Bernstain

Düzenleme: Sidney Hook

Türkçesi: B. Alkım Cerit

Evren Bülaycı

KAV RAM

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	7
İNGİLİZ BASIMINA ÖNSÖZ	19
ÖNSÖZ	21
I. MARKSİZMİN TEMEL ÖĞRETİLERİ	29
a) Marksizmin Bilimsel Öğeleri	29
b) Tarihin ve Tarihsel Zorunluluğun Materyalist Yorumu	32
c) Sınıf Mücadelesi ve Sermayenin Evrimi Üzerine Marksist Öğreti	40
II. MODERN TOPLUMUN EKONOMİK GELİŞMESİ	47
a) Marksist Değer Kuramının Anlamı Üzerine	47
b) Modern Toplulukta Zenginliğin Dağılımı	54
c) Toplumsal Zenginliğin Üretimi ve Dağılımında Girişimci Sınıflar	62
d) Modern Ekonomide Krizler ve Çözüm Olasılıkları	74
III. SOSYAL DEMOKRASİNİN GÖREVLERİ VE OLANAKLARI	89
a) Sosyalizmin Siyasi ve Ekonomik Önkoşulları	89
b) Kooperatif Örgütlerin Ekonomik Kapasitesi	95
c) Demokrasi ve Sosyalizm	107
d) Sosyal Demokrasinin En Acil Sorunları	122
SONUÇ : BAŞLICA AMAÇ VE EĞİLİM - Kant, Cant'a Karşı	141

GİRİŞ

Eduard Bernstein sosyalist 'revizyonizm'in babasıdır. Ancak 'revizyonizm' teriminin, neredeyse 'sosyalizm' terimi kadar belirsiz bir ifade olduğuna dikkat çekmek yerinde olur. Komünist dünyayı bir arada tutan bağların 'revizyonizm' suçlamalarıyla zedelenmekte olduğu bu günlerde, bu terimin tanımı içine giren değişik hareketler ile öğretileri ayırt etmek gerekir.

Bernstein'in 'revizyonizm'i, Birinci Dünya Savaşı öncesi sosyalist harekette güçlü bir akım olarak yerini aldı. Bugüne bakarsak, revizyonizm çağdaş komünizmin içerisinde vahşi bir anafor dizisi olarak ele alınabilir. Bunların ikisinin de Marksizm'den kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu ikisi arasındaki farklar üzerinde durmadan önce, ortak kaynakları üzerine birkaç söz söylemek gerekir. Revizyonizm teriminin Marksist çevrelerde bir aşağılama terimi olarak bu kadar çok kullanılması, bir hareket ve öğreti yapısı olarak Marksizmin doğası üzerine ışık tutmaktadır. Gerçekten de, Marksist literatüre bakarsak, bu terimin sahip olduğu birçok değişik anlam arasındaki ortak noktaları, çamur atma, sapma, ihanet ve döneklik olarak adlandırabiliriz. Marksist çevrelerde bir sosyalist düşünürün düşünceleri üzerine revizyonist etiketini yapıştırmak, batı dünyasında dini inançların dorukta olduğu

günlerde bir Hıristiyan yazarı bir pagan ya da ateist olarak damgalamakla karşılaştırılabilir.

Eduard Bernstein'in kendisine açıkça revizyonist demesi, aslında onun karakteristik bir özelliği olarak görülebilir. Bernstein, bir yandan sosyalist hareket ve onun ideallerine bağlı kalırken, diğer yandan Marks'ın çözümlemelerinden ve öngörülerinden bazılarını geçersiz kılan tarihi ve ekonomik gelişmelere dikkat çekmiştir. Böylece bilimsel mesleklerini, deneyimleriyle tutarlı bir biçimde birlikte yürütmek isteyenler için Marks'ın gözden geçirilmesi düşünsel bir zorunluluk haline geldi. Ne yazık ki böyle yapanlar, Bernstein'ın umduğu kadar çok olmadı. 'Doğru yoldan yürüyenler'in Bernstein'in eleştirilerine tepkisi ve ona yönelttikleri düşmanca saldırı gösteriyor ki, Bernstein, kitle hareketlerinin doğası üzerine biraz saf düşüncelere sahipti. Üstelik Ortodoks Marksizme yönelttiği eleştirilerin, sosyalizmin her türüne düşman olan çevrelerce çok övgü toplaması, durumunu daha da zorlaştırdı. Ancak Bernstein'in düşünsel cesaretinin, düşünsel dürüstlüğünden geri kaldığı söylenemezdi. Eleştirilerinin resmi olarak mahkum edilmesine ve Alman Sosyal Demokrat Partisi'nden dışlanmasını isteyenlerin yaptığı heyecanlı çıkışlara rağmen söylediklerinden geri dönmedi. Görüşlerini tekrar tekrar vurgulayarak savundu; revizyonist görüşlerinin yanlış anlaşılmasına ve bu görüşlerinden dostlarının ve düşmanlarının çıkardıkları yanlış sonuçlara karşı çıkarken bile, bir revizyonist olduğunu asla yadsımadı.

Bernstein karşısındaki cephenin yoğun saldırıları yüzünden olacak, kendisinden sonra Marks'ın çalışmalarını yeniden yorumlayan cesur insanların hiçbiri (ister Marks'ın sosyal düşüncesinde Kant'ı keşfedenler olsun, isterse devrim teorisinde Blanqui'yi bulanlar olsun) kendisini revizyonist olarak tanımlamadı. Bu düşünürler Marks'ın görüşlerini gözden geçirdiklerine ya da değiştirdiklerine dair yapılan eleştirileri yorumları reddettiler. Bu düşünürler sadece Marks'ın gerçekten düşündüklerini ortaya çıkarıyor olduklarını, bu düşüncelerde meydana gelmiş bozulmaları temizlediklerini ve ilk özgün haline getirdiklerini iddia ettiler. Marks'ı yeniden keşfetmek yoluyla onu gözden geçirme süreci ise halen devam ediyor. Bir çağdaş yorumcu, Marks'ta Freud'un görüşlerinin öngörüsünü keşfediyor, bir başkası ise Marks'ın aslında

bir Zen Budist olduğunu, ya da daha doğrusu bir Zen Yahudisi olduğunu ortaya çıkarıyor. Belki de kısa bir süre sonra kültürel dünyamızın öncülerinden bazıları, Marks'ın olgunluğunda reddettiği ilk yazılarından yola çıkarak, yabancılaşma öğretisiyle aslında Kirkegaard ve Heidegger'in varoluşçuluk üzerine olan yazılarında örtük olarak belirttikleri şeyi kasdettiğini ilan edebilirler.

Revizyonizm terimine ve Marksizm ile ilişkili düşünceler topluluğunun eleştirel incelenmesi sürecine karşı duyulan bu düşmanlığı iyice çelişkili bir duruma getiren şey ise, kendilerini ortodoksluğun bekçi köpekleri olarak görenlerin, Marksizmin 'bilimsel' karakteri üzerinde şiddetle ısrar etmeleridir. Çünkü bir bilimsel ifade, kendi doğası gereği ancak o an için doğrudur ve hangi yöntemlerle doğrulandıysa o yöntemlerin gerektirdiği gözden geçirme işlemlerine tabidir. Aslında bilimsel olmanın revizyonist bir yaklaşıma bağlı kalmakla aynı olduğu düşünülebilir. Bernstein, kendisini eleştirenlere, Marks ve Engels'in kendi zamanlarındaki sosyalist düşüncenin başlıca gözden geçiricileri olduğunu her fırsatta hatırlatıyordu. 19.uncu yüzyılın ikinci yarısında Charles Peirce tarafından "critical fallibilism" (eleştirel tutarsızlık) kuramının geliştirilmesinden bu yana, ilke olarak, her bilimsel önermenin sorgulanabileceği ve bir parçası olduğu bilgi yapısının dizgeleştirilmiş yalınlığı ve verimliliği yararına vazgeçilebileceği düşüncesi genel olarak kabul edilmektedir. Ama çoğu sosyalist için, bilim, bir inanç olarak dinin yerini alan bir öğretiler yapısı görevi gördü.

Bernstein'in revizyonizmi, son zamanlarda komünist uydu ülkelerde birçok insana ve harekete yapıştırılan etiketlerdeki revizyonizme hiç benzemiyordu. Çünkü onun başlıca kaygısı, Marksizmin gerçeğini ortaya çıkarmak iken, ötekiler Marks'ın yargılarının yanlış olduğunu ilan etmekten kaçınmak için ona yeni bir anlam vermeye çalışıyorlardı. Bunu yapanların bir niyetlerinin Marks'ın düşüncelerini aksi yönde gelişebilecek olaylara karşı bağışık kılmak olduğu söylenebilirse de; esas amaçları komünist rejimlerin Marksizm bayrağı altında onlara dayattığı saçma fikirlere ve onaylanamıyacak uygulamalara karşı Marksizim adına mücadele vermekti.

Öte yandan Bernstein'in revizyonizminin, Çin komünistleri tarafından Tito ve Kuruşçev'e yöneltilen revizyonizm suçlamalarıyla bir ilgi-

si yoktur. Burada sözkonusu olan, Bernstein'a göre, birçok yönden Marks'ı daha kökten bir gözden gecirmeye tabi tutan Lenin'in postu içinde verilen bir mücadeledir. Lenin, komünizmin dünya çapındaki kaçınılmaz zaferinin yine kaçınılmaz bir savaşla birlikte elde edilebileceğine inanıyordu. Kruşçev ise, nükleer silahlar ile yapılacak bir savaşın hem komünist hem de özgür dünyayı yok edebileceğine nihayet ikna olduğu için, komünizmin zaferinin hâlâ kaçınılmaz olduğunu ama bunun için kaçınılmaz bir savaşın zorunlu olmadığını ilan ediyor. Kruşçev'in diğer bir görüşü de demokratik ülkelerde komünistlerin iktidara gelmesinin silahlı ayaklanma yoluyla gerçekleşmesinden çok, Çekoslavakya'da olduğu gibi sızma ve hileyle olanaklı olabileceği. Bu ve ilişkili başka nedenlerden dolayı Çin komünistleri bugün Kruşçev'i bir revizyonist olarak görmektedirler.

II

Eduard Bernstein 1850 yılının 6 Ocağında Berlin'de ekonomik olarak orta halli bir ailede doğdu. Sınırlı bir okul eğitimi gördü. Onaltı yaşında bir bankada çırak olarak çalışmaya başladı. Bundan birkaç yıl sonra bir bankada memur oldu ve1878 yılında Almanya'dan ayrılıp İsviçre'ye gidinceye kadar bu görevde kaldı. Bundan altı yıl önce de Eisenacher sosyalist grubuna katılmıştı; bu grup 1875 yılında Lassalcı sosyalist grupla birleşerek Alman Sosyal Demokrat Partisi'ni oluşturdu. Bismarck'ın sosyalistlere karşı çıkarttığı kanunlar yüzünden, Bernstein İsviçre'de kalmaya devam etti ve oradaki Partinin resmi gazetesinin editörlüğünü yaptı. Bu yayın Almanya'da gizli olarak dağıtılmaktaydı. 1888 yılında, Bismarck'ın baskıları sonucu, Bernstein ve çıkardığı gazete İsviçre hükümeti tarafından yasadışı ilan edildi. Bundan sonra Londra'ya giden Bernstein, burada Marks'ın çalışma arkadaşı olan Friedrich Engels ile çalışma olanağı buldu. Gerçekten de, hem Marks hem de Engels, onun editörlük yeteneklerini oldukça be-

ğeniyorlardı. Engels'in ölümünden sonra, Bernstein'ı vasiyetini uygulamakla görevlendirdiği ve yine Kautksy ile birlikte, yazınsal varisi tayin ettiği anlaşıldı. [1]

Eduard Bernstein, ilk revizyonist düşüncelerinden bazılarını, resmi bir yayın olan 'Die Neue Zeit'te sosyalizmin sorunları üzerine çıkan bir dizi makalede sundu. Bu yazıların yayınlanması üzerine, Alman Sosyal Demokrat Partisinde bir dizi yaygara koptu. Bernstein, düşüncelerini açıklamak ve savunmak için, tam adı 'Sosyalizmin Öndayanakları ve Sosyal Demokrasinin Görevleri' olan elinizde tuttuğunuz bu yapıtı yazmaya başladı. Bu kitabın yayınlanmasıyla birlikte, daha önce sadece yaygara düzeyinde kalan tepkiler, hem Alman partisinde hem de Avrupa'nın öteki sosyalist partilerinde esen büyük bir siyasi fırtınaya dönüştü ve bu fırtına, ancak Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla dindi.

Bernstein'in bu kitabının saşırtıcı (ve ortodokslar için korkunç) etkisine üç neden gösterilebilir. Birinci olarak, kapitalizmin çöküşünü öngören vahyi düşüncelerden ciddi olarak ayrılmaktaydı. Bu düşüncelere göre, kapitalizm, kendi içinde barındırdığı ekonomik eğilimler sonucu çalışan sınıfları yaygın bir sefalete itecekti. Bu sınıflar da devrimci bir öfke içinde ayağa kalkıp mevcut devleti yıkacaklar ve onun yerine, bütün temel üretim, dağıtım ve alışveriş araçlarının kolektif mülkiyetine dayalı bir sistem kuracaklardı. Bernstein, Marks'ın kapitalizmin çöküşü öngörüsünü dayandırdığı ekonomik eğilimlerin sanıldığı gibi olmadığını ileri sürdü. Ne fakirler daha çok fakirleşiyor, ne de zenginler daha çok zenginleşiyordu. İşçi sınıfının sefaletinin giderek artması, işsizler ordusunun sayıca giderek büyümesi, bütün toplumsal düzenlemelere meydan okuyan tekellerin hiç duraksamadan gelişmeleri gibi öğretileri gerçek olaylar doğrulamıyordu. Tam aksine, tarih içerisinde. bu öğretilerin yanlışlığı anlaşılmıştı. Marks'ın öngörülerinin neden gerçekleşmediği üzerine Bernstein'in geliştirdiği açıklama ise; özgür bir siyasi sistemin kendi üretim tarzı üzerine de çalışmasının doğuracağı ekonomik ve toplumsal sonuçların Marks tarafından küçümsendiğiydi.

İkinci olarak, Bernstein sosyalizme, toplumsal ilişkilerin tümünde, demokrasinin kuramsal ve eylemsel olarak uygulanacağı, sınıfsal ayrı-

calıkların tümünün ortadan kaldırılacağı ve insan ilişkilerinden keyfiliğin, usdışı ayrımcılığın, eşitsizliğin giderileceği bir sistem gözüyle bakıyordu.

Bu, sosyalizmin sınıf ya da parti adına herhangi bir tür siyasi diktatörlük kurmaktan kaçınması demekti. Bu aynı zamanda etkin üyelerin çoğu işçilerin saflarından gelse de, dünyadaki sosyalist partilerin kendilerini, insan çıkarlarının ya da toplumdaki grupların tümünün çıkarlarının temsilcisi olarak görmeleri gerektiği anlamına geliyordu. Sosyalistlerin amacı, bir burjuva toplumunun yerine bir proleterya toplumu kurmak değil, bir evrensel yurttaşlık toplumu kurmak olmalıydı. Bunu gerçekleştirmek için, sanayii toplumsallaştırmak ve mülkiyetlerini insanlar üzerinde tahakküm kurmak için kullanmak isteyenlerin çabalarını boşa çıkaracak belirli geniş önlemler almak gerekecekti. Aynı zamanda, miras dağıtımı gibi bazı özgürlük türlerine sınırlamalar getirilerek, bireyin gelişimi için daha geniş özgürlükler sağlanmalıydı. Bütün bu reformları gerçekleştirme süreci içerisinde, değişimin hukuka, sağduyuya ve anayasaya bağlılığı gözetilmeliydi. Böyle tasarlandığında, demokrasi sadece halkın hükümeti ya da çoğunluğun yönetimi olmaktan çıkıyordu. Demokrasi düşüncesi azınlık haklarına saygıyı da içermeliydi, insanların esenliği yanında bir adalet kavramına yer vermeliydi. Bu sağlandığında, adalet istemi " topluluk üyelerinin haklarında eşitlik; bu ilke uyarınca da, her somut olayda halkın yönetiminin bir ifadesi olarak çoğunluğun yönetiminin sınırlandırılması " önermesini de gerektirecekti.

Üçüncü olarak sosyalist hareket programını oluştururken, kendisini ütopyacılıktan arta kalan unsurlardan arındırmalıydı. Sosyalist hareket kendisini, nihai bir amacı gerçekleştiren bir şey olarak görmekten vazgeçmeli ve küçük ya da büyük, birçok günlük görevi yerine getirerek demokratikleşme yolunda ilerlemeliydi. Sosyalizmin amaçları ne olursa olsun, bunlara varma yolu bu amaçlarla uyumlu olmalıydı. Araçların ve amaçların bu içiçe geçmişliği, önceden belirlenmiş bir yol göstericiyi değil, sosyalist hareketin izlediği yönün doğru olarak algılanmasını gerektiriyordu. Bernstein'in sosyalist meslektaşlarını en çok kızdıran cümlesi, sosyalist hareketin kendisi için her şey demek olduğunu ve genellikle sosyalizmin nihai amacı olarak adlandırılan

şeyin ise kendisi için hiçbir anlam taşımadığını açıkladığı cümlesidir. Bu talihsiz ifade sayesinde düşmanca yaklaşıma sahip eleştirmenlerin işi kolaylaşmış ve sosyalizmin amaçlarını ya da ideallerini göz önüne almadan hareketin gidiş yönünü mantıklı bir şekilde değerlendirmenin mümkün olmadığı suçlamasını getirebilmişlerdir. Bernstein'ın sosyalizmin nihai amacına karşı kayıtsızlığını belirtirken kastettiği şey, sosyalizmin idealleri değil, o zamanlar gerçekten hiç kimsenin bilemeyeceği bir şey olan, bu ideallerin kurumsal biçimlerinin ayrıntılı tanımlarıydı.

Bernstein'ın bu tutumunu açıklığa kavuştururken yaptığı şey, Alman Sosyal Demokrat Hareketinin ve diğer batılı sosyalist partilerin ilan ettileri programlardan farklı olarak, gerçekten izledikleri yolu tanımlamak ve onaylamaktan pek öte bir şey değildi. Ancak sosyalist bakış tarzını mitolojisinden arındırmakla, sosyalist hareketin retoriği ve günlük pratiği arasındaki uyumsuzluğa dikkat çekmekle ve deneysel verilere daha çok bağlılık ile terimlerde daha az 'dini' içerik istemekle, Bernstein sadece inancın yaldızını değil kendisini de eleştiriyordu. Ama Sosyal Demokrat Partinin gerçekte reformizmi arttıkça, üyelerinin vahiylere ve toptancı çözümlere bağladığı umudun artan öneminden habersiz gözüküyordu.

Yine de, Alman Demokrat Partisi, Birinci Dünya Savaşından önce, Bernstein'ın kafasının üzerinde sallandırılan dışlanma tehdidine rağmen, revizyonist yolda ilerledi. Savaş çıktığında, Bernstein Parti'den, savaş bütçesinin onaylanmasına sağlam bir şekilde karşı çıkmasını istedi. Savaştan sonra prestiji yükselen Bernstein'ın görüşleri, Hitler Almanya'da siyasi demokrasiyi yokedinceye kadar, öğretisel açıdan dahi Alman Sosyal Demokrat Partisi tarafından kabul gördü. Sovyetler Birliği tarafından bütünüyle denetlenen bir Komünist hareketin varlığı, Bernstein'ın bakış açısının zaferine yardımcı oldu. Hitler'in düşmesinden ve Alman Sosyal Demokrat Partisinin yeniden kurulmasından sonra, Bernstein'in düşünceleri hakim ortodoks görüş haline geldi. Sadece ekonomik açıdan yaklaşırsak, bu hakim görüşü belki Bernstein bile fazla revizyonist bulabilirdi.

Birinci Dünya Savaşının sonlarına doğru Komünist Enternasyonel örgütü en dogmatik marksistleri sosyalist hareketten ihraç etti.

Lenin'in önderliğinde, Komünistler Marksizmi öylesine gözden geçirdiler ki, Marksizm sonuçta, dünyanın herhangi bir yerinde iktidara gelmeyi ussallaştıran özgür bir toplum felsefesine dönüştü. Proleterya diktatörlüğü ile özdeşleştirilen Komünist Partinin diktatörlüğü ile Komünistler, sosyalizmin ekonomik temellerini kurmak için proleteryanın en az sayıda olduğu ülkelerde bile acımasız bir şekilde zora başvurdular. Bernstein'in kendisi de, tarihi maddecilik üzerine Marksist kuramın basite kaçan yorumuna kuşkuyla yaklaşmıştı. Siyaseti ve kültürü ekonomik güçlerin tekbaşına biçimlendirdiğini reddeden Bernstein, tarih boyunca ekonomik çıkarların çatışması kadar etik ideallerin ve etkenlerin önemine de dikkat çekmişti. Tarihin temel kuvvetlerinin işlemesine bel bağlayan Sosyal Demokrat yoldaşlarıyla karşılaştırıldığında Bernstein, bazı sorunlarda daha güçlü hareket etmeye hazırdı. Ancak, Sovyet Komünizminin kuramsal temeli olan Bolşevik-Leninizm'ini, tarihsel zorunluluk ve sınıf mücadelesinin yasaları üzerine yanlış formüllerden yola çıkan, zoru ve şiddeti yücelten Blanqui ve Bakunin'in aşırı düşüncelerine bir geri dönüş olarak görüyordu. Bernstein'ı öldüğü yıl olan 1932'den bir kaç yıl önce, 1929'da gördüğümde, hem Sovyetler Birliğinde hem de başka yerlerdeki Komünist ahlaksızlığa karşı öfke doluydu. İlk yıllarından bahsederken, bir pürüzden sözeder gibi, Marks'ın başkalarıyla kurduğu siyasi ilişkilerinde ortaya çıkan bir Bolşevik yanı bulunduğunu söylüyordu. Bernstein, Bolşevik-Leninizm bir öğreti olarak ele alındığında; özellikle demokrasi ile kültürel ve düşünsel özgürlüğe yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde, çağdaş bir kıyafet içerisinde Asya tipi despotizmden çok farklı bir şeyin ortaya çıkmadığında ısrar ediyordu.

Bernstein'den kalan mirası incelersek, düşüncelerinin Batı dünyasındaki demokratik sosyalist hareketlerin bugünkü inançlarında yansımasına bakarak, Karl Kautsky ve George Plekhanov gibi ortodoks eleştirmenlerden çok, onun düşüncelerinin doğrulandığını görebiliriz. Buna, değişik şekillerde delil göstermek mümkündür. Birincisi, günümüzün demokratik sosyalistleri, birer ekonomik sistem olarak sosyalizmin ya da kapitalizmin ne bütün olasılıkları tükkettiğinin ne de biribirlerini dışladıklarının farkındadırlar. Üretim araçlarının *tümünün* kamulaştırılmasına inanan pek az sosyalist kalmıştır. Tamamen kamulaştırılmış

bir ekonomide totalitaryan bir potansiyelin bulunduğu ve siyasi demokrasiden uzaklaşıldığı zaman bu potansiyelin açığa çıkarak baskı ve tiranlığı doğuracağı artık anlaşılmıştır. İkinci olarak, günümüzdeki başlıca mücadelenin sosyalizim ile kapitalizm arasında, ussal olarak denetlenen bir ekonomi ile bir serbest girişim ekonomisi arasında olduğu artık demokratik sosyalistlerce reddedilmektedir. Artık mücadelenin; sadece siyasi olarak değil, bir yaşam biçimi olarak algılanan demokrasi ile totalitaryanizm arasında olduğu söylenmektedir. Faşizm ve Komünizm deneyleri sayesinde sosyalistler artık biliyorlar ki (ya da zaten bildikleri bir şeyi bir daha gördüler) *önce özgürlük gelir* : insanın içinde yaşamak istediği ekonomiyi, dini ve varoluşun kültürel ile sanatsal biçimlerini seçme özgürlüğü. Demokrasiyi, yalnızca sosyalizme ulaşmak için bir araç olarak görmekten vazgeçilir; demokrasi yeterince hızlı ya da etkili olmadığında da, dolaysız eylem, diktatörlük ya da iyiliksever görünüşlü despotluk uğruna terkedilmezse; sosyalizm, demokratik değerlerin geliştirildiği kurumsal bir araç olabilir. Bu, sosyalist ekonomi ya da sosyalist üretim biçiminin, kendi içerisinde bir amaç olarak değil de, daha refah içinde ve daha adil bir yaşamın aracı olarak görülmesini gerektirir. İş, bu noktadan sonra deneysel bir soruna indirgeniyor ve ekonominin şu ya da bu sektöründe özel mülkiyetin, kamu mülkiyetinin ya da yöneticiler, çalışanlar ve tüketicilerden oluşan kamu ticari mülkiyetinin istenen bir şey olup olmadığı üzerine temel ilkelerde yürütülen öğretisel bir tartışma olmaktan çıkıyor. Dördüncüsü ve belki de en önemlisi, birey olarak *kişiler,* (elbette bir kuram olarak bireycilikten sözetmiyorum) sosyalist felsefenin ilgi alanının odak noktası haline geliyor. Eğer Marks'ın ifade ettiği gibi, "herkesin özgür gelişimi, tek tek kişilerin özgür gelişiminin koşulu haline gelecekse", sosyalizmin etik idealleri, tüm mevcut kurumları ve tüm değişim önerilerini yargılamanın ölçütleri olarak yeniden oluşturulabilir. Bu 'Ahlak'ın içeriği, evrensel düzeyde kabul görseler bile, belirli durumlara uygulanamayan bir takım soyut, koşullu buyruklardan öteye giden bir şey. Bu içerik, bu belirli anda ve toplumda insanın incelenmesiyle, insanın önündeki gelişme seçeneklerinin, bunların olası sonuçlarının ve insanın bunlar arasından düşünerek yaptığı seçimin incelenmesiyle oluşur. Eşitlik ya da adalet, mutluluk ya da insan refahı

ideallerinin yönlendirdiği bu seçim, ahlaki yargıların doğrulanabildiği ölçüde zeka tarafından doğrulanır. Bernstein başka bir ağız ile konuşmuş olsa da, (bugün demokratik sosyalistlerin pek azı, ona borçlu oldukları düşünsel mirasın farkındadırlar) Marksist doktriner ortodoksluğun yekpare yapısını yıkarak, çoğulculuğun, bireyselliğin ve demokrasinin kurulabileceği bir yaşam biçiminin yolunu açmıştır.

Bernstein'ın taraftarı olduğu demokratik sosyalizm, hakim iktidarı kabullenip boyun eğmeyi sağlayacak sulandırılmış bir öğreti değildi. Bernstein, hem inandığı bir düşünceyi sonuna kadar izlemek açısından, hem de zorbalığa ve adaletsizliğe karşı verdiği mücadele açısından korkusuz bir insandı. İlk ustaları ile onların müritlerinin aksine, eleştirdikleri dahil, başkalarının görüşlerine soğukkanlı yaklaşıyordu. Kişiliği için söylenebilecekler, öğretisi için de geçerlidir. Hangi görüşe sahip olursa olsunlar, eylemleri demokratik topluma zarar verenlere karşı güçlü bir şekilde hareket geçmenin gerekli olduğuna inanıyordu. İleri ölçüde parlamenter reformdan korkmuyordu ve Birinci Dünya Savaşından sonra Alman Sosyal Demokratları tarafından desteklenen önlemlerden daha da güçlülerini desteklemekten çekinmedi. Uluslararası ilişkilerde, çoğu meslektaşına göre şovenizmin izini çok daha az taşırdı. Sosyalist düşünceye geçmesinin ilk günlerinden başlayarak iyi bir Avrupalı oldu ve öyle de kaldı. Partisinin şiddetli muhalefetine rağmen, Birinci Dünya Savaşının esas suçunun Alman İmparatorluğu'na ait olduğunu açıkladı; aslında bu, delillerin gücünden çok, onun resmi propagandaya karşı olan ahlaki tepkisinin bir yansımasıdır.

Bazen, Bernstein'in demokratik sosyalizminin, ancak demokratik düşüncelerin geçerliliğine zaten inanmış bir ülkede gerçekleşebileceği ve Hitler ya da Lenin gibi adamların etrafında toplanan şeytani toplumsal öğelerin varlığı karşısında bir şansı olmadığı söylenir. Bu, kısmen doğrudur. Bernstein, demokratik sosyalizmin ancak demokrasiye inanan bir ülkede gerçekleştirilebileceği görüşüne katılırdı. Bir ülke demokrasiye inanmıyorsa, sosyalizm için gerekli koşullar henüz olgunlaşmamış demektir. Böyle bir durumla karşılaşan sosyalistlerin görevi, demokrasinin gelişebileceği koşulları elde etmek için çalışmak ve sosyalizm için yoğun bir eğitim etkinliğine girişmektir. Bernstein, sorunlu bir gelecek uğruna bugün yaşayan kuşakları kanlı bir şekilde

kurban etmeye hazır oldukları için, Komünistlerin Marksizmin temel ilkelerine ters düştüklerini ve ahlaki dürüstlükten ayrıldıklarını düşünüyordu. Ona göre, amacın araçları belirlemesinden çok daha kesin bir şekilde, araçlar amacı belirlerdi. Yarın gelecek olan her zaman bugün kullanılan araçların bir sonucu olurdu ve yalan söyleyen propagandaya ve Lenin'in deyimiyle 'sınırsız güçe' dayalı bir diktatörlüğün, insanlığın kardeşliğini sağlayacağı henüz görülmüş değildi. Bernstein, bir siyasi diktatörlüğün önsözü ya da bir savunması içinde, bir Afrika devletinin kendine özgü 'sosyalist' liderinin, "hapishaneler olmadan bir devrim yapabileceğinizi düşünmek hayaldir" açıklamasını reddederdi. Bernstein'ın bunu yapması, bir pasifist olduğu ya da gücün kullanımına karşı olduğu için değil, ancak bu türden açıklamalar genellikle iktidardaki devrimci cuntadan farklı düşünen demokratlara karşı baskı önlemlerini haklı göstermek amacını taşıdığı için olurdu. Ancak, demokrasinin olağan süreçleriyle bir devrim başlatılmış ya da kurulmuş olsaydı, Bernstein, ister faşist ya da komünist olsunlar, karşıdevrimcilere karşı güç kullanmaktan çekinmezdi. Bernstein'ın dile getirdiği ilkelere bakılırsa, atacağı ilk adımlar, meşru husumetleri ortadan kaldıracak ve böylece totalitaryanizmin kitle desteğini çözecek toplumsal reform önlemleri almak olurdu. Hitler'i, o daha demokrasiyi çökertmeden 'önce' yoketmekten çekinmezdi. Sivil hakların tutkulu bir koruyucusu olan Bernstein, özgür bir toplumun hoşgörmesi gereken yetke karşı düşünceler ile hoşgörülemeyecek fesatlığı birbirinden ayıramayan bir vitrin liberali değildi.

Eduard Bernstein'in görüşleri henüz gerçekleşmedi. Ancak, dünyanın hâlâ özgür olan bölgelerinde onun yaşamının ve çalışmalarının zamanla daha iyi tanınacağını; toplumu daha insancıl ve adil bir yer haline getirmek isteyenler tarafından anısının taze tutulacağını ummak, olabilecekten fazla bir şey ummak değildir.

Sidney Hook
New York Universitesi
1963, Ağustos

İNGİLİZ BASIMINA ÖNSÖZ

Bu elinizdeki kitabın hem kendisi bir tarihe sahiptir, hem de bazı yönlerden tarihin oluşumuna katkıda bulunmuştur. Alman baskısına önsöz içerisinde anlatılan koşulların yazılmasını gerekli kıldığı bu kitap, ortaya çıktığı zaman Alman sosyal demokrasisi içinde ve dışında epey hareketliliğe yol açtı. Sosyalizmin karşıtları, bu kitabı, sosyalist kuramın zayıflığını gösteren, kapitalist topluma sosyalist yazarlar tarafından getirilen eleştirilerin yanlışlığını ispatlayan bir yapıt olarak duyurdular. En başta Kautsky bu kitabı, sosyalizmin temel ilkelerinden ve bilimsel sosyalizm kavramından vazgeçtiği iddiası ile suçladı. Bütün bunlardan yola çıkarak Alman Sosyal Demokrat Partisi 1899 Ekim'inde yapılan Hanover Kongresi gündemine bu kitabı aldı. Burada üçbuçuk gun süren bir tartışmada ele alındıktan sonra, yazar tarafından ortaya konulan görüşlerin reddi anlamına gelen bir karar alındı.

Ben o tarihte tartışmalara katılamadım. Siyasi nedenlerden ötürü Alman topraklarından uzak durmam gerekiyordu. Ancak o zaman yaptığım açıklamada, yoldaşlarımın bu kitap karşısında bu kadar heyecan-

lanmasını, sosyalizm karşıtlarının bazı cümlelerden yola çıkarak vardığı sonuçların yarattığı bir sinir bozukluğu durumuna ve mücadele ettiğim ilkelerin sosyalizm için sahip oldukları önemin abartılmasına bağladığımı belirtmiştim. Ama hiçbir görüşümden vazgeçemezdim; bugün, aradan on yıl geçmesine rağmen ve Almanya'nın siyasi ve ekonomik koşulları üzerine yedi yıldır oldukça ayrıntılı bilgiler edinmeme karşın, herhangi bir tezimi geri almam sözkonusu değil. Sonuç olarak bu kitapta ileri sürülen görüşler REVİZYONİZM olarak adlandırıldı; Alman sosyal demokrasisi içerisinde REVİZYONİSTLER olarak adlandırılanların bazıları birkaç noktada benden değişik görüşlere sahip olsalar da, bütün olarak baktığımızda bu kitap, Alman sosyal demokrat revizyonistlerinin kuramsal ve siyasi eğilimlerinin açığa vurulması olarak görülebilir. Bu kitap şu anda Almanya'da yaygın bir okuyucu kitlesine sahiptir, sadece birkaç hafta önce dokuzuncu baskısı yayınlanmıştır.

Birinci Alman baskısında önsözde açıklanan nedenlerden ötürü kitabın anlatımında bazen tereddütlerle karşılaşılabilinir. Ancak zannediyorum ki temel amaç yeterince açık bir şekilde anlaşılabilecektir. Bu kitapta vurgulanan, Almanya'da GEGENWARTRARBEİT olarak bilinen şeydir. Yani, sosyalist partinin günlük çalışmaları, çalışma sahasının kıvrımları arasında gerçekleştirilen ve birçok kişi tarafından da yaklaşan büyük dönüşüme göre önemsiz sayılan işlerdir; sonuçta bu işlerin çoğu ancak yarım yamalak bir şekilde yapılmıştır. Nihai şeylere bir türlü inanamadığım için sosyalizmin bir nihai amacı olduğuna da inanamıyorum. Ama ben, toplumu, elinde toprağı bulunduran ticari bir oligarşinin alanı olmaktan çıkartıp her kademesinde çalışanların ve üretenlerin çıkarları tarafından yönlendirilen gerçek bir demokrasiye dönüştürerek, adım adım özgürleşme çabası vermesi gereken çalışan sınıfların ileriye doğru yürüyüşüne ve sosyalist harekete güçlü bir şekilde inanıyorum.

Eduard Bernstein
Berlin W. 30, 31 Mart, 1909

ÖNSÖZ

Elinizdeki bu eser, yazarın,1898 yılında 3-8 Ekim arasında Stuttgart'da toplanan Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne gönderdiği bir mektupta yer alan düşüncelerini açıklamayı amaçlamaktadır.

Mektup şöyleydi:

Sosyalizmin Sorunları adlı dizide tarafımdan açıklanan görüşler son zamanlarda sosyalist yayınlarda ve toplantılarda ele alınmıştır ve Alman Sosyal Demokrat Partisinin bu görüşler üzerine bir tutum belirlemesi istenmiştir. Bu gerçekleşirse ve parti bu istemi kabul ederse, aşağıdaki açıklamayı yapmam gerekli olacaktır.

Bir toplantıda yapılacak bir oylama, ne kadar önemli olursa olsun, toplumsal olguların incelenmesinden elde edilen görüşlerimi etkileyemez. Neue Zeit'te yazdıklarım, bir inancın ifade edilmesidir ve hiçbir önemli noktada bu inancımı değiştirmek zorunluluğu hissetmiyorum.

Diğer taraftan, partinin yapacağı bir oylama karşısında umursamaz kalmam beklenemez. Bu yüzden vardığım sonuçların yanlış bir şekilde ele alınmasına ve hatalı çıkarımlara gidilmesine karşı kendimi koruma isteğim anlayışla karşılanacaktır. Kongreye katılmam engellendiği için sizlere iletmek istediklerimi bu yazıyla aktarıyorum.

Belirli bir çevrenin ileri sürdüğü görüşe göre, tezlerimden varılabilecek pratik bir çıkarım, siyasi ve ekonomik olarak örgütlenmiş proleteryanın siyasi erk için mücadeleyi terk etmesidir. Bu tamamen keyfi bir çıkarımdır ve hiçbir doğruluğu yoktur.

Burjuva ekonomisinin kısa bir süre içinde çökeceği ve sosyal demokrasinin de, böylesini büyük bir toplumsal faciayı göz önüne alarak taktiklerini belirlemesi gerektiği düşüncesine karşıyım. Bu noktada görüşümü ısrarla savunuyorum.

Bu facia kuramına inananlar, bunu özellikle Komünist Manifesto'nun sonuçlarına dayandırıyorlar. Bu, her açıdan yanlıştır.

Modern toplumun evrimi üzerine Komünist Manifesto'nun ortaya koyduğu kuram, bu evrimin genel eğilimlerini karakterize ediyordu; bu noktaya kadar da doğruydu. Ancak bazı belirli çıkarımlarda, her şeyden önce de bu evrimin gerektireceği zamanın tahmin edilmesinde hatalıydı. Bu nokta, Marks ile birlikte Manifesto'yu yazan Friedrich Engels tarafından Fransa'da Sınıf Savaşımı'na yazdığı önsözde açıkça kabul edilmiştir. Ama şu da var ki, toplumsal evrim, tahmin edilenden çok daha büyük bir zaman süresi gerektiriyorsa, bu evrim öylesine biçimlere bürünecek ve o tür biçimlere doğru yol alacaktır ki, bunlar öngörülemeyen ve o zaman öngörülemiyecek olan biçimlerdir.

Toplumsal koşullar, Manifesto'da anlatıldığı ölçüde sınıfların ve şeylerin şiddetli bir şekilde karşı karşıya geldikleri bir duruma dönüşmemiştir. Bunu kendimizden saklamaya kalkışmak sadece yararsız değil aynı zamanda yapılabilecek en büyük hatadır. Zenginliklere sahip sınıfların üyeleri bugün daha az değil daha çoktur. Toplumsal zenginlikte görülen muazzam artışla birlikte büyük kapitalistlerin sayısında bir azalma görülmediği gibi, her türden kapitalistin sayısı artmıştır. Orta sınıflar ise karakter değiştirmişler ancak toplumsal sahneden çekilmemişlerdir.

Üretim sanayiinde olması beklenen yoğunlaşma bugün bile bütün dallarda aynı bütünlükte ve hızda sağlanamıyor. Üretimin birçok dalında sosyalistlerin tahminleri doğrulanmış olsa da bazı başka dallarda bu öngörüler bugün bile tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Tarım alanında yoğunlaşma süreci yavaş ilerlemeye devam ediyor. Ticaret istatistiklerine baktığımızda işletmelerin büyüklükleri açısından olağanüs-

tü çeşitlilik gösterdiklerini görüyoruz. Merdivenin hiçbir basamağı yok olma eğiliminde değil. Bu işletmelerin iç yapılarında ve birbirleri arasındaki ilişkilerde meydana gelen önemli değişikliklere rağmen bu olguyu gözardı edemeyiz.

Bütün gelişmiş ülkelerde kapitalist burjuvazinin demokratik örgütler karşısında önceliklerinden birer birer vazgeçmek zorunda kaldığını görüyoruz. Bu olgunun etkisiyle ve çalışan sınıfların günden güne güçlenen hareketinin yönlendirmesiyle, sermayenin sömürgen eğilimlerine karşı toplumsal bir tepki başlamıştır. Bu tepki, her ne kadar şu anda zayıf ve ürkekçe ilerliyor olsa da, mevcuttur ve ekonomik yaşamın giderek daha fazla dalını etkisi altına almaktadır. Fabrika yasaları, yerel yönetimlerin demokratikleşmesi ve çalışma alanlarının genişlemesi, sendikaların ve karşılıklı ticaret sistemlerinin yasal kısıtlamalardan kurtulması, kamu yetkileri tarafından çalışmanın standart koşullarının ele alınması, bütün bunlar, evrimin bu aşamasının özellikleridir.

Ama, çağdaş ulusların demokratik örgütleri ne kadar demokratikleşirse, büyük siyasi felaketlere duyulan ihtiyaç ve bu felaketlerin gerçekleşme olasılıkları da o denli azalacaktır. Her kim ki, felakete dayalı evrim kuramını savunuyor; o bütün gücüyle, yukarıda tarif edilen evrimi durdurmaya ve engellemeye çalışacaktır; ki bu da bu kuramının mantıksal savunucularının daha önce yaptığı birşeydir. Ama proleteryanın siyasi erki ele geçirmesi sadece bir siyasi felaketle mi gerçekleşecektir? Proleteryanın bu hedefe ulaşması için, proleteryan olmayan tüm unsurlara karşı devletin gücünün proleterya tarafından kullanılması mı gerekecektir?

Bu soruya olumlu cevap verenlere iki şeyi hatırlatmak gerekir. 1872 yılında, Marks ve Engels, Komünist Manifesto'nun yeni basımına yazdıkları önsözde, "çalışan sınıfların mevcut devlet makinasını ele geçirip onu basit bir şekilde kendi amaçları için çalıştıramayacaklarına" ispat olarak Paris Komünü deneyimini göstermişlerdi. Ve 1895 yılında Sınıflar Savaşının önsözünde Friedrich Engels, artık siyasi sürprizlerin, "bilinçsiz kitlelerin başındaki küçük bilinçli azınlıkların gerçekleştirdikleri devrimlerin" zamanının geçtiğini ayrıntılı olarak anlatıyordu ve ordu ile büyük çapta bir çatışmaya girmenin sosyal demokrasinin sürekli gelişimini sekteye uğratacağı hatta belli bir süre için geriletece-

ğini belirtiyordu. Yani kısaca, sosyal demokrasinin gelişmesi için yasal araçların, yasa dışı araçlara ve şiddete dayanan devrime göre çok daha uygun olduğunu söylüyordu. Engels'in bu görüşüne uygun olarak belirttiği bir başka nokta da, partinin bundan sonraki görevinin "oylarının kesintisiz bir şekilde artması için çalışmak" olduğu ya da başka bir deyişle, yavaş bir şekilde parlamenter etkinlik kapsamında propaganda yapması gerektiğiydi.

Engels böylece, verdiği sayısal örneklerden de görülebileceği gibi, evrimin gelişme hızını, hâlâ olduğundan daha fazla ediyordu! Kullandığı yasal araçlarla sürekli gelişimini garantiye almış sosyal demokrasinin bu gelişiminin siyasi bir devrim tarafından kesintiye uğratılmasını istemediği için Engels'in, çalışan sınıfların siyasal erki ele geçirmesi düşüncesinden vazgeçtiği sonucuna mı varmalıyız?

Bu böyle değilse ve Engels'in vardığı sonuçları kabul edersek, sosyal demokrasinin daha uzun bir zaman boyunca görevinin, büyük bir ekonomik çöküşe dayalı spekülasyonlarla uğraşmak yerine, "çalışan sınıfları siyasi olarak örgütlemek ve onları bir demokrasi olarak geliştirmek, çalışan sınıfları yükseltmek ve devleti demokrasi yönünde dönüştürmek amacı taşıyan bütün devlet reformları için mücadele etmek" olmalıdır denirse, mantıksal olarak hiç kimsenin karşı çıkmaması gerekir.

Tekzip niteliğindeki makalemde belirttiğim bu düşüncelerimi hâlâ bir bütün olarak savunuyorum. Yukarıda ele alınan soruya dönersek, bunun Engels'in yargısına eşdeğer olduğunu söyleyebiliriz; çünkü demokrasi, verili herhangi bir zamanda, entelektüel olgunluklarına ve ulaştıkları toplumsal gelişme düzeyine göre gerçekleştirebilecekleri ölçüde çalışan sınıfların toplumu yönetmeleridir. Gerçekten de Engels, tam sözü geçen yerde, Komünist Manifesto'nun "mücadele eden proleteryanın ilk ve önemli görevleri arasında demokrasinin kazanılmasının yer aldığını belirttiğine" gönderme yapar.

Özet olarak Engels, bir felaket varsayımına dayalı taktiklerin artık geride bırakılması gerektiğine o ölçüde inanmıştır ki, bu taktiklerin Almanya'ya göre geleneksel olarak daha yaygın oldukları Latin ülkelerinde gözden geçirilmesini gerekli bulur. "Eğer uluslar arasında ki savaş koşulları değişmişse, sınıflar arasındaki savaşın koşullarının da

o ölçüde değişmemiş olması düşünülemez" der Engels. Bu daha şimdiden unutuldu mu?

Hiç kimse çalışan sınıfların hükümetin denetimini ele geçirmesinin zorunluluğuna karşı çıkmamaktadır. Burada tartışılan nokta, bir toplumsal felaket kuramıyla, Almanya'nın mevcut toplumsal gelişmişliği ile şehirlerde ve ülkede çalışan sınıfların mevcut ileri düzeyi ele alındığında ani bir felaketin sosyal demokrasinin çıkarlarına uygun olup olmayacağıdır. Bunu daha önce de reddettim yine reddediyorum, çünkü bana göre kalıcı bir başarı, bir felaketin sunduğu olanaklardan çok, düzenli bir ilerlemede aranmalıdır.

Ve ulusların gelişiminde önemli aşamaların üzerinde durmanın gerekliliğine inandığım için, en çok değer verdiğim şeyler arasında; sosyal demokrasinin bundan sonraki görevleri, işçilerin siyasi hakları için verilen mücadele, kentlerde ve kırsal yörede çalışan insanların sınıf çıkarları doğrultusunda bulundukları siyasi etkinlikler ve çalışanların sanayii zemininde örgütlenmeleri bulunuyor.

Hareketin benim için her şey demek olduğunu ve *genellikle* "sosyalizmin nihai amacı" olarak adlandırılan şeye ise hiçbir önem vermediğimi yazarken işte bunları anlatmak istiyordum; bu anlamıyla bu cümleyi şimdi tekrarlıyorum. 'Genellikle' sözcüğü, bu önermenin ancak koşullu olarak anlaşılması gerektiğini belirtiyor olmasa da, sosyalist ilkelerin gerçekleştirilmesi için son yapılan işlerde umursamaz olmayı belirtemeyeceği de açıktır. Bu umursamazlık - ya da daha iyi bir tanımla - önemsemezlik, bu işlerin son düzenleniş biçimiyle ilgilidir. Şimdiye kadar hiç bir zaman, genel ilkelerin ötesinde, geleceğe ilişkin aşırı bir ilgi duymadım; geleceğin nasıl olacağına dair yapılan hiç bir betimlemeyi sonuna kadar okuyamadım. Benim düşüncelerim ve çabalarım, bugünün ve en yakın geleceğin görevleriyle ilgilidir; perspektiflerle ilgilenmem ise, sadece bugünün uygun eylem biçimine dair tutum biçimleri içerdikleri içindir.

Çalışan sınıflar tarafından siyasi erkin ele geçirilmesi ve kapitalistlerin tasfiyesi, benim için amaç değil, ancak bazı işlerin yerine getirilmesi ve belirli amaçlara ulaşmak için kulanılan araçlardır. Bu biçimde baktığımızda, bu hedefler, sosyal demokrasinin programında yer alan istemlerdir ve ben bunlara karşı çıkmam. Bunların gerçekleştirilme

koşullarıyla ilgili herhangi birşeyi ise, önceden söylemek mümkün değildir; biz ancak onların gerçekleşmesi için mücadele edebiliriz. Ama siyasi erk için mücadele vermek, siyasi *haklara* sahip olmayı zorunlu kılar; ve bence Alman sosyal demokrasisinin önünde çözüm bekleyen en önemli taktik sorunu, Alman çalışan sınıfların siyasi ve ekonomik haklarının genişletilmesi için en iyi yolları keşfetmektir.

Elinizde bulunan bu eser, değinilen sonuçlar üzerine kurulmuştur.

Bu çalışmanın birkaç önemli noktada Karl Marks ve Engels'in kuramında yer alan düşüncelerden ayrıldığının tamamen farkındayım. Benim sosyalist düşünce çizgim üzerinde en çok bu insanların yazıları etkili oldu, ve bunlardan birisi -Engels-, beni sadece ölümüne kadar değil, mezardan sonra da kişisel dostluğuyla onurlandırdı; vasiyetinin yerine getirilmesini bana bırakması da, duyduğu güvenin bir kanıtıdır.

Olaylara bakış biçimindeki bu ayrılık kesinlikle yeni oluşan bir şey değil; yıllar boyu süren bir iç mücadelenin ürünüdür; elimde bunun Friedrich Engels tarafından bilindiğinin kanıtı da var, daha da ötesi, Engels'i, arkadaşlarının kendi görüşlerini koşulsuz desteklemesini isteyecek kadar dar görüşlü olduğu gibi bir suçlamadan korumam gerek. Metnin gidişinden de, farklı gördüğüm noktaları, neden Marks-Engels öğretisinin sistemli ve ayrıntılı bir eleştirisi olarak sunmaktan şimdiye kadar kaçındığım anlaşılacaktır. Bundan kaçınmak şimdiye kadar daha kolaydı, çünkü şu anda ele aldığımız pratik sorunlar üzerindeki görüşlerini Marks ve Engels de zaman içerisinde oldukça değiştirmişlerdi.

Artık bunların hepsi değişmiştir. Şimdi, kendim gibi Marks-Engels okulundan yetişmiş sosyalistlerle anlaşmazlık içindeyim ve eğer düşüncelerimi savunmayı sürdürceksem, Marks-Engels teorisinin bana göre hatalı olan ya da çelişen noktalarını onlara göstermekle yükümlüyüm.

Bu görevden kaçmadım, ancak, sözünü ettiğim kişisel nedenlerden dolayı, benim için kolay olmadı. Bunu şimdiden açıkca belirtiyorum ki, kitabın ilk bölümlerini okuyanlar, bunların tereddütlü ve hantal biçiminden yola çıkarak kararsız olduğum sonucuna varmasınlar. Yazdıklarımı her zaman kesin bir kararlılıkla savunmaktayım, ancak düşüncelerimi en açık şekilde ifade edebilecek biçimi ve tezleri her zaman

başarılı olarak seçemedim. Bu açıdan bakılınca kitabım, başkalarınca aynı konuda basılan bir çok eserin oldukça gerisinde kalmaktadır. İlk bölümdeki bazı eksikleri, son bölümde düzelttim. Ayrıca, eserin basımı biraz geciktiği için, **"Co-operation"** üzerine yazılmış bölüme yapılan eklemeler nedeniyle, bazı tekrarlar yapmaktan tümüyle kaçınamadım.

Bundan ötesinde, yapıt kendi kendisini savunacak durumda. Ne bu eseri okuyan ve daha önceki makalelerime karşı çıkanları hemen ikna edebileceğimi sanacak kadar saf, ne de ilke olarak benimle anlaşanların burada yazdığım herşeyi desteklemelerini isteyecek kadar aptalım. Bu eserin en kuşku verici yanıysa, çok fazla şeyi kapsamasıdır. Sıra günümüzün görevlerinden bahsetmeye geldiğinde, genel ifadelere batmak istemediğim için, başka açılardan tamamen aynı düşünenlerin bile üzerinde ayrışmak zorunda olduğu - bunlardan farklı da olsa- her türden sorunun içerisine dalmam gerekti. Yine de, yer darlığı nedeniyle, bazı temel noktaları vurgulamak için onları tanımlamak yerine örtük olarak belirtmek zorunda kaldım. Ancak, bütün noktalarda herkesin benimle hemfikir olması gibi bir derdimin olmadını tekrarlıyorum. Beni esas ilgilendiren ve bu eserin başlıca amacını oluşturan şey, sosyalist kuramdaki ütopyacı düşünce artıklarına karşı çıkarak, sosyalist haraketteki gerçekçi ve idealist öğeleri eşit biçimde güçlendirmektir.

Eduard Bernstein
Londra, 1899 Ocak

BİRİNCİ BÖLÜM

Marksizmin Temel Öğretileri

(a) Marksizmin Bilimsel Öğeleri

> *" Onlarla birlikte Sosyalizm, şimdi bütün ayrıntıları ve bağlantıları üzerinde çalışılması gereken bir bilim haline geldi, ." -ENGELS : Herr Eugen Dühring'in Bilimde Devrim.*

Alman Sosyal Demokrasisi, bugünkü etkinliklerinin kuramsal temeli olarak, Marks ve Engels'in kurduğu ve bilimsel sosyalizm olarak adlandırdığı toplum kuramını kabul etmektedir. Başka bir deyişle, mücadele veren bir parti olarak Sosyal Demokrasi, bir yandan belirli çıkarları ve eğilimleri desteklerken, diğer yandan da kendisi tarafından belirlenmiş amaçlara ulaşmak için çalışmaktadır. Bu amaçların belirlenmesinde yöntemini kullandığı bilim, sadece mantık ile deneye dayalı bir nesnel ispat üzerine kuruludur. Çünkü, bu tür bir ispat yönteminden yoksun bir şey artık bilim değildir, sadece öznel etkenlere, isteğe ya da kanıya dayalıdır.

Bütün bilimlerde, bir saf bilim ile uygulamalı bilim arasında bir ayrım yapılabilir. İlki, kendilerine karşılık gelen bir dizi deneyden türetilen, böylece evrensel geçerliliği olduğu düşünülen ilke ve bilgilerden oluşur. Bunlar, kuramdaki denge öğesini oluştururlar. Bu ilkelerin tek tek olgulara ya da belirli pratik deneyimlere uygulanmasından ise, bir uygulamalı bilim doğar; bu uygulamadan edinilen ve önermeler bi-

çiminde ifade edilen bilgi de bu uygulamalı bilimin ilkelerini oluşturur. Bunlar da bir bilimin yapısındaki değişken unsuru meydana getirirler.

Buradaki sabit ve değişken terimleri sadece koşullu olarak anlaşılmalıdır. Çünkü saf bilimin de ilkeleri değişebilir; ancak bu değişiklikler, sınırlı biçimlerdedir. Bilginin ilerlemesiyle birlikte, daha önce tamamen geçerli olduğu düşünülen önermelere artık koşullu olarak bakılmakta ve geçerliliklerini sınırlayan yeni bilimsel önermeler eklenmektedir; ancak bu yeni eklenen önermeler de, saf bilimin alanını genişletmektedir. Diğer yandan uygulamalı bilimin tek tek önermeleri, tanımlanmış durumlar için geçerliliklerini korurlar. Tarım kimyasında ya da elektrik mühendisliğindeki bir önerme (test edildiği ölçüde), dayandığı ön koşullar sağlandığında her zaman geçerlidir. Ancak, bu alanların kapsadığı bir çok sayıdaki öğe ile bunların olası kombinasyonlarının çok büyük bir sayıya ulaşması, bu türden sonsuz çeşitlilikte önerme doğurur ve bunların biribirlerine göre önemlerinde sürekli bir değişkenlik yaratır. Pratik, sürekli olarak yeni bilgi malzemeleri yaratır ve deyiş yerindeyse, her gün bir bütün olarak görünümünü değiştirir; bir zamanlar yeni bilgi olan şeyi, artık modası geçmiş yöntemler listesine ekler.

Bu konuda önemli hazırlıklar olsa da, bir saf bilim olarak Marksist sosyalizmden uygulamalı bölümlerini sistemli olarak ayırma doğrultusunda bir girişime şimdiye kadar kalkışılmamıştır. Bu konudaki en önemli metinler arasında, Marx'ın ünlü 'tarih' kavramını ortaya attığı yer olan Ekonomi Politiğin Eleştirisine Bir Katkı'nın önsözü ve Friedrich Engels'in Ütopik Sosyalizm, Bilimsel Sosyalizm eserinin üçüncü bölümü sayılmalıdır. Burada, Marks, tarih ve toplum felsefesinin genel hatlarını başka hiçbir yerde bulunmayan bir açıklıkta, toparlayıcı ve kesin cümlelerle sunmuştur; böylece buradaki düşünceler, her türlü özel olgu ve biçimlere yapılan göndermelerden arınmış haldedir. Marksist tarih felsefesi üzerine hiç bir önemli düşünce orada eksik değildir.

Engels'in yazısı ise, kısmen Marks'ın önermelerinin daha popüler bir toparlaması, kısmen de genişletilmesidir. Marks tarafından burjuva toplumu olarak karakterize edilen çağdaş toplum gibi, toplumsal geli-

şimin özel olgularına göndermeler yapılmıştır ve bu toplumun izleyeceği gelişme çizgisi o kadar çok ayrıntıyla birlikte anlatılmıştır ki, bir çok bölüme bakarak, bu esere uygulamalı bilim adı verilebilir. Burada tek tek ayrıntıların atlanması, temel düşüncelerin algılanmasında her hangi bir zorluk yaratmaz. Ancak bu sunuşun ana önermeleri, bir saf bilim olarak Marksizm içerisinde ele alınabilecek ölçüde geneldir. Bunu güvence altına alıp zorunlu kılan bir olgu da, Marksizmin, sadece soyut bir tarih bilimi olmaktan öte bir iddiası bulunmasıdır. Marksizm, aynı zamanda çağdaş toplum ve onun gelişmesi üzerine bir kuram olma iddiasını taşımaktadır. Ayrım çizgilerini çok hassas olarak belirlemek istersek, Marksist kuramın bu bölümünü bir uygulamalı öğreti olarak tarif edebiliriz; ancak bu Marksist kuramın oldukça önemli bir uygulamasıdır ve bu olmadan Marksizm, bir siyasi bilim olarak neredeyse bütün önemini yitirir. Bu yüzden, çağdaş topluma ilişkin bu sonuçların genel ya da başlıca önermeleri, bir saf öğreti olarak Marksizme atfedilmelidir. Eğer toplumun, yasal olarak kişisel mülkiyete ve serbest rekabete dayalı şu anki düzeni insanlık tarihinde özel bir durum ise, bu aynı zamanda mevcut uygar dünyada genel ve süregelen bir olgudur. Burjuva toplumu ve onun evrimi üzerine Marksist tanımlamada koşullanmamış olan -yani geçerliliği ulusal ve yerel özelliklerden arınmış olan- her şey, saf bilimin alanına dahil edilmelidir. Diğer yandan, geçici ve yerel özel olgulara, kurgulara ve bütün özel gelişme biçimlerine ilişkin her şey, uygulamalı bilimin alanına dahil olmalıdır.

Marksist öğretinin yapısını yukardaki gibi ayırdığımızda, ayrı ayrı önermelerin bütün sistem içerisindeki önemlerini kestirebiliriz. Saf bilimin tek bir önermesini bile sistemden çıkarsak, temelin bir parçası koparılmış olur ve binanın büyük bir bölümü desteksiz kalıp çöker. Ama uygulamalı bilimin önermelerinde durum böyle değildir. Binanın temeline en ufak bir zarar vermeden bu önermeleri çekip çıkarabiliriz. Uygulamalı bilimin bir dizi önermesi, diğer bölümleri peşinde sürüklemeden yıkılabilir.

Ancak, böyle sistemli bir ayrımı daha da ayrıntıya indirmek bu kitabın amacı dışında kalıyor; çünkü niyetimiz, Marksist felsefenin tümüyle kapsayıcı bir sunuşu ve eleştirisini yapmak değil.

Benim için, bir saf bilim olarak Marksizmin yapısının ana bölümleri olarak gördüklerimi, tarihsel materyalizmin sözünü ettiğimiz programını, genel olarak sınıf savaşlarına dair ve özel olarak da burjuvazi ile proleterya arasındaki savaşın kuramı (ki bunun tohumu kendi içinde bulunur), bunun yanında artık değer kuramını ve bir burjuva toplumundaki üretim yöntemi ile bir toplumdaki gelişme biçimlerinin betimini ele almak yeterli olacaktır. Uygulamalı bilimin önermeleri gibi, saf bilimin önermeleri de sistem için farklı derecede öneme sahiptir.

Hiç kimse, Marksizmin temelindeki en önemli öğenin, bütün sistem içerisinde ağırlığını hissettiren temel yasanın, tarihin materyalist yorumu adını taşıyan özgün tarih felsefesi olduğuna karşı çıkmayacaktır. Marksizmin ilkesel düzeyde ayakta durması ya da çökmesi buna göre ölçülür, bu felsefe sınırlamalarla karşılaştığı ölçüde, diğer öğelerin aralarındaki ilişkiler de aynı ölçüde etkilenecektir.

Bu yüzden, geçerliliği saptamak amacını taşıyan her arayış, bu kuramın ne kadar doğru olduğu ya da doğru olup olmadığı sorusundan başlamalıdır.

(b) Tarihin ve Tarihsel Zorunluluğun Materyalist Yorumu

> *"Karşıtlarımızla yüzyüze yaptığımız tartışmalarda, onların reddettiği temel ilkeyi (ekonomik yönü) vurgulamak zorunda kaldık; bununla ilgili olan ya da bundan etkilenen diğer konulara hakkını vermek için de, her zaman elimizde zaman, yer ve fırsat olmadı." Friedrich Engels : 1895 Ekim ayında 'Sozialistischen Akademiker'de tekrar yayınlanan 1890 tarihli mektubundan alıntı.*

Tarihin materyalist yorumunun doğruluğu sorunu, tarihsel zorunluluğu var kılan nedenlerin sorunudur. Bir materyalist olmak demek, herşeyden önce, bütün olguların maddenin zorunlu hareketlerine dayandığını görmeyi gerektirir. Materyalist öğretiye göre, maddenin bu haraketleri baştan sona bir mekanik süreç şeklinde gerçekleşir; her bir ayrı süreç, kendisinden önce gelen mekanik olgunun zorunlu sonucudur. Son kertede bütün olaylar, hatta düşünce ürünü gibi gözükenler bile, mekanik olgular tarafından belirlenir. Son olarak, istencin yöne-

limlerini ve düşüncelerin biçimlerini belirleyen güç, her zaman maddenin haraketidir; böylece bunlar, (ve bunarla birlikte insanlığın dünyasında meydana gelen h rşey) kaçınılmazdır. Sonuçta, materyalist insan, Tanrısı olmayan bir Calvinist'tir. İlahi güçlerce önceden belirlenmiş bir geleceğe inanmaz, öte yandan, mevcut maddenin bütünü ve maddenin parçalarındaki güçlerin yönelimleri sayesinde, herhangi bir zaman noktasından başlayarak bütün olayların önceden belirlenmiş olduğuna inanır ve inanmak zorundadır.

Böylece, tarihin yorumlanmasına materyalizmi uyguladığımızda, ortaya herşeyden önce, bütün tarihsel olayların ve gelişmelerin kaçınılmazlığına duyulan bir inanç görüyoruz. Geriye kalan sorun ise, insan tarihinde kaçınılmazın ne şekilde gerçekleştiğini; hangi güç unsurlarının ya da hangi güç etmenlerinin son sözü söylediğini; değişik güç öğelerinin birbirleriyle ilişkisinin ne olduğunu; tarihin oluşumunda doğanın, siyasi ekonominin, yasal örgütlerin ve düşüncelerin ne kadar payı olduğunu saptamak oluyor.

Az önce alıntı yaptığımız paragrafta Marx, belirleyici etmenin, maddi üretim güçleri ve insanlar arasında o zamanda yerleşik bulunan üretim koşulları olduğunu söyleyerek bir yanıt veriyor. " Yaşamın maddi şeylerini üretme yöntemi, genellikle yaşamın toplumsal, siyasi ve ruhsal yönlerini belirler. İnsanların yaşama tarzını belirleyen şey bilinçleri değildir, tam tersine; insanların toplumsal yaşayış biçimleri, bilinçlerini (-n doğasını) belirler.

Gelişmelerinin belirli bir aşamasında toplumun maddi üretim güçleri, üretimin mevcut koşulları ile çelişkiye düşer, ya da daha bilinen bir ifade ile, o ana kadar içinde haraket ettikleri mülkiyet ilişkileri ile çelişkiye düşerler. Bu ilişkiler, üretim güçlerinin gelişme biçimleri olmaktan çıkıp, köstekleyici öğelere dönüşürler. Sonra, bir toplumsal devrim zamanı yaşanır. Ekonomik temelin değişmesi ile birlikte, devasa üstyapının tümü (belirli toplumsal bilinç biçimlerinin karşılık geldiği yasal ve siyasi örgütler) daha yavaş ya da daha hızlı olarak devrilir. Bir toplum biçiminin yokolması için, önce kapsadığı tüm üretim güçlerinin evrimleşmiş olması gerekir; üretimin yeni ya da daha gelişkin koşullarının sahneye çıkması için de, önce bunların maddi varoluş koşullarının eski toplumun rahminden doğmuş olması gerekir.

Burjuva üretim ilişkileri, üretimin toplumsal sürecinin aldığı son uzlaşmaz biçimdir...ama burjuva toplumunun kalbinde gelişen üretici güçler aynı zamanda bu çelişkiyi çözecek maddi koşulları hazırlamaktadır. Böylece, insan toplumunun bundan önceki tarihi, bu toplum biçimiyle sona ermektedir.[2]

Önce son cümlenin ve ondan önceki cümledeki 'son' kelimesinin ispatının mümkün olmadığını, ancak iyi ya da kötü kurulmuş hipotezler olduğu gözlemini yapmalıyız. Ama bunlar, kuram için yaşamsal bir öneme sahip değildir, hatta daha çok kuramın uygulamalarına aittir, o yüzden burada ele alınmayabilir.

Eğer diğer cümlelere bakarsak, her şeyden önce, 'daha yavaş ya da daha hızlı olarak' terimi dışında (ki aslında bu terimin içinde çok şey saklıdır) dogmatik ifade biçimleri ile karşılaşıyoruz. Alıntı yapılan cümlelerin ikincisindeyse, "bilinç" ve "yaşama tarzı" terimleri birbirleriyle o kadar zıtlaşıyorlar ki, neredeyse, insanların, tarihsel güçlerin canlı araçları olarak, kesinlikle kendi bilgilerinin ve iradelerinin dışında bu güçlerin işlerini yaptıkları sonucuna varacağız. Bu ifade ise, ikincil derecede öneme sahip olduğu için burada ele alınmayan başka bir cümle tarafından sadece kısmen yumuşatılıyor; bu cümlede, toplumsal devrimler içerisinde, üretim koşullarındaki maddi devrim ile insanların bu çelişkinin farkına vardıkları ve mücadele verdikleri 'düşünsel biçimler' arasında bir ayrım yapmanın gerekliliğine işaret ediliyor. Bütün olarak baktığımızda, insanların bilinci ve iradesi, maddi haraketin oldukça önemsiz bir etkeni olarak görünüyor.

Kapital 'in birinci cildine önsözde, aynı ölçüde önceden belirlenmişlik tadı veren bir cümle ile karşılaşıyoruz. Kapitalist üretimin 'doğal kanunları'na atıfta bulunarak şöyle yazıyor : "Bizim üzerinde durduğumuz, yollarını demir zorunluluğuyla açmaya ve işlevlilik kazanmaya çalışan bu eğilimlerdir." Ama yine de tam kanun hakkında söz ederken, ortaya daha yumuşak bir kavram çıkıyor : eğilim kavramı. Bir sonraki sayfada ise, o çok alıntı yapılan cümle bulunuyor : toplumun, doğa ile uyum içindeki bu gelişim aşamalarının doğum sancılarını kısaltıp azaltabileceğinden sözedilen cümle.

Karl Marx'ın hayatta olduğu zaman, Onunla düşünce uyumluluğu içerisinde Dühring'e karşı yazdığı kitabında Friedrich Engels'in tarih-

sel materyalizm üzerine sunduğu anlatımlarda, insanların üretim koşullarına bağımlılığı daha da ayrıntılı olarak yer alıyor. Orada yazılanlara göre : "bütün toplumsal değişimlerin ve siyasi devrimlerin asıl nedenleri", insanların beyinlerinde değil, "üretim ve ticaret yöntemlerindeki değişimde" aranmalıdır. Ancak, buradaki 'asıl nedenler', başka eş zamanlı nedenleri de içeriyor : ikinci ya da üçüncü dereceden nedenler vs. ve şurası da açıktır ki, bu tür neden dizileri ne kadar fazla olursa, asıl nedenlerin belirleme güçleri de, nitelik ve nicelik açısından o kadar azalacaktır. Onun eyleminin varolması devam eder, ama şeylerin son biçimi sadece ona dayanmaz. Değişik güçlerin etkileşimi sonucu gerçekleşen bir olayı kesin olarak hesaplamanın mümkün olması için, bütün güçlerin tam olarak bilinmesi ve kesin değerlerine göre hesap içerisinde yer alması gerekir. Her matematikçinin de bildiği gibi, daha düşük bir önem derecesine sahip bir gücü bile yok saymak, çok büyük sapmalara neden olabilir.

Engels, daha sonraki yapıtlarında, üretim koşullarının belirleyici gücünü daha da sınırlamıştır : bunu en açık olarak, 1890 ve 1894 yılında yazılmış ve 'Sozialistischen Akademiker'de 1895 Ekim ayında yayınlanan iki mektubunda görebiliriz. Orada, "kanun biçimleri", siyasi, yasal ve felsefi kuramlar, dinsel sezgiler ya da dogmalar, tarihsel mücadelelerin gidişatını etkileyen güçler olarak ve bir çok durumda da, "biçimlerinin belirlenişinde ağır basan öğeler" şeklinde ele alınmıştır. Orada şöyle yazıyor : "Biribirlerini karşıt yönlerde çalışan sayısız güç vardır; sonsuz sayıda güç paralelogramı topluluğu; tüm bunlardan bir tek sonuç -tarihsel olay- üretilir, buna da, bilinci ya da iradesi olmayan bir gücün ürettiği bir olay olarak bakabiliriz. Çünkü her bir insanın niyetinin önüne başka bir insan dikilir, ve mücadelenin sonucunda hiç kimsenin niyeti olmayan bir şey elde edilir." (1890 mektubu). "Siyasi, yasal, felsefi, dinsel, edebi ve sanatsal evrim ekonomik evrime dayanır. Ama hepsi biribirleriyle ve ekonomik temelde etkileşirler. (1895 mektubu). İtiraf etmeliyiz ki, bu sözler ile az önce Marx'tan alıntı yaptığımız paragraf arasında bazı farklılıklar var.

Burada, ekonomi-dışı etmenlerin de tarihin gidişatı üzerinde etkide bulundukları gerçeğini, Marx ve Engels'in herhangi bir zaman gözardı ettiğini ileri sürmeyeceğiz. Bu tür iddialara karşı, ilk eserlerinden sayı-

sız paragraf delil olarak gösterilebilir. Ama biz burada, bir 'oranlama' sorunu üzerinde duruyoruz : İdeolojik öğelerin varlığının kabul edilip edilmediğinin değil de, bunlara tarih içerisinde ne kadar önem ve etki payı verildiğini ele alıyoruz. Bu açıdan baktığımızda, Marx ve Engels'in ilk eserlerinde, ekonomi-dışı etmenlerin toplumun evrimi üzerindeki etkisinin çok daha az olarak görüldüğünü ve bu etmenlerin eylemleri sonucu üretim koşullarını değiştirme gücünün çok daha az olarak ele alındığını yadsıyamayız. Bu aynı zamanda, her yeni kuramın doğal gelişimine de uygun bir şeydir. Bu türden her yeni kuram, ilk ortaya çıktığında keskin kategorik ayrımlara sahiptir. Ciddiye alınmak için eski kuramın zayıflıkları gösterilmelidir ve bu kavga sonucunda, tekyanlılık ve abartıya kaçma kolayca ortaya çıkabilir. Bu bölümün girişine koyduğumuz cümlede Engels, bunu açıkça kabul ediyor ve bir sonraki cümlede de şöyle diyor : "Maalesef çok sık görülen bir şey olarak, insan, bir kuramın başlıca önermelerini kendine mal ettikten sonra, bir kuramı tamamiyle anladığını ve sonuçta uygulamaya hazır olduğunu zannedebiliyor." Her kim ki bugün materyalist tarih kuramına başvuruyor, bu kuramı orijinal biçimiyle değil de, en gelişmiş biçimiyle ele almak, - ki, insanın doğası ve ruhsal yapısı da böyledir -; yani, üretici güçlerin ve üretim koşullarının etkilerine ve gelişmesine ek olarak, hukuk ve ahlak düşüncelerini, her dönemin tarihi ve dini geleneklerini, doğanın coğrafi ve diğer etkilerini dikkate almak zorundadır.

Eğer tarihin materyalist ele alınışı geleceğe bakmak için bir kılavuz olarak işe yarayacaksa, sorun artık tarihin geçmiş dönemlerinde yapılan basit araştırmalar olmaktan çıkıp, bundan sonraki gelişmeler üzerine kehanet yürütmeye geldiği zaman, bunu özellikle hatırda tutmakta yarar var.

27 Ekim 1890 tarihinde Conrad Smith'e yazdığı bir mektupta Friedrich Engels, ekonomik gelişmenin ürünleri olan toplumsal kurumların, kendi başlarına bir eylemlilikleri olan bağımsız toplumsal güçler haline nasıl dönüşüp, kendilerin yaratan güçler üzerine etkide bulunup, duruma göre onların önünü açıp, engelleyip ya da onları başka yönlere itebileceğini mükemmel bir şekilde gösterdi. Engels, kendisinin sıkça başvurduğu devlet tanımını - *sınıfların hükümetinin* ve *baskı* nın bir

organı olarak - yapmak için, emeğin toplumsal işbölümünün bir sonucu olarak devleti gösterdiği önemli çıkarımında, bir örnek olarak en başta devletin gücünü gösteriyor.[3]

Tarihsel materyalizm, siyasi ve ideolojik güçlere otonomi verilmesine değil, sadece bu bağımsız eylemlerin koşullanmamış olduğu düşüncesine karşı çıkıyor ve toplumsal yaşamın ekonomik temellerinin gelişiminin - üretim koşuları ve sınıfların evrimi- son kertede bu eylemler üzerinde daha güçlü bir etki uyguladığını gösteriyor.

Her şeye rağmen, bu öğelerin çokluğu yadsınamayacak bir olgu. Verili durumlarda, baskın gücün kesin olarak saptanmasına olanak tanıyacak şekilde bu güçler arasında varolan ilişkileri açıkca ortaya koymak çoğu zaman hiç de kolay değil. Saf ekonomik nedenler, her şeyden önce, belirli düşüncelerin alımlanması (reception) için elverişli bir durum yaratıyor; ancak bundan sonra bu düşüncelerin nasıl doğdukları, nasıl yayıldıkları ve ne biçim aldıkları, bir dizi etkinin birlikte çalışmasına bağlı. Eklektizm daha başlangıçta, ekonomik olmayan etkilerin vurgulanması,üretim teknikleri ile onların öngörülen gelişmeleri dışındaki ekonomik etkenlerin kabulu olarak yadsınırsa, bunun tarihsel materyalizme yarardan çok zararı dokunur.

Olguların üzerine eğilen değişik yöntem ve açıklamalar arasından seçim yapmak olan eklektizm, çoğu zaman, herşeyi tek bir şeyden çıkarsamaya ve herşeyi tek bir yönteme göre ele almaya hevesli doktriner isteğe karşı doğal bir tepkidir. Bu tür bir istek belirli bir eşiği aşar aşmaz, eklektik ruh, doğal bir kuvvetin gücüyle yine yolunu bulup, ortaya çıkar. Bu, her doktrinde bulunan düşünceyi zincire vurma eğilimine karşı soğukkanlı mantığın isyanıdır.

Şimdi, safi ekonomik olanın dışındaki kuvvetler toplumun yaşamını ne ölçüde etkiliyorsa, nesnel anlamda tarihsel zorunluluk dediğimiz şeyin dalgalanması da ondan daha güçlü bir şekilde değişir. Buna göre, modern toplumdaki iki ana akımı ayırmamız gerekir. Bir tarafta, evrimin kanunlarının ve özellikle ekonomik evrimin giderek artan bir biçimde kavranması görülüyor. Bu bilgiyle başabaş giden, kısmen bunun nedeni olan, kısmen de bunun etkisi olarak görülen diğer bir olgu da, ekonomik evrimi *yöneltme* yeteneğinin giderek artması. Doğal ekonomik güç, fiziki güç gibi, doğası anlaşıldıkça, insanın efen-

disi konumundan, uşağı durumuna geliyor. Kuramsal olarak, toplum, ekonomik haraket açısından baktığımızda, her zamankinden özgür olabilir; ve sadece toplumun öğeleri arasındaki çıkar çatışması - özel ve topluluk unsurlarının gücü -, kuramdan pratiğe tam geçisi engelliyor. Buna rağmen, özel çıkarlara karşı ortak çıkarlar giderek güç kazanıyor ve ekonomik güçlerin temelden dalgalanması, durumun böyle olduğu ölçüde ve bu türden tüm yerlerde kesiliyor. Gelişmeleri önceden kestirilebiliyor ve böylece gerçekleştirilmeleri o denli hızlı ve kolay oluyor. Bireyler ve bir bütün olarak ulusların yaşamları, iradeleri dışında ya da iradelerine rağmen kendilerini iten bir zorunluluğun etkisinden giderek sıyrılıyor.

Ama insanlar, ekonomik öğelere her zamankinden daha çok önem verdikleri için, bu öğelerin bugünkü etkisinin eskisinden fazla olduğu gibi bir sonuca kolayca varılabiliyor. Ancak, durum böyle değildir. Bu aldanışın nedeni olan ekonomik itme, bir çok durumda, eskiden yönetim koşulları ve her türden simge ile gizlenirken, bugün açıkca görülmektedir. Modern toplum, eski toplumlara göre, ekonomi ve bir ekonomik güç olarak çalışan doğa tarafından belirlenmeyen ideolojiler açısından daha zengindir. Bilimler, sanat ve bütün bir toplumsal ilişkiler dizisi, eskisine göre artık ekonomiye daha az bağımlıdır; ya da yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için, günümüzde erişilen ekonomik gelişme düzeyi, ideolojik ve etik öğelerin bağımsız hareketine eskisinden daha fazla olanak tanıyor diyelim. Bunun sonucunda, teknik-ekonomik evrim ile öteki toplumsal eğilimlerin evrimlerinin neden ve sonuç ilişkileri arasındaki karşılıklı bağımlılık sürekli daha dolaylı hale geliyor; bu yüzden de ilkinin zorunlulukları, ikincinin biçimini belirleme güçlerini oldukça yitiriyorlar.

"Tarihin Demir Zorunluluğu" böylece bir şekilde sınırlanmış oluyor; bu da, burada hemen belirtmeliyim, sosyal demokrasinin pratiği açısından, toplumsal siyasi görevlerinin azalmasını değil, artmasını ve yeni nitelikler kazanmasını doğuruyor.

Böylece, bugün, tarihin materyalist açıdan ele alınması, kurucuları tarafından ilk başta sunulduğundan değişik bir biçim almış oluyor. Zaten bir gelişme yaşamıştı, saltıkçı (absolutist) yorum açısından kısıtlamalara uğramıştı. Bu da, gösterildiği gibi, bütün kuramların tari-

hinde ortak bir yöndür. Engels'in Conrad Schmidt'e yazdığı mektuplardaki olgun biçiminden ilk tanımlamalara geriye dönüp, bunlara dayalı bir tekçi (monistic) yorum getirmek yapılabilecek en büyük geri dönüş olur.

Bunun yerine, bu mektupları, ilk tanımlamalara bir katkı olarak görmek gerekir. Bu yapıldığında, kuramın temel düşüncesi bütünlüğünden yitirmeyecek, ancak kuramın bilimsel niteliği zenginleşecektir. Ancak bu katkılarla kuram, gerçekten tarihi bilimsel olarak ele alan bir kuram olabilir. İlk biçimiyle ise, Marx'ın elinde bir manivela olarak, yaman tarihsel keşifler yapmak için kullanılabilir; ama Marx bile bunun sayesinde her türlü yanlış sonuca varmıştı. [4]

Nihayet bir başka soruya geliyoruz : eğer başka güçleri de işin içine katarak, tarihin materyalist yorumunu yukarıda sözü edilen biçimde genişletmeye devam edersek, bu kuram kendi adına bir iddiayı nereye kadar götürebilir? Hatta, Engels'in anlatımına göre, sadece materyalist olmadığı gibi, ekonomik saflığı da daha azdır. Bu adın, olayın kendisine tamamen uymadığını inkar etmiyorum. Ama, düşünceleri daha da karmaşıklaştırarak değil, onları daha kesinleştirerek ilerlemeye çalışıyorum; bir tarih kuramının özelliklerinin belirlenmesinde, öteki kuramlardan ayrıldığı noktaların önemi birincil olduğu için, "Tarihin Ekonomiye Dayalı Yorumu" başlığına itiraz etmektense, buna karşı söylenebilecek herşeye rağmen bunu, Marksizmin tarih kuramının en uygun betimi olarak korumayı tercih ederim.

Bunun anlamı, ekonomiye verdiği öneme dayanmaktadır; ekonomik olguların tanınması ve değerlerinin anlaşılması sonucunda tarih bilimine haklı katkıları ve insan bilgisinin bu dalının ona borçlu olduğu zenginleşme gerçekleşmiştir. Tarihin ekonomiye dayalı bir yorumunun yapılması, zorunlu olarak sadece ekonomik güçlerin, sadece ekonomik güdülerin tanındığını göstermez; ama sadece ekonomik biçimler, sürekli tekrarlanan belirleyici bir güç, tarihin büyük hareketlerinin kilometre taşı durumundadır. Materyalizm kavramı ile yakından bağlantılı bütün yanlış anlaşılmalar, "tarihin materyalist kavramlaştırılması" sözleri ile birlikte dolaşmaktadır. Felsefi materyalizm, ya da doğa biliminin materyalizmi, mekanik

bir anlamda belirlenimcidir. Tarihin Marksist kavramlaştırılması ise değildir. Ulusların yaşamının ekonomik temelinde, bu yaşamın alabileceği biçimler üzerinde hiç bir koşullanmamış etkinin varlığını öngörmez.

(c) Sınıf Mücadelesi ve Sermayenin Evrimi Üzerine Marksist Öğreti

Sınıf mücadeleleri öğretisi, tarihin materyalist algılanması temeline dayanır. Engels *Anti-Dühring* 'te şöyle yazar : "Anlaşıldı ki, bütün tarih [5] , sınıf mücadelelerinin tarihinden ibaret ve biribirleriyle savaşan sınıflar, her seferinde, üretim ve ticaret koşullarının, ya da daha kısa bir ifadeyle, çağlarının ekonomik koşullarının bir ürünüdür" (3.ncü basım, sayfa 12) Modern toplumda, üretim araçlarının kapitalist sahipleri ile kapitale sahip olmayan üreticiler yani ücretli çalışanlar arasındaki sınıf mücadelesi, tarih üzerinde bu açıdan etkili olmaktadır. Marx, burada sözü edilen ilk sınıf için Fransa'dan Burjuva terimini, ikinci sınıf içinse, proleterya terimini aldı. Burjuvazi ve proleterya arasındaki bu sınıf kavgası, bugünün üretim koşullarındaki (yani el koyma yönteminin özelliği ile üretim tarzının toplumsal özelliğinde) çatışmadır.

Üretim araçlarının sahibi olan kapitalist bireyler, üretim sonucunda ortaya çıkana el koyarlar, ama artık üretimin kendisi de bir toplumsal süreç haline gelmiştir; yani, sistematik iş bölümü ve emeğin örgütlenmesi temelinde çalışan bir çok işçi tarafından tüketime yönelik malların üretilmesi. Bu çatışmanın kendi içerisinde sakladığı ya da sahip olduğu ikinci bir zıtlaşma vardır : üretim kurumları (atölye, fabrika, fabrikaların biraraya gelmesi vs.) içerisindeki çalışmanın sistematik olarak bölümlere ayrılmasına ve örgütlenmesine karşılık, pazara sürülen ürün sistematik olmayan bir şekilde dağıtılır.

Kapitalistler ile işçiler arasındaki sınıf mücadelesinin başlangıç noktası, ilki tarafından kâr amacıyla ikincisinin emeğinden yararlanılmasından doğan çıkar çatışmasıdır. Bu yararlanma sürecinin incelenmesi sonucu, *değer* öğretisi ve artık değerin üretimi ile buna el konulması ortaya çıkar.

Kapitalist üretim ve bunun üzerine kurulu toplum düzeni için, insanların ekonomik ilişkilerinde alıcılar ve satıcılar olarak karşı karşıya gelmeleri önemli bir noktadır. Bu durum, toplumsal yaşam içerisinde hiç bir genel, yasal bağımlılık ilişkisi tanımaz ancak, sırf ekonomik ilişkilerden doğan gerçek kurallara göre çalışır (ekonomik farklılıkların anlamına gelince: kiralayan ve kiralanan vs.) İşçi, belirli koşullar altında ve belirli bir fiyata, çalışma gücünü belirli bir süre için kapitaliste satar. Kapitalist, (işçinin yardımıyla, daha doğrusu kendisi tarafından çalıştırılan bütün işçilerin yardımıyla) üretilen ürünü pazarda bir fiyattan satar; bu fiyat ise, kural olarak ve işinin sürekliliğinin bir koşulu olarak, üretimin maliyetinden fazladır. Peki bu fazlalık nedir?

Marx'a göre bu, işçi tarafından gerçekleştirilen emeğin artık değeridir. Malların piyasadaki değiş tokuş değeri, oluşumlarında harcanan emeğe göre saptanır; bu emek ise zamana göre ölcülür. Kapitalistin ham madde, yardımcı malzeme, makinelerin yıpranma ve aşınma payı, kira ve üretimin diğer maliyetleri şeklinde kattığı geçmiş -hatta ölü bile denilebilir- emek, ürünün değerinde yine değişmeden kalır. Onun üzerinde harcanan emekte ise durum farklıdır. Bu, kapitaliste maaşlara mal olur ve bunun ötesinde bir şey getirir, emeğin değerinin denklenmesini. Emek değeri, ürüne harcanan emeğin niceliğinin değeridir; işçinin maaşları, üretim içerisinde tüketilen emek gücünün satış fiyatıdır. Fiyatlar, ya da emek gücünün değeri, tarihsel alışkanlıklara göre işçinin bakım maliyeti tarafından belirlenir. Emek değerinin eşdeğeri (*erlös*) ile emek maaşı arasındaki fark, artık değerdir; kapitalistin doğal çabası ise, bu artık değeri olabildiğince yüksek tutmak ve hiç bir koşulda düşmesine izin vermemektir.

Ama mal piyasasındaki rekabet, malların fiyatları üzerine sürekli baskı yapar ve satışların artması ise ancak üretimin ucuzlamasıyla sağlanabilir. Kapitalist, bu ucuzlamayı üç şekilde sağlayabilir : maaşların düşürülmesi, çalışma saatlerinin uzaması, emeğin üretkenliğinde bir artış. Belirli bir anda ilk iki seçenek her zaman sınırlı olanaklara sahip olduğu için, enerjisi hep sonuncusuna yönelir. Daha gelişmiş kapitalist toplumlarda, çalışmanın daha iyi örgütlenmesi, çalışmanın karşılıklı olarak tekleştirilmesi ve makinelerin mükemmeleştirilmesi, üretimin ucuzlatılmasının başlıca araçlarıdır. Bütün bu durumlarda sonuç ola-

rak, Marx'ın söylediği şekilde, *sermayenin* organik *bileşimi* değişiyor. Hammadde, çalışma için gerekli araçlar vs. için ayrılan sermaye payı artıyor; emek maaşları için ayrılan sermaye payı azalıyor; aynı miktar mal daha az işçi tarafından üretiliyor, yaşlı işçiler ya da daha bile az işçi tarafından daha fazla mal üretiliyor. Marx, artık değerin, maaşlar olarak ayrılan sermaye payına oranına, artık değerin ya da sömürünün oranı; artık değerin, üretime yatırılan bütün sermayeye oranına da kâr oranı diyor. Söylenenlerden de anlaşılacağı gibi, kâr oranının düşmesiyle eş zamanlı olarak artık değer oranı artabilir.

Üretim dalının doğasına göre sermayenin oldukça değişik bir organik bileşimine rastlıyoruz. Bazı işlerde, sermayenin haddinden fazla büyük bir bölümü, çalışma araçları, ham madde, vs. gibi unsurlara harcanır ve göreli olarak küçük bir bölümüyse maaşlara yatırılır; başka işlerde ise, sermayenin en önemli bölümü maaşlara gider. Birinci tür iş, sermayenin daha yüksek, ikinci tür ise daha düşük organik bileşimlerine karşılık gelir. Ulaşılan artık değer ile emek maaşı arasında hep eşit bir oran olsaydı, en son sözünü ettiğimiz üretim dallarındaki kâr oranları, ilk sözü edilenlere göre kat kat fazla olurdu. Ama durum böyle değildir. Gelişmiş bir kapitalist toplumda, mallar emek değerleri üzerinden değil de, üretim maliyetleri üzerinden satılır, bu da üretimin maliyeti (işçilerin maaşlarıyle birlikte tüketilen ölü çalışma) ile toplumsal üretimin tümünün ortalama karına karşılık gelecek bir masraf ya da sermayenin organik bileşiminin ortalama bir kâr oranı gösterdiği üretim dalının kâr oranını -başka amaçlar için kullanılan sermayeye karşı sermayeyi- içine alır. Böylece, üretimin değişik dallarındaki malların fiyatları, değerleri ile aynı ölçüde ilişkili değildir. Bazı durumlarda sürekli olarak değerlerinin çok altında, başka durumlarda ise sürekli değerlerinin üzerinde bulunurlar; ancak, sermayenin ortalama bir bileşimine sahip üretim dallarında değerlerine yaklaşırlar. Değer yasası, üreticilerin bilincinden tamamen kaybolur; onlar farketmeden çalışır ve ortalama kâr oranı ise daha uzun aralıklar içerisinde bu yasa tarafından düzenlenir.

Rekabetin ve toplumda sermayenin büyüyen zenginliğinin zorlayıcı yasaları, sürekli kâr oranını düşürmeye eğilimlidir, karşıt yönde çalışan güçler bu eğilimi geciktirseler de kalıcı olarak durdurumazlar. Ser-

mayenin fazladan üretimi ile bir işçi fazlalığı yaratan güçler birlikte çalışırlar. İmalat, ticaret ve tarım alanlarında merkezileşme hep yaygınlaşır ve daha büyük kapitalistlerin daha küçük olanları sömürmesi de artar. Üretimdeki anarşi ile kitlelerin yetersiz tüketimi nedeniyle oluşan peryodik krizler, daha şiddetli ve daha yıkıcı özelliklere sahip olarak hep tekrarlanıyorlar; bu krizler, sayısız ufak kapitalistin yıkımı ile merkezileşme ve sömürü sürecini hızlandırıyorlar. Bir yandan, çalışma sürecinin kollektif -kooperatif- biçimi giderek artan bir oranda genelleşir; diğer yandan da, " bu dönüşüm sürecinin bütün avantajlarını sömüren ve tekellerine alan kapitalist devlerin sayılarının giderek azalmasıyla birlikte; yoksulluk, baskı, kölelik, yozlaşma, sömürü ama bunların yanında, üretimin kapitalist mekanizması sayesinde sürekli artan, eğitilen, birleşen, örgütlenen işçi sınıfının isyanı da" büyür. Böylece gelişmenin vardığı bu noktada, sermayenin tekeli, kendisinden yararlanan üretim yöntemine engel olmaya başlar, artık üretim araçlarının merkezileşmesi ve emeğin toplumsallaşması, kapitalist kuşamlarıyla uyuşamaz hale gelir. Artık bu yıkılır. Sömürenler ve gasp edicilerin elindekilere, ülkedeki kitleler tarafından el konur. Kapitalist özel mülkiyet yok olur.

Marx'a göre bu, üretim ve el koyma tarzının tarihsel eğilimidir. Kapitalist sınıfın elindekilerin alınmasını ve kapitalist mülkiyetin kamu mülkiyetine dönüşümünü gerçekleştirecek olan sınıfda, ücretli çalışanların sınıfı proleteryadır. Bu nedenle, bu sınıfın politik bir parti olarak örgütlenmesi gerekmektedir. Belirli bir anda bu parti, Devlet gücünü ele geçirip, "ilk başta bütün üretim araçlarını Devlet mülkiyetine geçirir. Ama bundan sonra, proleterya, kendisini proleterya olarak olumsuzlar, o andan sonra, bütün sınıf farklılıklarına ve çatışmalarına son verir ve dolayısıyla da bir Devlet olarak Devletin varlığına son verir." Çelişkileri ve aşırılıkları ile birlikte bireysel varoluş için verilen mücadele biter, Devlet artık baskı altında tutacak bir şey bulamaz ve "ölür". [6]

* * * * * *

Şu ana kadar, mümkün olan en anlaşılır özetleme ile, Marksist sosyalizm açısından yaşamsal olarak ele almak zorunda olduğumuz

kuram kısımlarının en önemli önermelerini ortaya koymaya çalıştım. Tarihin materyalist kuramının tüm kuram içindeki bu bölümü, belki bi kadar, belki daha da kısaydı. Bu bölüm, ilk ortaya çıktığında, ustaların kafalarından kusursuz biçimiyle çıkmıştı. İlk durumda bile, kuramın geliştirilmesi öyle bir gösterilebilir ki, bir yandan ana görüşleri korurken, diğer yandan başlangıçta mutlak olarak öne sürülen önermeleri sınırlasın. Kapital'e önsözde (1867), Komünist Manifesto'nun yeni baskısına önsözde, Felsefenin Sefaleti'ne (1884) önsözde ve bir notta, Fransız Devrimi Sırasında Sınıf Mücadeleleri'ne (1895) önsözde, Marx ve Engels'in görüşlerine karşılık gelen noktalarda zaman içerisinde ortaya çıkan değişiklik gösterilmiştir. Ancak bütün değişiklikleri burada alıntı olarak gösterecek değiliz, kuramın tek tek parçaları ya da hipotezleri, başka yerde çok ayrıntılı olarak kapsamlı biçimde incelenmiştir. Marx ve Engels, bu olgularda farkına vardıkları değişimlere ve -kuramlarının biçimini ve uygulamasını etkileyen- bu olguların daha iyi çözümlemelerine bazen, sadece üzeri kapalı gönderme yapmakla kalmışlar; bazen sadece tek tek noktalara ilişkin açıklamalar getirmişlerdir. Ve son bir bakışta bile, yazılarında çelişki olmadığı söylenemez. Onları izleyenlere, kurama tekrar bütünlük getirmek ve kuram ile pratiği bağdaştırmak görevini bırakmışlardır.

Ancak bu görevi yerine getirmek için, kuramdaki boşlukların ve çelişkilerin eksiksiz bir muhasebesini yapmak gerekir. Başka bir deyimle, *Marksist öğretinin daha da gelişmesi ve ayrıntılandırılması için, işe bu öğretiyi eleştirmekten başlamak gerekir.* Bugünkü durumda, birisi, Marx ve Engels'ten yola çıkarak istediği *herşeyi* ispatlayabilir. Bu, özür dilemek için fırsat kollayanlar ve edebi gözboyayıcılar için oldukça elverişli bir durum. Ancak, kurama ılımlı bir biçimde bakanlar, sosyalizmin bilimsel karakterini "şenlik zamanları raftan indirilen ama diğer zamanlar dikkate alınmayan bir süs eşyası" olarak görmeyenler, bu çelişkilerin bilincine varır varmaz, bunları ortadan kaldırma gereksinimini de duyar. Bu yola yaşamlarını adayanların görevi bunu yapmak ve ustalarının sözlerini de temcit pilavı gibi ortaya sürüp durmamaktır.

İleride karşılaşacağınız, Marksist öğretinin bazı öğelerinin eleştirisine bu anlamda kalkışılmıştır. Birincil derecede çalışan insanların kul-

lanımına yönelik hazırlanan bir esere esnek bir çerçeve çizmek ve bunu bir kaç hafta içerisinde bitirme isteği, konunun bütünüyle kapsayıcı şekilde ele alınmasına neden kalkışılmadığını açıklayacaktır. Aynı zamanda, kesinlikle anlaşılması gereken bir nokta da, buradaki eleştirilerin hiçbirinin özgünlük iddiası taşımadığıdır. Burada karşılaşacağınız çoğu şeyin hepsi değilse bile çoğu, zaten başkaları tarafından üzerinde çalışılmış ya da en azından işaret edilmiş şeylerdir. Bu yapıtın yazılmasını haklı çıkaran, bilinmeyen bir şey söylüyor olması değil, daha önce üstü kapatılan bazı şeyleri açığa çıkarıyor olmasıdır.

Ama aynı zamanda bu gerekli bir çalışmadır. Bir kuramın yanlışlarının aşılmış olduklarının kabul edilmesi için, bu kuramı savunanlar tarafından yanlış olarak kabul edilmiş olmaları gerekir. Bu türden bir kabul ediş, zorunlu olarak kuramın yıkılmış olduğunu göstermez. Daha çok, yanlış olarak kabul edilenin uzaklaştırılmasından sonra ortaya çıkabilir ki - eğer Lassalle'nin bir benzetmesini kullanmama izin verilirse- Marx'a karşı haklı çıkan nihayetinde yine Marx olacak.

İKİNCİ BÖLÜM

Modern Toplumun Ekonomik Gelişmesi

a) Marksist Değer Kuramının Anlamı Üzerine

> *"Pratik uygulamalar, olumsal bir biçimde, işçinin, 'emeğinin tümüyle tüketildiği' üzerine yaptığı şikayeti izler"..... -ENGELS, Herr Eugen Dühring's Unwülzung.*

Marksist kurama göre artık değer, gördüğümüz gibi, bir kapitalist toplum ekonomisinin üzerinde döndüğü mildir. Ancak insan, artık değeri anlamaya kalkışmadan önce, değerin ne olduğunu bilmelidir. Tarihin ve kapitalist toplumun gelişme çizgisinin Marksist ele alınışı, böylece değer'in çözümlenmesiyle birlikte başlar.

Marx'a göre, modern toplumdaki malların değeri, onlar için toplumsal olarak olarak harcanması zorunlu emekte yatar; bu emek ise zamana göre ölçülür. Ama bu değer ölçütünün çözümlenmesi için, bir çok soyutlamaya ve indirgemeye gerek vaardır. Önce, saf değiş tokuş değerinin bulunması gerekir; yani, belirli malların özel kullanım değerlerini bir yana bırakmalıyız. Sonra -genel ya da soyut insan emeği kavramını biçimlendirirken- bazı belirli emek biçimlerinin kendilerine has özelliklerini göz önüne almamız gerekir (daha yüksek ya da daha karmaşık emeği, basit ya da soyut emeğe indirgemek). Sonra, emeğin de-

ğeri için bir ölçüt olarak toplumsal olarak zorunlu çalışma zamanına ulaşmak için, tek tek işçilerin gayretleri, etkinlikleri, kullandıkları araçlar arasındaki farkları da gözönüne almalıyız. Bundan sonra (değerin piyasa değerine ya da fiyata dönüşümüyle ilgilenmeye başlar başlamaz) her bir mal için toplumsal olarak harcanması zorunlu emeğin alacağı zaman üzerinde ayrı ayrı durmak gerekir. Ama böylece elde edilen emek değeri yeni bir indirgeme gereksinimi yaratır. Kapitalist açıdan gelişmiş bir toplumda mallar, daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, kendi değerlerine göre değil, ür tim fiyatlarına göre satılırlar -yani, gerçek maliyet ücreti artı toplumsal üretimin tümünün, üretimde alışverişte vs. harcanan insan emeğinin toplam maşına oranlanmasıyla elde edilen değerle belirlenen ortalama kâr yüzdesi. Aynı zamanda toplam değerden toprak kirası düşülmelidir ve sermayenin sanayi,ticari ve banka sermayesine bölünmesi de dikkate alınmalıdır.

Bu şekilde, tek başına malları ya da bir mal kategorini ele aldığımız sürece, değer her türlü somut özelliğini yitirir ve tamamiyle soyut bir kavram haline gelir. Ama bu şartlar altında artık değer ne olur? Marksist kurama göre bu, ürünlerin emek değeri ile onların üretiminde işçilerin harcadığı emek gücüne ödenen ücret arasındaki farktan ibarettir. Böylece bir şey açık olarak gözüküyor, o da : emek değerinin ancak bir varsayımsal formül ya da bilimsel hipotez olmak durumuna indirgendiği anda, artık değer de, daha da fazla oranda saf bir formül -bir hipoteze dayalı formül- durumuna gelecektir.

Bilindiği gibi, Friedrich Engels'in ölümünden sonra 1895-96 senesinde Neue Zeit'te yayınlanan bir makalesinde, bu sürecin tarihsel bağlamda ele alınması yoluyla bu soruna bir çözüm öneriliyordu. Buna göre değer yasası doğrudan belirleyici bir güçtü, kapitalist toplum düzeninden önce, malların değiştokuşu ve takası dönemi içerisinde, malların değiş tokuşunu dolaysızca belirliyordu.

Engels, Kapital'in üçüncü cildinde bir paragrafta, ekonominin tarihsel evrimi üzerine kısa bir betimleme ile bunu ispatlamaya çalışır. Ama, kâr oranının doğmasını ve gelişmesini o kadar başarılı bir şekilde sunmasına rağmen bu makale, tam değer sorunu üzerinde durduğu noktada ikna açısından yeterince güçlü bir ispat sunamaz. Engels'in sunuş biçimine göre, Marksist değer yasası, genel hatlarıyla bir ekono-

mik yasa olarak 5 ile 7 bin yıl arasında hüküm sürdü : ürünlerin mal olarak değiş tokuşundan başlayarak (Babil, Mısır vs.) kapitalist üretim çağına kadar. Neue Zeit'in aynı yıl yayınlanan bir sayısında Parvus, üreticilerin emek zamanı üzerines dayalı genel bir değiş tokuş değeri kavramına engel çıkaran bazı olgulara dikkat çekerek (feodal ilişkiler, ayrışmamış tarım, lonca tekelleri, vs.) bu görüşe karşı bazı ciddi itirazlar sundu. Şurası açıktır ki, değiş tokuşa yönelik üretim, sanayii birimlerinin yardımcı bir dalı olduğu (yani, artık değer kullanımı vs.'nin) sürece değiş tokuş yapan üreticilerin değiş tokuş eylemini gerçekleştirdikleri koşullar temel olarak farklı oldukça, emek değerine dayalı değiş tokuş genel bir kural olamaz. Emeğin değiş tokuş değeri yaratması sorunu ve bununla ilintili değer ve artık değer sorunlarının anlaşılmasında bugün ne kadar zorluk çekiliyorsa, sanayiin o zamanki aşamasında aynı zorluklar çekiliyordu.

Ama o zamanlar, şu andan daha açık anlaşılabilen bir şey ise, artık emek olgusu idi. Eski zamanlarda artık emeğe başvurulduğunda -orta çağlarda, bu konuda hiç bir aldatmaya kalkışılmıyordu- bu durum, hiç bir değer kavramı ile gizlenmeye çalışılmıyordu. Köle, değiş tokuş için üretmek zorunda olduğu zaman, basit bir artık emek makinası durumundaydı. Serf ile toprağa bağlı köylüler ise, zorunlu hizmet gibi açık bir biçimde artık emek sağlıyorlardı. Lonca ustası tarafından işe alınan kalfa, yaptığı işin ustasına ne kadara mal olduğunu ve onun müşteriden ne kadar aldığını kolayca görebiliyordu. [7]

Emeğe ödenen maaşlar ve malların fiyatları arasındaki ilişkilerin bu açıklığı, kapitalist dönemin eşiğinde bile geçerliydi. Zenginliğin tek üreticisi olarak artık emeğin ve emeğin gösterildiği, o zamanlara ait şaşırtıcı ekonomik yazılar, buradan yola çıkılarak açıklanabilir. Olayların daha derin bir gözlemi sonucu anlayabildiğimiz şeyler, o zamanlar neredeyse herkesin bildiği şeylerdi. Zenginlikleri, kendi çalışmalarının eseri olarak tanıtmak, o çağın zenginlerinin aklına gelmemişti. Emeğin, imalat dönemi başında, değiş tokuş değeri (o zamanlar, önce ikinci kavram genelleşti) olarak doğan kuram kesinlikle, zenginliğin tek yaratıcısı olarak emek kuramını görüyor ve zenginliği daha somut bir şekilde yorumluyordu (yani, bir malın maliyet ücreti olarak); ancak, artık emek kavramlarına açıklık getirmekten çok bunları karış-

tırıcı bir işlev görüyordu. Adam Smith'in bu kavramlar temelinde, karları ve toprak kirasını, nasıl emek değerinden yola çıkıp tümdengelim biçiminde gösterdiğini; Ricardo'nun nasıl bunu daha bütünsel olarak düşündüğünü ve sosyalistlerin bunu burjuva ekonomisine karşı nasıl kullandıklarını Marx'ın kendisinden öğrenebiliriz.

Ama Adam Smith'te, emek değeri artık, hakim havanın bir soyutlaması olarak algılanmaktadır. Onun tam gerçekliği, geri sanayilerde ve sermaye birikimi ile topraklara el konulmasından önceye denk düşen "toplumun erken ve ham biçimi"ndedir. Diğer taraftan, Smith için kapitalist dünyada kâr ve kira, emek ve maaşlarıns yanında değerin vazgeçilemez yapı taşlarıdır; ve Smith emek değerinden, sadece emeğin ürünlerinin bölümlenmesini - artık emek olgusunu- açıklamak için bir "kavram" olarak yararlanır.

Bu durum, Marksist sistemde ilkesel olarak farklı değildir. Elbette Marx, emek değeri düşüncesini Smith'e göre çok daha kesin bir şekilde ifade eder ve bunu daha katı ama aynı zamanda daha soyut bir biçimde tasarlamıştır. Ama Marksist okul - ve onların arasında bu eserin yazarı- üzerinde ateşli tartışmalar yapılan bir sorunun sistem için temel bir öneme sahip olduğuna inanıyordu. Bu tartışma, emek değerindeki "toplumsal açıdan harcanması gerekli emek zamanı" özelliğinin sadece değişik malların üretim tarzıyla mı ilişkili olduğu yoksa aynı zamanda, etkili talebe göre bu malların ne *miktarda* üretildiği ilişkisini de mi içerdiği idi. Bu soruna bir çözüm, Marx'ın masasında zaten duruyordu, bu çözüm, bu ve başka sorulara oldukça değişik bir renk katıp, onları başka bir alana, başka bir düzleme itiyordu. Tek tek malların ya mal türlerinin değeri, tamamen ikincil öneme sahip bir şey oluyordu, çünkü bunların satış fiyatları üretim fiyatlarına eşitti : üretim maliyeti artı kâr oranı. Birincil derecede önem kazanan şey ise, *toplumun toplam üretiminin değeri* ve bu değerin, çalışan sınıfların maaş toplamlarını aşan kısmıydı -yani, tek tek olmaktansa, toplam toplumsal artık değer. İşçilerin tümünün verili bir anda paylarına düşenin üzerinde ürettikleri, toplumsal artık değeri oluşturur; toplumsal üretimin bu artık değeri, iş amaçları için ayırdıkları sermaye miktarına göre tek tek kapitalistler arasında yaklaşık eşit oranlarda paylaşılır. Ama bu artık değer miktarının gerçekleşme oranı, toplam üretim ile

toplam talep arasındaki ilişkiye bağlıdır -yani, piyasanın satın alma kapasitesine. Bu açıdan bakıldığında - yani, *üretimi bir bütün olarak* ele aldığımızda -, tek tek her bir malın değeri, her bir durumda piyasanın - yani satın alıcılar olarak topluluğun bütünü - alabileceği miktardaki o malı, normal üretim şartları altında üretmenin gerektirdiği emek zamanı ile saptanır. Şu anda ele aldığımız topluluklar içinse, verili bir anda topluluğun gereksinimini saptayabilecek kesin bir ölçü gerçekte yoktur, bu yüzden, yukarıda kurgusu yapılan kavram, tamamen soyut bir niteliğe sahiptir; Gossens, Jevons ve Böhm-Bawerk okulunun nihai kullanım değeri gibi.

Doğal olarak, karmaşık olguların gözlemlenmesinde bu tür soyutlamalardan kaçınılamaz. Bunların ne kadar kabul edilebilir olduğu ise, tamamen araştırmanın amacına ve nasıl yürütüldüğüne bağlıdır. Marx daha başlangıçta, malların niteliklerinden o kadar çok şeyi çıkarır ki, sonuçta geriye sadece basit insan emeği niceliğinin cisimleşmesi olarak kalırlar; Böhm-Jevons okuluna gelince de, kullanım dışındaki hiçbir niteliği değerlendirmeye almazlar. Soyutlamaların tek başka çeşidi de, yalnızca kanıtlamaların belirli amaçları için kullanılabilirler ve bunlar aracılığıyla kurulan önermelerin de ancak tanımlanan sınırlar içerisinde bir değeri, geçerliliği vardır.

Eğer verili bir anda, belirli bir tür mal için mevcut toplam talebin tam olarak saptanması mümkün değilse, pratik deneyim gösterir ki, belirli zaman aralıkları içinde, bütün mallar için mevcut talep ve arz yaklaşık olarak birbirlerini dengeler. Pratiğin gösterdiği bir başka şey de, malların üretimi ve dağıtımında, toplumun ancak bir bölümü etkin bir rol alırken, başka bir bölümünün de, ya üretimle doğrudan bir ilişki taşımayan hizmetler için ya da hiç çalışmadan maaş almasıdır. Böylece, toplumda üretimle etkin olarak uğraşan insanlardan çok daha fazlası, üretimde çalışan herkesin emeği sayesinde yaşar; gelir istatistiklerinin bize gösterdiği başka bir şey de, üretime dolaysız katkısı bulunmayan sınıfların toplam üretimden aldığı payın, etkin olarak üreten sınıfa göre çok daha fazla olmasıdır. Etkin olarak üreten sınıfın artık emeği, deneyim ile ispatlanabilecek ve tümdengelimli ispat gerektirmeyen bir deneysel bir olgudur. Marksist değer kuramının doğru olup olmadığı, artık emeğin ispatı açısından tamamen önemsizdir. Bu

açıdan hiç bir kanıtlama gerekmez, sadece çözümleme ve tanımlama araçlarını kullanmak yeterlidir.

Ticari malların üretiminin çözümlenmesinde, Marx perakende malların kendi değerlerinden satıldığını varsayıyorsa, onun kavramına göre, mevcut toplam üretimdeki yalnızca perakende nesnelerden sözediyor demektir. [8]

Ve bu toplumsal değer tamamiyle gerçekleşmese bile -çünkü kısmi fazladan üretim yüzünden malların değer kaybetmesi sürekli olan bir şeydir-bunun ilkesel olarak, toplumsal artık değer ya da artık ürün olgusu üzerinde bir etkisi yoktur. Miktarının büyümesi bazen engellenecektir ya da yavaşlatılacaktır, ama herhangi bir modern devlette bunun durması sözkonusu olmadığı gibi, miktarında bir azalma görülmesi de mümkün değildir.

Artık ürünün her yerde artmasına karşılık, bugün daha gelişmiş ülkelerde, artık ürünün artışının maaş-sermaye'deki artışa oranı düşmektedir.

Malların tümünün değeri için geçerli olan formülü Marx'ın tek tek mallara uygulaması olgusu, artık değerin oluşumunun başlıca kaynağı olarak üretim alanını gösterdiğine işaret eder ki, o alanda artık değeri üreten maaşlı sanayi çalışanıdır. Modern ekonomik yaşamdaki bütün diğer etkin öğeler, üretime yardımcı unsurlardır ve örneğin, tüccarlar, bankacılar, vs. ya da kadroları, başka şekilde sanayiin yapmak zorunda kalacağı nizmetleri üstlendikleri ve masrafını azalttıkları zaman, domaylı olarak artık değerin çoğalmasına yardımcı olurlar. Çalışanları ile birlikte toptancılar vs., sadece sanayii *girişimcilerinin* dönüşmüş, farklılaşmış katipleridir; bunların karları da girişimcilerin kasalarındaki dönüşmüş ve yoğunlaşmış paralardır. Bu tüccarların maaşlı çalışanları, onlar için elbette artık değer yaratır, ama burada toplumsal artık değerin oluşumu sözkonusu değildir. Çünkü onların iş verenlerinin karları, kendi maaşları ile birlikte, sanayiide üretilen artık değerin bir bölümünü oluşturur. Ancak, bu pay, burada incelenen işlevlerin ayrılmasından önce olduğuna göre ya da onsuz olacağı durumdan oransal olarak daha azdır. Ancak bu ayrılma ile, üretimin geniş çapta büyük gelişmesi ve sanayi sermayesinin geri dönmesinin (turnover) hızlanması mümkün olmaktadır. Bu, genel olarak emeğin bölümlere ayrıl-

ması gibi, sanayide doğrudan çalıştırılan emeğe göreli olarak, sanayi sermayesinin üretkenliğini arttırır. Burada, ticari sermaye (banka sermayesinde farklılaştığı) ile Kapital'in üçüncü cildinde sözü edilen ticari kârın yeniden açıklanması ile yetineceğiz.

Burada, artık değeri yaratan emeğin Marksist sistemde ne kadar dar sınırlar içerisinde ele alındığını görmek mümkündür. Geliştirilen işlevler ve bunların yanısıra burada ele alınmayanlar, doğaları gereği, modern zamanların toplumsal yaşamı için vazgeçilmezdir. Biçimlerinin değiştirilmesi mümkündür ve muhakkak ki, değiştirilecektir; ama insanlık toplumsal olarak kendilerine yeterli ufak topluluklara dönüşmedikçe bunların varlığı sürecektir; böyle bir dönüşüm yaşandığı durumda da bunlar belki kısmen geçersiz hale gelip, kısmen de asgariye indirgenebilirler. Bugünün toplumu için geçerli olan değer kuramında, bütün bu işlevler için yapılan harcamalar, açık olarak artık değerden yapılan bir tümdengelim olarak gösteriliyor; kısmen yükümlülükler olarak, kısmen de sömürü oranının bir bileşke parçası olarak...

Burada işlevlerin değerlerinin saptanmasında, belirli bir keyfilik var; artık ele alınan gerçek toplum değil, ama varsayımsal, toplumsal olarak yönetilen bir topluluk oluyor. Bu, değer kuramındaki bütün anlaşılamayan noktalara dair bir anahtardır. Bunu ancak bu model yardımıyla anlamak mümkündür. Gördük ki, artık değerin somut bir olgu olarak anlaşılması ancak toplumun bütün ekonomisini düşünerek mümkün olabilir. Marx, kuramı için o denli önem taşıyan, sınıflar üzerine olan bölümü yazma işini bitirmeyi başaramadı. Orada oldukça açık olarak gösterilecekti ki, emek değeri, bir anahtardan, bir soyut imgeden, -bir ruh atfedilmiş felsefi atom gibi- başka bir şey değil. Bu anahtar ki, Marx'ın usta eli tarafından kullanıldığında, daha önce hiç olmadığı kadar kadar güçlü, mantıklı ve açık bir şekilde kapitalist ekonominin mekanizmasını gözler önüne sermeye yaradı. Ancak, bu anahtar, belirli bir noktadan sonra işe yaramayı reddettiğinden, Marx'ın neredeyse her müridi için korkunç sonuçlar doğurmuştur.

Emek değeri kuramının sürekli yol açtığı bir yanılgı da, işçinin kapitalist tarafından sömürülmesinin gerçek ölçütü olarak görünmesidir; diğer şeyler bir yana, artık değer oranının sömürü oranı olarak nitelendirilmesi bizi bu sonuca götürür. Burada gördüklerimizden de anlaşı-

lacağı gibi, insan bir bütün olarak toplum ile işe başlayıp, işçilerin maaş toplamını, diğer gelirlerin toplamıyla karşılaştırsa bile, böyle bir ölçüt doğru değildir. Değer kuramı, emek üretiminin paylaştırılmasında haklılık ya da haksızlık kuralı koyar - tıpkı atomcu kuramın bir yontudaki güzellik ya da çirkinlik için yaptığı gibi. Gerçekten de günümüzde, en güzel yere sahip çalışanları, "emek aristokrasisi" üyelerini, çok yüksek bir artık değer oranına sahip olan ticaret alanlarında görebilirken; en kötü işlerde çalışanlara ise, çok düşük bir artık değer oranına sahip başka işlerde rastlayabiliyoruz.

Ücretli çalışanın, çalışmasının ürününe karşılık tüm değeri alamadığı olgusu tekbaşına, sosyalizm ya da komünizm için bilimsel bir temele dayanak olamaz. Felsefenin Sefaleti'ne önsözde Engels der ki : "Marx, kömünist istemlerini asla buna dayandırmamış, kapitalist üretim tarzının gözlerimizin önünde her gün biraz daha yaklaşan zorunlu çöküşünü dayanak almıştır."

Bu açıdan meselenin nasıl gözüktüğünü ele alalım.

b) Modern Toplulukta Zenginliğin Dağılımı

> *" Birikim, bir taraftan bakıldığında, giderek büyüyen bir yoğunlaşma olarak görülürse, diğer taraftan da, tek tek kapitalistlerin biribirlerini çelmelemesi olarak görünür." MARX, Kapital I, 4.ncü basım, sayfa 590*

Marx'ın kuramına göre kapitalist, bir kâr elde edebilmek için artık değer yaratmak zorundadır ama, sadece canlı emekten artık değer oluşturabilir. Rakiplerine karşı piyasadaki durumunu sağlamlaştırmak için, üretimi ucuzlaştırmak zorundadır; maaşların düşürülmesine karşı çıkıldığında da, bu sadece emeğin üretkenliğinde bir artış sağlayarak mümkün olur; yani makinelerin mükemmelleştirilmesi ve insan emeğinin idareli kullanımıyla. Ama insan emeğini azaltarak, artık değer üreten bir miktar emeği devre dışı bırakır ve böylece altın yumurtlayan kazı öldürmüş olur. Sonuçta, kâr oranı giderek azama eğilimi taşır; karşıt yönde etkide bulunan bazı koşullar sayesinde bu eğilim geçici olarak yavaşlatılabilir ama her zaman yeniden başlar. Bu, kapi-

talist üretim tarzı içerisindeki asıl çelişkilerden bir başkasını yaratır. Kar oranı, sermayenin üretken bir şekilde kullanılmasını sağlayan bir araçtır; eğer belirli bir düzeyin altına düşerse, üretici girişimler için güdü zayıflar - özellikle birikmiş sermaye yığınlarının filizleri olarak piyasaya giren yeni sermaye miktarları sözkonusu olduğunda. Sermayenin kendisi kapitalist üretime bir engel olarak ortaya çıkar. Üretimin süregelen gelişimi kesintiye uğrar. Bir yandan, sermayenin her etkin parçacığı, üretimi zorlayarak, kâr oranını sağlama almaya ve arttırmaya çalışırken; diğer taraftan da üretimin genişlemesi bir sişme yaratır. Bu ise, kullanım değerleri piyasasında bir kriz yaratan göreli fazladan-üretime yol açan ticari işlemlerin diğer yüzüdür. Malların fazladan üretimi, aynı zamanda, sermayenin fazladan üretimidir. Orada olduğu gibi burada da, krizler nedeniyle geçici bir düzenleme doğar. Sermayenin çok büyük ölçülerde değer kaybı ve yok edilmesi gerçekleşir ve bozulma sonucu, emek piyasasında sermayenin elinin altında bulunan boş eller ordusu giderek arttıkça, çalışan sınıfın bir kısmı, maaşlarının ortalamanın altında düşürülmesine razı olmak zorunda kalır.

Böylece bir süre sonra, sermayenin karlı bir şekilde yatırımının koşulları yeniden sağlanır ve dans devam edebilir; ancak, sözünü ettiğimiz asıl çelişkinin boyutları daha da büyümüştür. Sermayenin daha geniş çaplı merkezileşmesi, girişimlerin daha çok yoğunlaşması ve sömürünün artması söz konusudur.

Şimdi bütün bunlar doğru mu?

Hem evet hem hayır. Her şeyden önce bir eğilim olarak doğrudur. Bahsedilen güçler mevcuttur ve anlatılan doğrultularda işlemektedirler. Süreçler de gerçekliğe uymaktadır. Kar oranının düşmesi bir olgudur, fazladan-üretimin sahneye çıkması ve krizler birer olgudur, sermayenin dönemsel olarak azalması bir olgudur, sanayi sermayesinin yoğunlaşması ve merkezileşmesi bir olgudur, artık değer oranındaki artış bir olgudur. İlkesel olarak, şu ana kadar ortaya konanlarda anlaşıyoruz. İfadenin gerçekle uyuşmadığı durumda ise, bunun nedeni söylenenin yanlış olması değil, söylenenin eksik olmasıdır. Çelişkileri etkileyen ve onları sınırlayıcı olarak tarif edilen öğeler, Marx tarafından ya dikkate alınmıyor ya da başka bir yerde üzerinde durulsa da, gerçekliği saptanan olgular toparlanıp, ele alındığında terkediliyor; böyle-

ce çatışmaların toplumsal sonuçları, gerçekte olduğundan çok daha güçlü ve ani olarak gözüküyor.

Bugün toplumsal sermayenin o kadar büyük bir bölümünü oluşturan limited firmaların hisselerin, rüçhan hakkı olan hisselerin vs. gerçek dağılımını saptamaya olanak tanıyacak ayrıntılı istatistikler ne yazık ki elimizde yok. Bunun nedeni ise bir çok ülkede, hisselerin sahiplerinin bilinmemesi (yani bunlar, kağıt para gibi, formalitelere gerek olmaksızın el değiştirebilirler); diğer yandan İngiltere'de, kişi adlarına kayıtlı olan hisseler çoğunluktadır ve bu şekilde oluşan hissedarlar listesi, Devlet Kayıt Bürosundaki herhangi birisi tarafından incelenebilir; ancak, hisselerin sahiplerine dair daha bütünsel istatistik verilerin derlenmesi, şimdiye kadar kimsenin kalkışmadığı devasa bir uğraş. Birisi ancak, tek tek firmalar hakkında toplanan verilerden yola çıkarak, bunların sayısını yaklaşık olarak tahmin edebilir. Yine de, bu doğrultuda oluşturulan düşüncelerin ne kadar aldatıcı olduğunu ve kapitalist merkezileşmenin en yeni biçimi 'Tröst'ün zenginliğin dağılımı üzerindeki etkisinin, dışarıdan bakanların sandığından ne kadar değişik olduğunu göstermek için, kolaylıkla doğrulanabilecek aşağıdaki sayıları veriyoruz :

Bir yıl önce oluşturulan İngiliz Dikiş İpliği Tröstü [9] , 12,300 hissedara sahip. Bunlardan 6,000 kadarı ortalama 60 sterlin sermayeli orijinal hisselere sahip, 4,500 hissedar ise ortalama 150 sterlin sermayeli rüçhan hakkı olan hisseye sahip, 1,800 kadar da ortalama 315 sterlin sermayeli tahvile sahip. İnce keten eğiricileri Tröstü ise, 5,454 hissedara sahip. Bunlardan 2,904 kadarı ortalama 300 sterlin sermayelik orijinal hisseye sahip, 1,870 kadarı ortalama 500 sterlin sermayelik rüçhan hakkı olan hisseye sahip, 680 kadarı ise ortalama 130 sterlin sermayelik tahvile sahip.

J. ve P. Coates'ın Keten Tröstü'nde de durum bununla aynıdır. 10 Büyük Manchester Kanal'ındaki hissedarların sayısı yaklaşık 40,000; Büyük T. Lipton firmasındaki hissedarların sayısı ise 74,262 kadar. Londra'daki bir mağazalar firması Spiers and Pond ise, sermayenin merkezileşmesine yeni bir örnek olarak gösterilebilir; toplam sermayesi 1,300,000 sterlin olan bu firmanın, 4,650 hissedarı var, bunların sadece 550 kadarının hisse sermayeleri 500 sterlinin üzerinde. 11

Bunlar, merkezileşmeye, mülkiyet hisselerinin parçalara ayılmasına dair örnekler. Şimdi, açık bir gerçek var ki, bütün hissedarlara kapitalist adını veremeyiz, bazen de tek bir büyük kapitalist, bütün olası firmalarda ortalama bir hissadar olarak gözükebilir. Ama, hissedarların sayısında ve ellerindeki ortalama hisse miktarında hızıl bir artış yaşanmıştır. Bütün İngiltere'deki hissedarların sayısı, bir milyonun çok üzerinde olarak tahmen edilmektedir; sadece 1986 yılında, Birleşik Devletler'deki limited firmaların sayısının 21,223'e vardığı ve ödenmiş sermayelerin toplamının da 1,145,000,000'e [12] ulaştığı düşünülürse, bu hiç te şaşırtıcı gelmez. (Ki bu sayılara, anlaşması İngiltere'de yapılmayan yabancı işler, Hükümet Hisseleri vs. dahil edilmemektedir.) [13]

Ulusal zenginliğin bu dağılımı, ki çoğu durumda buna ulusal artık değer de denebilir, gelir istatistiklerinin verilerinden de anlaşılabilir.

Birleşik Devletler'de, 1893-4 mali yılında (elime ulaşan son sayılara göre), D ve E listesinde (ticari karlardan elde edilen gelirler, yüksek resmi görevler, vs.) tahmin edilen gelirleri 150 sterlin ya da üzerinde olan kişilerin sayısı 727,270'e [14] ulaşıyordu. Ancak, bu sayıya, toprak ve arazi (kira, çiftlik kirası) gelirine, kiraya verilen ev, vergilendirilebilir sermaye yatırımları gelirlerine dayalı vergi ödeyenleri de eklemek gerekir. Bu grupların toplamının ödediği vergi, neredeyse ilk söz edilen vergi mükellefi grubu kadardır; yani 300 milyon sterline karşı 350 milyon sterlin gelir üzerinden vergi öderler. [15] Böylece, 150 sterlin üzerinde gelire sahip kişilerin sayısı neredeyse iki misline çıkar.

1987 yılının 22 Mayıs tarihli British Review'ında, 1851 ile 1881 arasında İngiltere'de gelirlerin büyümesi üzerinde bazı sayılar bulunuyor. Bunlara göre, İngiltere'de 1851 yılında, yaklaşık rakamlarla, gelirleri 150 ile 1,000 sterlin arasında olan 300,000 aile bulunuyordu (orta ve küçük burjuvazi ile emeğin en yüksek aristokrasisi), 1881 yılında bu sayı 990,000'e ulaşmıştı. Bu otuz yıl içerisinde nüfus, 27'ye 35 oranında, ayni yüzde 30 artış gösterirken, bu gelirlere sahip ailelerin sayısı ise, 27'e 90, yani yüzde 233 1/3 arttı. Giffen'e göre, bu vergi mükelleflerinin bugünkü sayısı 1,500,000. [16]

Diğer ülkelere baktığımızda, somut bir farklılık göremiyoruz. Mulhall'a göre Fransa, toplam 8,000,000 aileye, büyük ve küçük burjuva

yaşam koşullarında (ortalama 260 sterlin gelir) 1,700,000 aileye, işçi sınıfından 6,000,000 aileye ve 160,000 çok zengin aileye sahip. Lassalle'in okurlarının da bileceği gibi, 1854 yılında Prusya'da, nüfusun 16,3 milyonun üzerinde olmasına karşın, geliri 1,000 thaler'i aşan sadece 44,407 kişi vardı. 1894-5 yılında ise, nüfus neredeyse 33,000,000'e erişmişti ve 150 sterlini aşan gelire göre vergi ödeyen kişilerin sayısı da 321,296 idi. 1897-8 yılında ise bu sayı, 347,328'e yükselmişti. Nüfus iki misline yükselirken, daha iyi koşullara sahip sınıfın büyüklüğü, yedi kattan fazla artmıştı. 1866 yılında topraklara katılan eyaletlerde iyi yaşam koşullarına sahip olanların Eski Prusya'dan daha fazla sayıda olmaları olgusunu ve bu zaman aralığında bir çok yiyecek maddesinin fiyatının oldukça arttığını göz önüne alsak bile, daha iyi yaşayanların toplam nüfusa oranınında iki mislinden çok daha fazla bir artış vardır. [17] Almanya'nın en çok sanayileşmiş devleti Saxsony'de de bu durum aynıdır. Burada, 1879 ile 1894 yılları arasında gelir vergisi istatistikleri şöyle :

			Artış	
Gelir	1987	1984	Mutlak	%
40 aşağısı	828686	972257	143571	17.3
40-80	165302	357974	192612	116.4
İşçi gelirleri	994048	1330231	336183	33.8
80-165	61810	106136	44326	71.6
165-480	24072	41890	17818	74.0
480-2700	4683	10518	5835	154.4
2700 üstü	238	886	648	272.0
Toplam	1084851	1489661	ort.	37.3

Göreceli olarak en büyük artış, gelirleri 480 sterlini aşan iki kapitalist sınıfta görülüyor.

Öteki ayrı Alman devletlerinde de durum aynıdır. Elbette, daha yüksek gelire sahip herkes, tasarruf sahibi değildir, yani, kazanılmamış gelire sahip değildir; ama bunun çoğunlukla böyle olduğu görülebilir, çünkü 1895-6 yılları arasında Prusya'da, 300 sterlini aşan vergilendiri-

lebilir net sermayeye sahip 1,152,332 kişiden destek vergisi (recruiting) istenmiştir. Bunlardan yarıdan çoğu, 598,063 kadarı, 1,000 sterlini aşkın bir net mülk üzerinden vergi öderken, 385,000 kadarı ise, 1,600 sterlini aşkın bir mülk üzerinden vergi ödemişlerdir.

Böylece, toplumun mevcut gelişiminin, mülk sahibi sınıfların sayılarında göreli ya da mutlak bir azalma getirdiğini varsaymanın tamamen yanlış olduğu anlaşılabilir. Bunların sayısı hem göreli olarak, hem de mutlak olarak artmaktadır. Eğer, sosyal demokrasinin etkinliği ve planları, 'zengin'lerin azalmasına bağlı olsaydı, o zaman gerçekten de uykuya yatabilirdi. [18] Ama durum bunun tersidir. Sosyalizmin planları, toplumsal zenginliğin azalmasına değil de, artmasına bağlıdır.

Sosyalizm, ya da modern zamanların toplumsal hareketi, şimdiye kadar bir çok batıl inancı aşabilmiştir; bu seferkini de aşacaktır; yani geleceğinin, zenginliğin yoğunlaşmasına dayandığını, ya da, eğer başka bir şekilde ifade edilebilirse, giderek azalan bir grup kapitalist dev tarafından artık değere el konulmasına dayandığı inancını.

Üretilen toplumsal artık değerin, 10,000 kişinin yer aldığı bir tekel şeklinde biriktiği mi yoksa, yarım milyon insan arasında değişen oranlarda paylaşıldığı mı, bu alışverişten zararlı çıkan 9 ya da 10 milyon aile üyesi açısından ilkesel olarak bir fark taşımaz. Onların daha adil bir dağılım ya da daha adil bir dağılımı içerecek bir örgütlenme için verdikleri mücadele, diğer duruma göre daha az haklı ya da gereksiz değildir. Tersine, bir kaç bin ayrıcalıklı insanı refah içinde yaşatmak için gereken artık değer, yarım milyon ya da fazla insanı zenginlik için yaşatmaya gerekli olandan daha az olabilir.

Eğer toplumun kuruluşu ya da gelişimi, sosyalist kuramın varsaydığı bu şekilde olsaydı, o zaman ekonomik çöküşe kesinlikle çok kısa bir zaman kalmış olurdu. Toplumun ilk zamanlara göre bölümlere ayrılıp basitleşmesi bir yana, hem gelirler hem de ticari etkinlikler açısından bölümler ve ayrımlar meydana gelmiştir.

Ve eğer, önümüzde gelirlere ve ticarete ait istatistiklerle empirik olarak kanıtlanmış bu olgu olmasaydı, bunu yine, modern ekonominin zorunlu bir sonucu olarak, tamamen çıkarımsal mantık yürütme ile elde edebilirdik.

Modern üretim tarzının esas özelliği, her şeyden önce, emeğin üreti-

ci gücünde görülen büyük artıştır. Bunun sonucunda üretimde de aynı miktarda bir artış görülür - mal yığınlarının üretiminde. Bu zenginlikler nereye gidiyor? Ya da, olayın özüne inersek : sanayiide maaşlı çalışanların kendi maaşları ile sınırlanmış tüketimlerinin üzerinde ürettikleri artık ürün nerede? Eğer "kapitalist devler, yaygın mizahın onlara atfettiği midelerin on misline sahip olsalardı ve gerçekte olandan on kat çok uşak çalıştırsalardı, tüketimleri yine de, yıllık ulusal üretim kitlesinin yanında bir tüy gibi kalırdı. Çünkü, kapitalist büyük sanayiin, her şeyden önce, büyük miktarlarda üretim olduğu anlaşılmalıdır. Denebilir ki, artık ürün ihraç ediliyor. Bu doğrudur, ama yabancı müşteri, ödemesini sonuçta mallarla yapar. Dünya ticaretinde, dolaşımdaki maden, para, giderek azalan bir rol oynar. Bir ülke sermaye açısından ne kadar zenginse, o kadar fazla mal ithal eder, çünkü kural olarak, ödünç para verdiği ülkeler faizi ancak mal şeklinde geri ödeyebilirler. [19]

Öyleyse, devlerin ve uşaklarının tüketmedikleri mallar nereye gider? Eğer şu ya da bu şekilde proleterlere gitmiyorlarsa, başka sınıflara akmaları gerekir. Ya kapitalistlerin sayısında giderek bir azalma ve proleteryanın zenginliğinde bir artış vardır, ya da kalabalık bir orta sınıfa gidiyordur; üretimin giderek artmasının izin verdiği iki seçenek bunlardır. Krizler ve ordular için üretici olmayan harcamalar vs. epey tüketseler bile, toplam artık ürünün ancak kısmi bir bölümünü emebilirler. Eğer işçi sınıfı, orta sınıfların "Sermaye" eliyle dünyadan silinmesini beklerse, bu gerçekten de uzun bir bekleyiş olabilir. "Sermaye", bu sınıfları bir şekilde yok edip, başka bir şekilde de yine yaşama geri getirirdi. Toplumsal yapıdaki asalak öğeleri sindirme görevi, "Sermaye"nin değil, işçi sınıfınındır.

Stuttgart Kongresine sunduğum mektuptaki önerimle, yani, toplumsal zenginliğin artmasıyla birlikte kapitalist devlerin sayılarının azalmadığı, ancak her türden kapitalistin arttığı önermemle ilgili olarak, sosyalist New York Volkszeitung'daki bir makale beni, en azından Amerika sözkonusu olduğu yerde hatalı olmakla eleştiriyor. Çünkü, Birleşik Devletler'in nufüs sayımı, oradaki üretimin denetimini elinde tutan ticari unsurların, "miktarlarına göreli olarak ufalmakta olduğunu" gösteriyormuş. Ne iddia! Oradaki eleştirmen, benim sınıf ayrımla-

rına dair belirttiklerimi, sanayii işlerindeki ayrımlara dikkat çekerek yalanlayabileceğini sanıyor. Sanki birisi, daha önce tek işçinin durduğu yerde şimdi sendikalar olduğu için, modern toplumdaki proleterlerin sayısının azaldığını söylüyormuş gibi.

Karl Kautsky'de - o zaman Stuttgart'ta-, demin sözü edilen cümleyi ele alıp, mülksüz sınıfların değil de, kapitalistlerin arttığı doğru ise, kapitalizmin güçleneceği ve sosyalizmin asla amacına ulaşamayacağı yolunda bir itiraz getirdi. Ama Marx'ın sözleri hâlâ doğruluğunu sürdürüyor : "Sermayenin artışı, aynı zamanda proleteryanın artışı anlamına gelir".

Bu da, başka bir yönde bir kargaşa doğduğunu gösteriyor. Ben hiç bir yerde, proleterlerin artmadığını söylemedim. Kapitalistlerin arttığını vurgularken, insanlardan sözettim, *girişimciler* den değil. Ama herhalde Kautsky, "Sermaye" kavramının esiri olmuştu ve dolayısıyla, kapitalistlerin sayısındaki göreli bir artışın, zorunlu olarak proleterlerin sayısındaki göreli bir azalmayı gerektireceğini çıkarsamıştı; bu da bizim kuramımızla çelişecekti. Ve az önce alıntı yaptığım Marx'ın cümlesini bana karşı öne sürüyordu.

Başka bir yerde de, Marx'ın bir önermesini [20] alıntı olarak göstermiştim, bu önerme, Kautsky tarafından alıntı yapılandan biraz daha farklıydı. Kautsky'nin hatası, sermayeyi, kapitalistlerle ya da zenginliğin sahipleriyle özdeşleştirmekti. Kautsky'nin itirazını zayıflatan başka bir şeyden de söz etmek istiyorum. Bu, Marx'ın, sermayenin *organik* gelişimi olarak sözünü ettiği şey. Eğer sermayenin bileşimi, sabit sermayenin artmasını ve değişkenin de azalmasını sağlayacak şekilde değişiyorsa, o zaman, ilişkili işlerde, sermayenin mutlak artışı, proleteryanın göreli bir azalışı anlamına gelecektir. Ama Marx'a göre bu, modern evrimin karakteristik biçiminin ta kendisidir. Bir bütün olarak kapitalist ekonomiye uygulandığında, sermayenin mutlak artışı ve proleteryanın göreli azalışı anlamına gelir.

Sermayenin organik bileşimindeki değişim yüzünden fazlalık durumuna gelmiş işçilerin yeniden iş bulma olanakları, onlara iş verebilecek piyasadaki yeni sermaye ile orantılıdır. Kautsky'nin tartışmaya açtığı noktada, benim önermem, Marx'ın kuramıyla uyum içerisindedir. Eğer işçilerin sayısı artarsa, o zaman sermaye de göreli olarak daha

hızlı bir oranda artmak zorundadır - bu Marx'ın yürüttüğü mantığın bir sonucudur. Kautsky'nin daha fazla tartışmaksızın bunu kabul edeceğini düşünüyorum. [21]

Şu ana kadar, artan sermayenin, sadece girişimci tarafından kullanıldığında mı yoksa aynı zamanda, bir girişimde hisse olarak tutulduğu zaman da kapitalist mülkiyet olup olmadığı üzerinde durduk.

Eğer bu böyle değilse, işini altı kalfa ve bir kaç çırak ile birlikte yürüten ilk çilingir Jones bir kapitalist sayılacak ancak, bir kasada bir kaç yüz bin markı bulunan ve kendi özel geliriyle yaşayan Smith, ya da başlık parası olarak aldığı (bütün hissedarlar boş gezen insanlar değildir) büyük miktarda hisseye sahip damadı mühendis Robinson mülksüz sınıfın üyesi olacaklar. Bu tür bir sınıflandırmanın saçmalığı ortadadır. İster sabit olsun, ister kişisel, mülkiyet her zaman mülkiyettir. Hisse, sadece sermaye olmakla kalmaz, aynı zamanda sermayenin en mükemmel biçimidir; burada en arı biçimi de denilebilir.

Bu, küçük ticari atkinliklerle arasındaki tüm köprüleri atan ulusal ya da dünya çapındaki ekonominin artı ürününün paylaşımına konacak bir başlıktı -buna isterseniz, dinamik sermaye de diyebilirsiniz. Bunların her biri sadece aylak 'rantiyeler' olarak yaşamışlarsa, paylaşımcıların sayıları artan tugaylarının -bugün bunlara paylaşımcı orduları da diyebiliriz- yalnızca varlıklarıyla tüketim biçimleriyle ve toplumdaki perakendeci sayısıyla toplumun ekonomik yaşamı üzerinde çok güçlü bir etkisi vardır. Ticari işlerin yoğunlaşmasından önce toplumsal merdivende sanayiin kaptanlarının işgal ettikleri yerde, şimdi hissedar bulunmaktadır.

Diğer yandan, bu yoğunlaşma üzerinde de bazı şeyler şöylemek gereklidir. Buna biraz daha yakından bakalım.

c) Toplumsal Zenginliğin Üretimi ve Dağılımında Girişimci Sınıflar

Kapitalist üretim açısından Avrupa ülkeleri arasında en gelişmiş ülke sayılan İngiltere'nin sanayiindeki girişimci sınıflar üzerine genel istatistiklere gereksinim vardır. Bu istatistikler ancak, Fabrika Kanunları kapsamına alınan belirli üretim dalları için ve tek tek yerel işler

için mevcuttur.

Fabrika Müfettişi'nin 1896 için hazırladığı rapora göre, Fabrika Kanunları kapsamına giren fabrika va atölyelerde 4,398,983 kişi çalışıyordu. [22] Bu sayı, 1891 nufüs sayımında, sanayiide etkin çalışan olarak gösterilen sayının yarısına yaklaşıyor. Eğer ulaşım sektörünü saymazsak, sayımdaki bu sayı 9,025,902 kişidir. Geriye kalan 4,626,919 kişinin dörtte biri ile üçte biri arasında bir kısmını, sözü edilen üretim dallarındaki ve Fabrika Kanunları kapsamına girmeyen bazı orta ve büyük çaplı işyerlerindeki tüccarlar olarak ele alabiliriz.

Geriye, yuvarlak rakamlarla, küçük işlerde bulunan 3,000,000 çalışan ve küçük yönetici kalıyor. Fabrika Kanunları kapsamına giren 4,000,000 işçi ise, 160,948 fabrika ve atölyede çalışıyordu ve bu kurumlarda ortalama 27 ile 28 arasında çalışan bulunuyordu. [23]

Eğer fabrikalar ile atölyelerin üzerinde ayrı ayrı durursak, 3,743,418 çalışana sahip 76,297 fasrika ile 655,565 çalışana sahip 81,669 atölye olduğunu görüyoruz; ortalama olarak bir fabrikaya 49, kayıtlı bir atölyeye ise 8 işçi düşüyor.

Ortalama 49 işçi sayısı, tabloların ve raporun daha yakından bir incelemesi ile elde edilebilecek bir şeyi doğruluyor, o da; fabrika olarak kayıtlı işyerlerinin en az üçte ikisinin, 6 ile 50 arasında işçiye sahip orta çaplı işyerleri sınıflamasına girdiği gerçeğidir. Böylece geriye en fazla 20,000 ile 25,000 arasında işyeri kalıyor, bunlar toplam 3,000,000 işçiyi temsil ediyor olarak ele alınabilir. Ulaşım sektöründeki 1,171,990 kişinin sadece dörtte biri, büyük firmalara ait olarak düşünülebilir. Eğer mevcut sınıflamalara bunları da eklersek, işçiler ve büyük sanayiilerin yardımcıları için 3.5 ile 4 milyon arasında bir toplam sayıya ulaşıyoruz; orta ve küçük çaplı işlerde çalışanların ise 5.5 milyon kişi olduğu anlaşılıyor. Böylece, "dünyanın atölyesi", hiç de düşünüldüğü gibi, sadece büyük sanayileri kapsama aşamasına gelmiş değil. Britanya İmparatorluğunda da firmalar çok çeşitli büyüklüklere sahip ve herhangi bir büvüklüğe sahip hiç bir sınıf sahneden silinmiyor. [24]

Yukarıdaki sayıları, 1895 yılına ait Alman sanayii sayımı verileri ile karşılaştırırsak, burada da genel durumun İngiltere'dekine benzediğini görebiliriz. Üretime göre değerlendirirsek, 1895 yılında Almanya'daki

büyük sanayiler, 1891 yılında İngiltere'deki ile neredeyse aynı konuma sahipler. 1895 yılının Prusya'sında, sanayi çalışanlarının yüzde 38'i, büyük sanayilerde bulunuyordu. Burada ve Almanya'nın geri kalanında, büyük işlerin bitirilmesi, olağanüstü bir hızda bitirilmiştir. Bazı sanayi dalları (örneğin tekstil) bu açıdan hâlâ İngiltere'nin gerisinde olsa da, başka dallar (makineler ve araçlar) ortalama olarak İngiliz düzeyine varmış, bazı başka dallar ise (kimya ile cam sanayiii, basım sektörünün bazı dalları, ve herhalde elektrik mühendisliği) bu düzeyi geçmiştir. Almanyada da, sanayiide çalışan insan kitlesinin çoğunluğunun, küçük ve orta çaplı işlerde olduğu görülüyor. 1895 yılında sanayiide çalışan 10.5 milyon kişinin 3 milyondan biraz fazlası büyük işlerde, 2.5 milyonu orta çaplı işlerde (6 ile 50 insan arasında), 4.75 milyonu ise küçük işlerde çalışıyordu. Zanaat ustaları ise 1.25 milyon kadardı. 1882'ye göre, 5 iş alanında sayıları mutlak ve göreli (nüfus artışına göre) artmıştı, 9 kadar iş alanında sadece mutlak olarak artmıştı, 11 alanda ise hem mutlak hem de göreli olarak düşmüştü. [25]

Fransa'da, çalıştırılan insan sayısı olarak, sanayi hâlâ tarımın arkasından geliyor. 1894, Nisan 17 nüfus sayımına göre, sanayii çalışanları nüfusun yüzde 25.9'unu, tarım çalışanları ise bunun neredeyse iki mislini, tam olarak yüzde 47.3'ünü oluşturuyordu. Avusturya da buna benzer bir oran sergiliyor; burada tarım çalışanları nüfusun 55.9'unu, sanayi çalışanları ise 25.9'unu oluşturuyor. Fransa'da, 3,3 milyon çalışana karşılık kendisi için çalışan bir miyon kişi, Avusturya'da ise, 2.25 milyon işçi ve günlük çalışana karşılık, 600,000 kendisi için çalışan bulunuyor. Burada da, sözkonusu oran çok benzerlik gösteriyor. Her iki ülkede de, bir dizi oldukça gelişmiş sanayi (tekstil, madencilik, inşaat vs.) bulunuyor, bu sanayiler, sanayiin büyüklüğü göz önüne alınınca, çoğu gelişmiş ülkeyle rekabet ediyorlar, ama ulusun sanayi yaşamının ancak bir kısmını oluşturuyorlar.

İsviçre ise, kendisi için çalışan 127,000 insana karşılık 400,000 çalışana sahip. Daha önce sözünü ettiğimiz New York Volkszeitung yazarına göre dünyanın en gelişmiş kapitalist ülkesi olan Amerika Birleşik Devletleri ise, 1890 nüfus sayımına bakılırsa, kuruluş başına yüksek bir ortalama işçi sayısına sahip, tam olarak 355,415 kuruluşa karşılık 3.5 milyon işçi, yani 10'a 1. Ama burada da, İngiltere'de olduğu gibi,

ev işçiliği ve küçük sanayiler zayıf durumda. Eğer Prusya'nın sanayi istatistiklerini tepeden aşağı doğru ele alırsak, bulduğumuz ortalama, Amerikan sayımının ortalamasının neredeyse aynı. Ve eğer, Birleşik Devletler'in Statistical Abstract'ini daha dikkatle incelersek, kuruluş başına ortalama olarak 5 ya da daha az işçi çalıştıran çok sayıda imalat işyeri olduğunu farkederiz. Daha birinci sayfada, 30,723 işçi çalıştıran 910 adet tarım araçları üreten imalathane, 1,993 işçi çalıştıran 35 silah fabrikası, 3,638 işçi çalıştıran 251 adet yapay tüy ve çiçek imalathanesi, 154 işçi çalıştıran 59 yapay organ imalathanesi ve 2,873 işçi çalıştıran 581 yelken kumaşı ve tente fabrikası verileri ile karşılaşıyoruz.

Eğer sanayiin giderek artan sayıda dalında teknik yöntemlerin ve işlerin merkezileşmesinin sürekli geliştirilmesi, artık hiç bir çılgın karşı devrimcin kendisinden saklayamayacağı bir olgu durumuna gelmişse, bir dizi sanayi dalında, küçük ve orta çaplı işlerin, büyük sanayilerin yanında pekala sağ kalabildiği de en az bunun kadar iyi bilinen bir olgudur. Sanayinin gelişimi, dalların herbirinde aynı doğrultuda olmaz.

Rutin olarak yürütülen iş yerleri, küçük ve orta büyüklükte işletmeler olarak varlığını sürdürürken, küçük işler için korunması kararlaştırılan teknik ticaret kolları, büyük bir örgüt tarafından güneşli bir günde, bir daha kurtulamayacakları biçimde yutuluyordu.

Küçük ve orta çaplı girişimlerin ayakta kalmasını ve yenilenmesini sağlayan bir dizi neden vardır. Bunları üçe ayırabiliriz.

Birinci olarak, çok sayıda ticaret ya da ticaret dalı, büyük girişimler için olduğu kadar, küçük girişimler için de, neredeyse aynı derecede uygundur. Büyük girişimlerin sahip olduğu avantajlar ise, daha ufak ev sanayilerinin kendilerine özgün avantajlarına baskın çıkacak kadar önemli değildir. Herkesin bildiği gibi, verilebilecek başka örneklerin de yanısıra, ağaç, deri ve metal işlerinde durum böyledir. Ya da, öyle bir iş bölümü mevcuttur ki, büyük sanayi, imalatın yarısı ile dörtte üçünü tamamlar, geri kalan son işlemler de, daha ufak girişimler tarafından yerine getirilir.

İkinci olarak, ürünün müşterinin erişinime sunulması gerektiğinde, çoğu durumda küçük kuruluşların imalatı daha avantajlıdır; fırınları bu duruma bir örnek olarak gösterebiliriz. Eğer işe sadece teknik açıdan baksaydık, fırıncılığın büyük sanayiler tarafından çoktan yutul-

muş olması gerekirdi, çünkü yüksek kâr oranları ile çalışan bir çok ekmek fabrikasına bakarak bunların başarıyla yürütüldüğünü söyleyebiliriz. Ama bunlara ve giderek kendi piyasalarını oluşturan pasta fabrikalarına rağmen, ya da bunların yanında, küçük ve orta çaplı fırınlar, yakınlarında bulunan müşterilerine sundukları ticaret avantajı sayesinde ayakta kalmaya devam ediyorlar. Fırın ustaları, karşılarında kapitalist işyerleri olduğu sürece, geleceklerinden emin gözüküyorlar. 1882 yılından beri artışları, nüfusun artışıyla aynı oranda olmamakla birlikte, yine de kayda değerdir (74,283'e karşılık, 77,609). [26]

Ama fırıncılık aşırı bir örnektir. Üretici ve hizmet-sunucu emeğin içiçe geçtiği bir dizi ticaret alanında aynı şeyi söyleyebiliriz. Burada nalburiye ve tekerlek onarımı ticaretinden sözedeceğiz. Amerikan sayımına göre, yarısı usta olan toplam 50,867 kişi çalıştıran 28.000 nalburiye ve tekerlek onarım işyeri bulunuyor. Alman ticaret istatistiklerine bakılırsa, 62,722 demirci ve nalbant görülüyor; ve herkesin bildiği şekilde bisikletlerde olduğu gibi, buhar gücüyle çalışan otomatik aletlerin ortadan kalkıp da yerlerini yeni ufak atölyelerin alması daha çok zaman alacak bir şey. Terziler, ayakkabıcılar, eğerciler, marangozlar, halıcılar, saatçiler vs. için de durum aynıdır; bu gibi müşterilere iş sunulan ve değişen derecede tamir ya da satış yapılan yerler, hepsi olmasa bile çoğu sadece proleter bir gelire sahip bir çok insanın bağımsız olarak ayakta kalmasını sağlayacaklar.

Sonuncu olarak vurgulasak da, önemsiz olmayan bir nokta da, büyük sanayinin kendisinin, küçük ve orta çaplı başka işler yaratmasıdır; bunun bir nedeni, büyük çapta üretim sonucu iş araçlarının fiyatlarının ucuzlamasıdır (yardımcı malzemeler, yarı imal edilmiş mallar), bir başka nedeni ise, sermayenin liberalleşmesi ile işçilerin "serbest bırakılması"dır. Yeni sermaye, küçük ve büyük miktarlarda sürekli piyasaya girerek, kullanılmanın yolunu arıyordur ve topluluğun zenginliği ile birlikte, piyasada yeni mallara duyulan gereksinim de sürekli artar. Daha önce sözünü ettiğimiz hissedarlara burada düşen görev hiç de küçük değildir. Gerçekte, piyasanın ayakta durması için, sayıları bir kaç binlere ulaşan milyonerlerin varlığı yetmez. Ama yüz binlerce zenginin ve hali yerinde olanın varlığı etkili olabilir. Bu sınıflar için üretilen bütün lüks tüketim mallarının başlanıçta neredeyse hepsi - ve

daha sonra da, bir çoğu - küçük ve orta çaplı işyerlerinde üretilir; ancak bu işyerleri, kıymetli malzemeler üzerinde çalışmalarına ve pahalı makineler (mücevher imalatı, ince madenlerin işlenmesi, sanatsal işlemeler) kullanmalarına göre kapitalist işler sınıfına da girebilir. Büyük sanayi ancak daha sonra (sözü edilen malları üretme işini kendisi üstlenmediği zaman), çalışma için gerekli malzemeleri ucuzlatarak, şu ya da bu yeni lüksü 'demokratikleştirir'.

Sanayilerin gruplanmasında ve kuruluşların iç örgütlemesindeki sürekli meydana gelen değişimlere rağmen, bugün önümüze çıkan genel tablo şöyledir : büyük sanayi, küçük ve orta çaplı sanayileri sürekli içinde yutmaz ama, onların yanında büyür. Sadece çok ufak girişimler, göreli ve mutlak olarak yok olur. [27] Almanya'da işyerlerinde çalışanlar üzerine aşağıdaki tablodaki sayıların da gösterdiği gibi, küçük ve orta çaplı işyerlerinde çalışanlar artmaktadır :

	1882	1895	% artış
1-5 işçi çalıştıran yerler	2,457,950	3,056,318	24.3
6-10 işçi çalıştıran yerler	500,097	833,409	66.6
11-50 işçi çalıştıran yerler	891,623	1,620,848	81.8

Aynı dönemde nüfus artışı ise sadece yüzde 13.5 idi.

Ele alınan dönemde, büyük sanayilerin ordusu yüzde 88.7 gibi daha büyük bir oranda artmış olsa da, bunun küçük işlerin tamamen yutulması anlamına gelmesi, sadece yalıtılmış durumlarda gerçekleşmiştir. Gerçekte, büyük ve küçük girişimler arasında çoğu durumda rekabet - belki de, artık - yoktur (makine ve köprü yapımı gibi büyük işleri düşünün). Literatürümüzde sıkça başvurulan tekstil sanayii örneği, bir çok açıdan yanıltıcıdır. Eski iplik eğirme makinalarının yerine mekanik olanların üretimindeki artış şimdi yeniden görülmektedir.

Bir çok büyük işletme, küçük ya da orta çaplı işlere göre üstündür; ancak bu üstünlüğün nedeni, çalıştırılan emeğin daha yüksek bir üretkenliğe sahip olmasından değil, ama sadece işin büyüklüğünden (gemilerin inşa edilmesi) kaynaklanır; küçük işletmelerin alanlarına ise ya hiç girmezler ya da çok az şeyi değiştirirler. Kim olursa olsun, 1895 yılında Prusya'da büyük sanayide olanın yaklaşık iki katı kadar

bıçkıcı olduğunu, bunların 1882'de tüm ticaret alanlarındakilerin sadece yüzde 28.4'ü, ama 1892'de yüzde 38'i olduğunu duyarsa, fazla zorlanmadan küçük sanayinin toplumun ekonomisinde rolünü oynayıp tarihe gömülmek üzere olduğunu düşünebilir. Burada gösterdiğimiz sayılar, büyük sanayilerin hızlı büyümesinin ve genişlemesinin toplumsal gelişmenin sadece bir yönünü oluşturduğunu gösterir.

Sanayide görülen durum, ticarette de aynıdır. Büyük mağazaların hızla artmasına rağmen, küçük ve orta çaplı ticarete dayalı işler, varlıklarını sürdürüyorlar. Elbette burada, ticarette asalak öğelerin olmadığını iddia etmekle uğraşmayacağız; özellikle 'küçük perakende satış' denilen işi ele alırsak. Yine de bu konuda, bir çok abartma ile karşı karşıya olduğumuza dikkati çekmek gerekli. Toptan üretim ve dünya çapında giderek artan alış veriş sonucu, şu ya da bu şekilde müşteriye ulaştırılması gereken giderek daha çok sayıda mal piyasaya sürülüyor.

Bunun daha az emek harcanması ile gerçekleşeceğini ve mevcut perakende ticaretine malolacağını kim yadsıyabilir?

Ama bu gerçekleşmediği sürece, bu tür ticaret var olmaya devam edecek. Ve büyük sanayilerden bu kadar kısa bir sürede küçük ve orta çaplı sanayileri yutmalarını beklemek nasıl bir hayal ise, kapitalist mağazaların yaygın olarak, orta çaplı ve küçük dükkanların yerini almasını beklemek de hayalciliktir. Bunlar, tek tek işyerlerine zarar verebilirler ve değişik yerlerde bütün küçük ticaret işlerini karmaşaya sokabilirler. Ama bir süre sonra, bu ufak işyerleri büyük dükkanlarla rekabet etmenin ve yerel ilişkilerin onlara sunduğu bütün avantajlardan yararlanmanın bir yolunu bulurlar. Yeni bir özelleşme ve işlerin yeniden birleşmesi dönemi başlar, yeni biçimler ve işleri yürütmenin yeni yöntemleri keşfedilir. Kapitalist mağaza, asalakça ufak ticaretin yok olmasının bir sonucu olmaktan çok, malların miktarındaki büyük artışın bir sonucudur.

Dükkan biçimindeki işyerleri sürekli bir artış göstermektedir, İngiltere'de 1875 ile 1886 arasında 295,000'den 366,000'e çıktı. Ticaret alanında çalışanların sayısı ise daha da arttı. Bu kapsamdaki İngiliz istatistikleri, 1881'dekilerden daha farklı bir temele dayandığı için [28], sayılarımızı Prusya istatistiklerinden alacağız.

Prusya dükkanlarında ve ulaşım ticaretlerinde (trenler ve posta büro-

ları dışında) çalışan insan sayıları aşağıda yer alıyor :

	1885	1895	artış %
2 ve daha az yardımcılı	411,509	467,656	13.6
3-5	176,867	342,112	93.4
6-50	157,328	303,078	92.6
51 ve daha fazla	25,619	62,056	142.2
	771,323	1,174,902	

Oransal olarak bu artış, büyük işletmeler arasında en çok olanıdır, ama bunlar da bütünün yüzde 5'inden çok daha fazlasını temsil etmezler. Küçük işletmelere en ölümcül rekabeti sunan büyük işletmeler değil, biribirleridir. Ama oranlarsak, ortada pek fazla ceset gözükmüyor. İşletmelerin büyüklükleri ise, bileşim açısından pek değişmiyor. Orta büyüklükteki dükkanların ufak olanları, en çok büyük artışı gösteriyor.

Nihayet tarıma gelince, ayrı ayrı işletmelerin büyüklüğünü ele alırsak, bugün bütün Avrupa'da ve kısmen de Amerika'da, sosyalist kuramın şu ana kadar öne sürdüğü herşeyle çelişen bir hareketle karşılaşıyoruz. Sanayi ve ticaret alanında büyük işletmelere doğru olduğu varsayılan eğilim, beklendiğinden daha yavaştı, ama tarım alanında ise, işletmelerin büyüklüğü ya yerinde sayıyor ya da doğrudan geriliyor.

Almanya'ya bakarsak, 1895'te yapılan sayımda, 1882 ile karşılaştırılırsa, göreli olarak en büyük artış, orta büyüklükteki köylü işletmelerinde (5 ile 20 hektar arasında) görülüyor; bu artış oranı yüzde 8.; bunların kapsadığı alandaki artış ise yüzde 9. Hemen onlardan sonra gelen, köylülerin ufak işletmeleri (2 ile 5 hektar) ise, ikinci en büyük artışı gösteriyor : işletmelerin sayısında yüzde 3.5 ve elde tutulan toprağın alanında ise yüzde 8 artış. 2 hektarın altındaki çok küçük işletmeler ise, sayı olarak yüzde 5.8, toprak olaraksa yüzde 12 artış gösteriyorlar; diğer yandan, bu toprağın tarım amaçlı olarak kullanılan bölümü ise yüzde 1 azalma gösteriyor. Zaten kısmen kapitalist olan işletmeler (20 ile 100 hektar arasında), yüzde 1'e tam ulaşmayan bir artış gösteriyorlar, bu artış ise orman olarak kullanılan toprağa denk geliyor. 100 hektarı aşan büyük işletmeler ise yüzde 1/3'ten biraz daha

az bir artış gösteriyorlar.

Aşağıda 1895 için verilen sayılar yer alıyor :

İşletme türü	İşletme sayısı	Tarım amaçlı kullanılan alan (hektar)	Toplam alan
2 h. ve altı	3,236,367	1,808,444	2,415,414
2-5	1,016,318	3,285,984	4,142,071
15-20	998,804	9,721,875	12,537,660
20-100	281,767	9,869,837	13,157,201
100 h. ve üstü	25,061	7,831,801	11,031,896

Toplam alanın, üçte ikisinden fazlası, köylü çiftliklerinin üç sınıfının, üçte biri ise büyük işletmeler kapsamına giriyor. Prusya'da, köylü işletmelerinin oranı bundan daha da yüksek; tarım alanının neredeyse dörtte üçünü kaplıyorlar : 32,591,000 hektarın 22,874,000'ini.

Prusya'nın komşusu Hollanda'ya baktığımızda, şu sayılarla karşılaşıyoruz :

İşletme alanı	İşletme sayısı		Değişme	%
	1884	1893		
1-5 h.	66,842	777,767	+ 10,925	+ 16.2
5-10	31,552	34,199	+ 2,647	+ 5.4
10-50	48,278	51,940	+ 3,662	+ 7.6
50 h. üstü	3,554	3,510	- 44	- 1.2

Burada, büyük işletmelerin sayısı gerçekte azalmış ve orta çaplı köylü işletmelerinin ufakları ise oldukça artmıştır. [29]

Vandervelde'ye [30] göre Belçika'da, ülkenin mülkiyeti kadar kadar, toprağın mülkiyeti de, merkeziyetçiliğin sürekli tasfiyesine sahne olmuştur. En son genel istatistiklere göre, 1846 yılında 201,226 olan toprak sahipleri, 1880 yılında 293,524'e yükselmiş; toprak sahipleri de aynı zamanda 371,320'den 616,872'ye çıkmıştır. Belçika'nın toplam ekili tarım alanı, 1880 yılında 2,000,000 hektarın biraz altındaydı, bunun üçte birinden fazlasıysa, sahipleri tarafından ekilmekteydi.

Tarım bölgelerinin bu dağılımı insana Çin'deki tarım koşullarını hatırlatıyor.

1882 yılında Fransa'nın tarım işletmeleri ise sayısal olarak şöyleydi :

	İşletmeler	İşletme kapsamı
1 h. altı	2,167,767	1,083,833 h.
1-10	2,635,030	11,366,274 h.
10-40	727,088	14,845,630 h.
40-100	113,285	22,266,104 h.
100-200	20,644	22,266,104 h.
200-500	7,942	22,26,104 h.
500 h. üstü	217	22,266,104 h.

40 ile 100 hektarlık alana sahip işletmelerin tooplam alanı yuvarlak rakamlarla 14 milyon hektara erişirken, 200 hektarın üzerindekiler ise 8 milyon hektara ulaşıyordu; sonuç olarak, bu büyük işletmeler, ekili tarım alanlarının beşte biri ile altıda biri arasında bir bölgeyi kapsıyorlardı. Daha küçük, orta çaplı ve büyük köylü işletmeleri ise, Fransız toprağının neredeyse dörtte üçünü kaplıyor. 1862'den 1882'ye kadar, 5 ile 10 hektar arasında toprağa sahip olan işletmelerin sayısı yüzde 24 artmıştı; 10 ile 40 acre'ye (4.38 dönüm) sahip olanların sayısı ise yüzde 14.28 artmıştı. 1892 yılının tarım istatistiklerine bakılırsa, toplam işletme sayısında 30,000 kadar bir artış görülmesine karşılık, son adı geçen sınıftakilerin sayısında 33,000 kadar bir azalma vardı; bu da, toprak paylaşımında alt bölümlemenin daha da ilerlediğini gösteriyordu.

Büyük toprak sahiplerinin ve toprağın kapitalistçe ekilmesinin klasik ülkesi İngiltere'de durum nasıldır? Zaman zaman basında çıkan ve İngiltere'de toprak mülkiyetinde yoğunlaşmaya örnek olarak gösterilen geniş toprak sahiplerinin listelerini biliyoruz ve Kapital'deki paragrafında Marx'ın dediği gibi, John Bright'ın ileri sürdüğü tezin, yani 150 toprak sahibinin Britanya toprağının yarısını ve 12 tanesinin de İskoç toprağının yarısını ellerinde bulundurdukları iddiasının yalanlanmadığını da biliyoruz. [31] Şimdi, İngiltere toprağı tekelciler eliyle merkezileştirilmiş olsa da, bu John Bright'ın vurguladığı ölçüde değildir. Brodrick'in eseri English Land and English Landlords'a göre, Domesday Book'a kayıtlı

toplam 33 milyon acre'lik İngiltere ve Wales toprağından, yuvarlak rakamlarla 14 milyonu, 3,000 ya da daha fazla acreye sahip 1,704 toprak sahibinin elindeydi. Geriye kalan 19 milyon acre, bir ya da daha fazla acre sahibi 150,000 kişi ile ufak toprak sahipleri arasında paylaşılıyordu. Birleşik Krallığın bütünü için 1892 yılında Mulhall'ın verdiği sayılara göre, 10 acre'den fazla toprak sahiplerinin sayısı 176,520 idi (hepsi birlikte, bölgenin onbirde onu). Bu topraklar nasıl ekiliyordu? Aşağıda 1885 ve 1895 için Büyük Britanya (Scotland ve Wales ile birlikte İngiltere, ancak Ireland hariç) verileri, daha kolay karşılaştırma olanağı tanımak için hektara dönüştürülmüş olarak veriliyor.

İşletmeler	1885	1895	Değişim
2-20 h.	232,955	235,481	+ 2,526
20-40 h.	65,715	66,625	+ 1,910
40-120	79,573	81,245	+ 1,672
120-200	13,875	13,568	+ 307
200 h. üstü	5,489	5,219	- 270

Burada da, büyük ve çok büyük işletmelerin sayısında bir azalma ve küçük ile orta çaplı işletmelerin sayısında bir artış görülüyor.

Yine de, bu sayılara bakarak, ekili alan hakkında bir fikir edinmek mümkün değildir. Değişik işletme sınıfları kapsamına giren farklı bölgelere ait sayılarla bunları tamamlayalım. Hepsi birlikte, oldukça şaşırtıcı bir tablo oluşturmaktalar. Aşağıdaki veriler 1895 yılı Britanya'sına aittir:

	Alan	Toplam alana %
2 h. altı işletmeler	366,792	1,13
2-5	1,667,642	5,12
5-20	2,864,976	8,74
20-40	4,885,203	15.,0
40-120	13,875,914	42,59
120-200	5,113,945	15,7
200-400	3,01,184	9,42
400 h. üstü	801,852	2,46

Buna göre, Büyük Britanya'nın tarımsal toprağının yüzde 27 ile 28 arasında bir kısmı büyük işletmelerin elindeyken, çok büyük işletmeler sadece yüzde 2.46'sına sahip. Diğer yandan, yüzde 66'yı aşkın bir kısmı da, orta ve büyük köylü işletmelerinin elinde. Köylü işletmelerinin (burada, yine de, kapitalist büyük köylü işletmeleri ağır basmaktadır) oranı, ortalama olarak İngiltere'de Almanya'dan daha büyüktür. İngiltere'de bile, 5 ile 120 hektar arasında alana sahip işletmeler, ekili alanın yüzde 64'ünü kapsarken, 200 hektarı aşan işletmelerin elinde ise alanın sadece yüzde 13'üne yaklaşan bir kısım bulunmaktadır.[32] Wales'te, ufak toprak paylarını bir yana koyarsak işletmelerin yüzde 92'si, Scotland'da ise yüzde 72'si, 2 ile 100 hektar arasında alana sahip köylü işletmeleridir.

Ekili alana bakarsak, 4.6 milyon acre'lik alana yayılan toprağa sahip 61,014 işletme toprağı işleyenlerin malıyken; 19,607 işletme, kısmen toprağı işleyenlerin malı ve kısmen de kiralık, 439,405 işletme ise sırf kiralık toprak üzerinde bulunuyordu. İrlanda'da, küçük köylü sınıfının ya da küçük kira-veren (tenant) sınıfının ağır bastığı iyi bilinen bir olgudur. İtalya için de aynı durum sözkonusudur.

Bu durumda, Batı Avrupa'nın bütününde ve Birleşik Devletler'in doğu devletlerinde de, küçük ve orta çaplı tarım işletmeleri her yerde artarken, büyük ve çok büyük işletmeler ise azalmaktadır. Şu noktada kuşkuya yer yoktur ki, orta büyüklükteki işletmeler çoğunlukla kapitalist yönü ağır basan bir şekle sahiptir. Firmaların yoğunlaşması, Marx'ın kendi zamanında öngördüğü gibi [33], toprağın giderek daha da artan bir bölümüne çiftlikler tarafından el konulmasıyla gerçekleşmektense; toprak ekiminin yoğunlaşması, verili bir bölüm için daha çok emek gerektiren ekim değişiklikleri ya da daha üstün ırktan sığır yetiştirilmesi vs. gibi biçimler alıyor. Şurası iyi bilinen bir nokta ki, bu durum ağırlıklı olarak (ama tamamen değil), tarım devletleri ya da Doğu Avrupa'nın tarım alanları ile deniz aşırı ülkelerdekiler arasındaki rekabetten kaynaklanmaktadır. Ayrıca, bu en son sözü edilenler, daha uzun bir müddet, mısır ve başka toprak ürünlerini o denli ucuz fiyatlara üretmeye devam edebilecekler ki, bu açıdan bir değişim yaşanması sonucunda, gelişme etmenlerinde kayda değer bir alt üst oluş beklememek gerekir.

En ileri sanayii ülkelerindeki gelir istatistikleri, modern ekonomideki sermayenin haraketliliğini ve bununla birlikte geçiciliğini ve güvenilmezliğini kısmen yansıtsa da; kayıtlı gelirler ya da servetler, güçlü bir rüzgar esintisinin kolayca süpürüp geçebileceği sırf kağıt üzerinde kalan mülkler durumuna giderek gelse de; bu gelir bölümlenmeleri, sanayiide, ticarette ve tarımda ekonomik birimlerin giderek alt gruplara bölünmesiyle temelde uyuşmaktadır. Gelir bölümlenmelerine ve kuruluşların bölümlenmelerine baktığımızda, mevcut ayrımlar arasında oldukça açık bir koşutluk görebiliyoruz; bu benzerlik özellikle orta katmanlarda belirginleşiyor. Bunların azaldığını hiç bir yerde görmek mümkün değil; tam tersine, bunlar her yerde hızla artıyor. Bu bölümlenmelerin üstten yitenlerinin yerine alttan yenileri geliyor ve bir yerde saflarından aşağı düşme söz konusu olduğunda bu, üstten telafi ediliyor. Eğer modern toplumun çökmesi, toplumsal piramitin tepe noktası ile tabanı arasındaki orta safların ortadan kalkmasına bağlıysa; eğer bu çökme, bu orta sınıfların, kendi üstlerindeki ve altlarındaki uçlar tarafından emilmesini gerektiriyorsa; böyle bir şeyin gerçekleşmesi, İngiltere, Fransa ve Almanya'da, ondokuzuncu yüzyılın başlarındaki her hangi bir zamanda olduğundan daha yakın değildir.

Ama bir bina, dışarıdan bakıldığında değişmemiş ve ayakta gözükürken, taşların kendileri ya da önemli taş katmanları çürümüş olduğundan çökmenin eşiğinde olabilir. Bir ticari kuruluşun sağlamlığı kritik dönemlerde ayakta kalmasıyla ölçülür; bu yüzden bizim yapmamaz gereken, modern üretim tarzına özgü olan ekonomik krizlerin gidişini araştırmak ve yakın gelecekte bu krizlerden ne gibi sonuçlar ve tepkiler beklemek gerektiğini ele almaktır.

d) Modern Ekonomide Krizler ve Çözüm Olasılıkları

> *"Kapitalist toplumun haraketi içerisinde yerleşik bulunan çelişkilerin pratik burjuvalar üzerindeki en önemli etkileri, modern sanayiin içerisinde yol aldığı peryodik döngüdeki değişimlerdir; bunun nihai noktası ise evrensel krizdir" MARX, Kapital'in ikinci basımına önsözden.*

Sosyalist çevrelerde ekonomik krizler için geliştirilen en yaygın açıklama, bunların yetersiz tüketimden kaynaklandığıdır. Ancak, Friedrich Engels, bazı yerlerde bu düşünceye şiddetle karşı çıkmıştır - bunların herhalde en keskini de, Dühring'e karşı yazdığı polemik makalesinin üçüncü bölümünün üçüncü kısmında; kitlelerin yetersiz tüketiminin de "krizlerin bir koşulu" olduğu ama bu açıklamanın bunların bugünkü varlığı karşısında olduğu kadar, eskiden neden var olmadıkları karşısında da yetersiz kaldığını yazdığı yerdir. Engels, buna bir örnek olarak, İngiliz keten sanayiin 1877 yılındaki koşullarını gösterir ve bu koşulları göz önüne alarak "keten ipliklerinin ve tekstil dokumacılık ürünlerinin satışında mevcut toptan durgunluğun nedenini, İngiliz keten üreticilerinin fazladan üretimiyle değil de, İngiliz kitlelerinin yetersiz tüketimiyle açıklamaya kalkışmanın" [34] fazla ileriye giden bir iddia olduğunu belirtir.

Marx kendisi de, bazı yerlerde, krizlerin yetersiz tüketime bağlanmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Kapital'in ikinci cildinde, "Krizlerin nedeni olarak, ödeme gücü olan müşterilerin yetersizliğini göstermek, sırf totolojidir" der. Eğer çalışan sınıfların, ürettiklerine oranla çok küçük bir pay aldıklarını söyleyerek bu totolojiye daha gerçekçi bir görünüm kazandırmak istenseydi ve bu eşitsizliğin giderilmesi için işçilerin daha çok pay alması önerilseydi; "bütün krizlerden önce, işçilerin maaşlarının arttığı ve çalışan sınıfların tüketime yönelik yıllık üretimden her zamankinden görece fazla pay aldıkları" gözlenebilirdi. Böylece, kapitalist üretimin, "iyi ya da kötü niyetlerden bağımsız koşullar içerdiği ve bu koşulların çalışan sınıflara ancak geçici olarak görece refah sunduğu ama her zaman krizlerin fırtınasının esebildiği" [35] sonucuna varıyoruz. Engels'de bir dipnot ile şunu ekliyor : "Rodbertus'un kriz kuramının takipçileri için *ad notam* ".

Kapital'in üçüncü cildinin ikinci bölümündeki bir paragraf, bütün bu ifadelerle açık bir çelişki içinde bulunuyor. Burada Marx, krizler üzerine şunu söylüyor: " Bütün toplumsal krizler için en son neden olarak, sanki kendi sınırları topluluğun tüketiminin mutlak kapasitesi tarafından çiziliyormuş gibi üretici güçleri geliştirme eğilimi içerisinde olan kapitalist üretime karşılık, kitlelerin yoksulluğu ve sınırlı tüketimleridir." [36] Bu, Rodbertus'un krizler kuramından pek farklı değildir;

çünkü onda da, krizlerin açıklaması olarak sadece kitlelerin yetersiz tüketimi gösterilmeyip, burada da anlatıldığı gibi, emeğin artan üretkenliği ile birlikte ele alınır. Marx tarafından alıntı yapılan paragrafta, üretimdeki anarşinin üzerinde durulmasına rağmen -değişik dallardaki üretimin farklılaşması ve geçici olarak genel depresyonlar yaratan fiyat değişiklikleri- kitlelerin yetersiz tüketimi, bütün gerçek krizlerin asıl nedeni olarak gösterilir.

Yukarıda ikinci ciltten yapılan alıntı ile, burada gözüken herhangi bir önemli algılama ayrılığına gelince, bunun açıklaması, bu iki cümlenin yazıldığı farklı zamanlara bakarak aranmalıdır. Bunlar arasında onüç ile ondört yıl gibi bir zaman aralığı bulunuyor ve Kapital'in üçüncü cildinden olan paragraf ise daha önce yazılanı. BU, 1864 ya da 1865 yılında yazıldı, buna karşılıkı, ikinci cilttekinin yazılma tarihi, 1878 civarında olmalı. [37] 1870 yılında yazılan bu ikinci cildin, başka bir paragrafında, krizlerin peryodik olma özelliği -ki bu, ortalama on yıllık üretim sürelerine karşılık gelir-, sabit (makinaya vs. yatırılmış) sermayenin geri dönme süresiyle birlikte ele alınır. Kapitalist üretimin bir eğilimi, bir yandan değer toplamını arttırmak ve sabit sermayenin ömrünü uzatmak ise, diğer bir eğilimi de, üretim araçlarında gerçekleşen sürekli devrim ile, bu ömrü kısaltmaktır. Sermaye, sabit kısmı aracılığıyla, birbiriyle ilişkili geri dönme (turnover) döngülerinin gerçekleştiği bir dizi yıla hapsolur ve bu döngüler sonucunda iş yaşamının; yorgunluk, orta düzeyde etkinlik, hızlı bir tırmanış ve kriz gibi peşpeşe gelen dönemlerden geçmesi için somut bir neden doğar. [38]

Sermayenin yatırıma aktığı dönemler gerçekten birbirinden çok farklıdır ve çakışmazlar ama, krizler her zaman yeni ve büyük bir yatırımın başlangıcını oluşturur, böylece - bütün topluluğun bakış açısına göre- bir sonraki döngü için az ya da çok yeni bir somut temel hazırlarlar. [39] Bu düşünce, sermayenin yeniden üretilmesi üzerine yazılmış bölümlerde tekrar işlenir ve orada, aynı çapta bir yeniden üretim sözkonusu olsa ve emeğin üretkenliği değişmese bile, sabit sermayenin ömründeki geçici değişikliklerin (örneğin, bir önceki yıla göre, sabit sermayenin daha fazla öğesi yokolursa) bir sonucunun, üretim krizleri olduğu gösterilir. Dış ticaret burada gerçekten de yar-

dımcı olabilir ancak, bu farklılıkları ortadan kaldırmadığı sürece tek işlevi "çelişkileri daha büyük bir alana yaymak ve onları daha kapsamlı hale dönüştürmek" olur. Komünist bir toplum yapısında ise, sürekli göreli fazladan üretim ile bu tür karışıklıklar önlenebilir, böyle bir toplumda bu yapılanın adı "sadece toplumun kendi üretim araçları üzerindeki denetimi" olur; ancak bir kapitalist toplumda bu fazladan üretim, anarşi doğuran bir unsurdur. Burada verilen karışıklık örneğinin nedeninin sadece sabit sermayenin ömründeki değişiklerden kaynaklanması çarpıcıdır. Sabit ve dolaşım halindeki sermayenin birbiriyle dengelenmesi gerektiği tezi, krizleri açıklamaya çalışan ekonomistlerin çok sevdiği tezlerden birisidir. Ama, bu dengeleme gereksiniminin, sabit sermayenin idare edilmesinden doğabileceği ve doğması gerektiği; ideal bir normal üretim ve halen kullanılan toplumsal sermayenin basit yeniden üretimi varsayımıyla bu gereksinimin doğabileceği ve doğması gerektiği, bu ekonomistler için oldukça yeni bir tezdir. [40] "Daha büyük bir çapta Birikim ve Yeniden Üretim" başlığını taşıyan bölümde, fazladan üretim ve krizlerden, anlatılan süreçten çıkarılabilecek değişik kombinasyon olasılıklarının aşikar sonucu olarak söz edilir. Yine de burada, "fazladan üretim" düşüncesinin üzerinde ciddi bir şekilde durulur. Sayfa 499'da şöyle yazar: "Örneğin Fullarton, terimin normal anlamı kapsamında fazladan üretimle ilgili hiç bir bilgiye sahip değildir, onun bilgisi sadece sermayenin - o da, finans sermayesi- fazladan üretimiyle sınırlıdır; bu da, en başarılı burjuva ekonomistlerinin bile kendi sistemlerinin mekanizmasını ne kadar az anladıklarını gösterir." Sayfa 524'te ise, bazen kapitalist birikimde bile görüldüğü gibi, tüketim araçlarının üretimine yönelik sermaye bölümünün sabit kısmının, üretim araçlarının oluşturulmasına yönelik sermaye bölümünden elde edilen artık değer artı maaş sermayesinden büyük olması durumunda, bu fazladan üretimin "ancak büyük bir ticari çöküş ile düzeltilebileceği" gösteriliyor.

Yukarıda geliştirilen düşünce, yani, pazarların açılması sonucunda kapitalist ekonominin çelişkilerinin daha büyük bir alana yayılacağı ve böylece artacağı düşüncesi, üçüncü cildin birkaç yerinde Engels tarafından daha yeni olgular üzerinde uygulanıyor. Bu bölümün ilk kıs-

mında sayfa 97'deki notlar ve ikinci kısımda sayfa 17'deki notlar, en dikkate değer olanları. Birinci sözü edilen notların tekrarı ve bütünleyicisi olan ikinci not kısmında, Marx'ın eserlerini yazdığı zamanlardan beri ulaşım araçlarında görülen inanılmaz ilerlemenin bütün dünyayı bir pazar durumuna getirmesinden ve özellikle yeni sanayileşmiş ülkelerin İngiltere ile rekabete girmesinden ve Avrupa'nın artık sermayesini yatırılabileceği alanın sınırsız ölçekte genişlemesinden söz ediyor. Ona göre, bütün bunlar, "krizlerin eski oluşum nedenlerini ve krizlerin oluşumu için eski fırsatları" bir yana atan ya da zayıflatan etmenler. Ama, kartelleri ve tröstleri, iç pazarda rekabeti sınırlamanın aracı olarak nitelendirdikten ve İngiliz dünyası dışındaki ülkelerin koruyucu gümrük önlemlerini "dünya pazarının hükümetini belirleyecek nihai ve evrensel kampanyaya yönelik zırhlar" olarak tanımladıktan sonra Engels, "Böylece, eski krizlerin tekrarlanmasına karşı çalışan unsurların her biri, kendi bünyesinde gelecekte görülecek daha güçlü bir krizin tohumunu saklamaktadır" diye bitirir. Burada Engels, dünya ticaretinin çoçukluk çağında (1815-1847) 5 yıl süren, 1847 ile 1867 arasında ise 10 yıl süren sanayii döngüsünün süresinin yeniden uzayıp uzamadığı ve "daha önce görülmedik bir şiddette olacak yeni bir dünya çöküntüsünün hazırlık devresinde olup olmadığımızı" soruyor; ama bu soruya kesin bir yanıt vermeyip, şimdiye kadar 10 yıllık döngü süresine sahip peryodik sürecin şiddetinin azalıp, yerine " değişik ülkelerde farklı zamanlarda ticaretin daha kısa süreler için daha zayıf bir ölçüde gelişmesiyle birlikte görece daha uzun ve kararsız bir depresyon dönemi yaşanması" durumu doğmuş olabileceğini söylüyor.

Yukarıdaki satırlar yazıldıktan sonra geçen zaman içerisinde bu soru yanıtsız kalmıştır. Daha önce görülmedik şiddette dünya çapında bir ekonomik çöküntünün ipuçları belirmediği gibi, krizler arasındaki süre içerisinde ticarette görülen gelişmeye özellikle kısa süreli demek mümkün değildir. Burada, ikinci sorunun içerisinde zaten kısmen bulunan üçüncü bir soru sormak gereği doğuyor : (1) dünya pazarındaki büyük genişleme ile birlikte, ulaşım ticareti ve haberlerin iletilmesi için gereken sürenin olağanüstü kısalması, ekonomideki karışıklıkların düzeltilmesi olasılıklarını o kadar arttırmış mıdır? ve (2) Avrupa dev-

letlerinin çok fazla artan zenginliği ile birlikte modern kredi sisteminin esnekliği ve sanayii kartellerinin doğuşu, daha önceki krizlere benzer genel ticari krizlerin meydana gelmesinin olasılığını, en azından bir süre için oldukça düşürecek kadar yerel ya da bireysel karışıklıkların tepkisel gücünü o denli azaltmış mıdır?

"Toplumun Felakete Dayalı Gelişmesi Üzerine Sosyalist Kuram" başlıklı makalemde tarafımdan ortaya atılan bu soru, her türden itirazla karşılaştı. [41] Diğer şeylerin yanısıra Rosa Luxemburg'un, kredinin doğası ve kapitalizmin uyum olasılıkları üzerine, 1898 yılının Eylül ayında Leipzig Volkszeitung'ta yayınlanan bir dizi makalede bana ders vermesine neden oldu. Başka sosyalist yayınlarda da yer alan bu makaleler, hatalı diyalektik mantığın gerçek örnekleri olmasına rağmen, büyük bir ustalıkla hazırlandıkları için, onları burada incelemek yerinde olur.

Rosa Luxemburg, kredi sisteminin krizlere karşı çalışan bir etmen olmaktan çok, onları aşırı uca zorlamanın aracı olduğunu savunuyor. Kredi sistemi, kapitalist üretimin sınırsız gelişmesini, malların alış verişini ve üretim sürecinin döngüsel gidişini başlangıçta mümkün kıldı; bu yüzden de, üretimle tüketim arasındaki farkları olabildiğince sık olarak etkin bir şekilde çatışmaya sokulmasının nedenidir. Kapitaliste, başkalarının sermayesini kullanma olanağını tanır ve bununla birlikte, gözü kara spekülasyon yapma imkanını verir; eğer depresyon başlarsa da, krizi derinleştirir. Kredi sisteminin işlevi, kapitalist koşulların tümünden, denge adına kalanları atmak ve bütün kapitalist güçleri olabildiğince esnek, göreli ve hassas kılmaktır.

Şimdi bütün bunlar, genelde sosyalist literatürden ve özelde de Marksist literatürden biraz haberi olan hiç kimse için yepyeni şeyler değildir. Geriye kalan esas sorun, bugünkü durumun gerçek olguları yansıtıp yansıtmadığı yoksa bu tablonun görünmeyen başka bir yüzünün olup olmadığıdır. Rosa Luxemburg'un bu durumuna o denli önem verdiği diyalektik evrim kurallarına göre, durum bu olmalı gerekir; ama bunlara başvurmadan da görülebilir ki, kredi gibi bir çok biçime bürünebilen bir şeyin, değişik koşullarda değişik şekillerde çalışması gerekir. Marx hiç bir zaman, kredi kapitalist sistem içerisinde sadece yıkıcı bir unsur işlevi yüklemez. Kredinin yüklediği

işlev, başka şeylerin de yanısıra [42], "yeni bir üretim tarzına geçiş biçimini yaratmak"tır; bununla ilişkili olarak, "kredi sisteminin ikili niteliklerini" öne çıkartır. Frau Luxemburg, sözkonusu paragrafı çok iyi bilir; Marx'ın kredinin baş savunucularının (John Law, Isaac Pereire vs.) karma kişiliklerinden "yarı dolandırıcı, yarı peygamber" olarak bahsettiği cümleyi bile aynen kullanıyor. Ama Marx'ın açık olarak belirttiği kredinin kurucu ve yaratıcı yeteneğinden tek kelime söz etmeyip, sadece kredi sisteminin yıkıcı yanından bahsediyor. Bu kesintinin nedeni ne, "ikili niteliklere" karşı takınılan bu anlamlı sessizliğin nedeni ne? Eğer Frau Luxemburg'un bu kadar utangaçça es geçtiği bu diğer tarafa bakarsak, kredi sisteminin gücünün bir uyum aracı olarak gösterildiği parlak diyalektik yapının bir anda çöktüğüne tanık oluruz.

Kredi sisteminin spekülasyonu kolaylaştırdığı yüzyıllardır bilinen bir tecrübedir; sanayii koşulları buna uyum sağlayabilecek kadar gelişmiş olduğunda, spekülasyonun üretimi durdurmadığı da çok eski bir tecrübedir. Bu arada spekülasyon, bilinen koşullarla bilinmeyen koşullar arasındaki ilişki tarafından şartlanır. Bilinemeyen koşullar arttığı ölçüde spekülasyon gelişecektir, bilinebilen koşullar tarafından sınırlandıkça da, o kadar zor ilerleyecektir. Bu yüzden, ticari spekülasyonun en çılgınca yükselişleri, kapitalist çağın şafağında görüldü ve spekülasyonun en yaygın yaşandığı yerler de, kapitalist gelişmenin en genç olduğu ülkelerdir. Modern biçimlerde bir üretim dalı ne kadar eskiyse, -basit moda malzemeleri imalatını saymazsak- spekülasyonun o dalda oynadığı belirleyici rol de o ölçüde azalır. O zaman, pazarın koşulları ve haraketleri daha hassas olarak öngörülebilir ve daha kesin olarak değerlendirmeye alınabilir.

Yine de, bu kesinlik ancak görelidir, çünkü rekabet ve teknik gelişme, pazar üzerinde mutlak bir denetimin varolmasına olanak tanımaz. Fazladan üretim bir dereceye kadar kaçınılmazdır. Ama tek tek sanayilerde görülen fazladan üretim genel krizleri gerektirmez. Eğer böyle bir kriz oluşuyorsa, ya başka sanayilerin ürünlerinin tüketicisi olarak söz konusu sanayilerin önemi büyük olmalı, ki bunların durgunlaşması diğer sanayileri de olumsuz etkilesin ya da para piyasası üzerinden - yani, genel kredinin felç olması ile- onlardan üretimi devam ettirme-

nin araçlarını alsınlar. Ancak, bu ikincisinin olasılığının sürekli azaldığı açıktır. Bir ülke ne kadar zenginse, kredi örgütlenmesi de aynı ölçüde gelişmiştir -bunu, borç alınmış sermaye ile üretmek gibi daha yaygın bir alışkanlıkla karıştırmamak gerekir. Çünkü burada, düzeltim olasılıkları artan bir ölçüde çoğalır. Marx bir zamanlar, şu anda yerini saptayamadığını bir paragrafta, para piyasasının merkezindeki sıkışmaların, daha uzak noktalardakilere göre çok daha hızlı aşılabildiğini söylemişti; bu cümlenin doğruluğunu kanıtlamak isteyen, hiç örnek sıkıntısı çekmeyecektir. Ancak, bu süre içerisinde iletişim araçlarında görülen değişim, büyük uzaklıkların etkisini bu açıdan ortadan kaldırmıştır. [43]

Para piyasasının krizleri henüz yeryüzünden silinmemiş olsa da, bizi burada ilgilendirdiği kadarıyla, zorlukla yönetilen geniş ticari kuruluşlar tarafından bu piyasanın sıkıştırılması çok daha az görülmektedir.

Mali krizlerin ticaret ve iş dünyası krizleriyle olan ilişkileri; ikisi birlikte gerçekleştiği zaman, para krizinin nedeninin ticaret krizi - yani, fazladan üretim- olduğunu emin bir şekilde söylememize elverecek ölçüde yeterince açıklanmamıştır. Ancak çoğu durumda, para piyasasını felç edip, bütün iş dünyasını depresyona sokanın aslında fazladan üretim değil de, fazladan spekülasyon olduğu açıktır. Buna ispat olarak, Marx'ın Kapital'in üçüncü cildinde sözünü ettiği bazı gerçekleri gösterebiliriz. Bu olgular, 1847 ve 1857 krizlerinin resmi incelemelerinden ve bunlar ile diğer krizler üzerine Professor Herkner'in ticaret krizlerinin tarihini ele alan Handwörterbuch der Staatswissenschaften adlı eserinde sunduklarından alınmıştır. Herkner'in sunduğu olgular temelinden yola çıkan Frau Luxemburg, şu ana kadar yaşanan krizlerin doğru krizler olmayıp, kapitalist ekonominin çocukluk hastalıkları olduğu ve bunlarla birlikte görülen diğer olguların da kapitalist ekonominin alanının daralmasıyla değil, genişlemesiyle ilgili olduğu sonucuna varıyor; bizim "henüz, krizlerin peryodikliği üzerine Marksist şemada varsayılan o mükemmel kapitalist olgunluk aşamasına gelmediğimiz" söyleniyor. Bu ise ancak, dünya pazarının tamamen gelişmiş olduğu ve artık ani genişlemelerle daha fazla büyüyemeyeceği bir zaman sözkonusu olabilir. O zaman da,

üretici güçler ile alışverişin sınırları arasındaki mücadele, sürekli olarak keskinleşir ve daha fırtınalı olur.

Buna ilişkin olarak, Marx'ın kriz formülünde geleceğin bir resminin çizilmediğini ancak, bugünkü duruma ait olan ve gelecekte hep daha keskin biçimlerde, daha şiddetli olarak yaşanacak bir tablonun tarif edildiğini belirtmeliyiz. Frau Luxemburg, geçmişte kalan bütün bir dönem için Marx'ın buna verdiği önemi yadsıdığı ve bunu henüz gerçekle çakışmayan bir çıkarım; embiryonik durumda bulunan belirli unsurların varlığına dayalı mantıksal bir öngörü olarak ortaya koyduğu anda, gelecek toplumsal evrime dair Marksist öngörülerin tümünü sorgulamış oluyor; bu, krizler kuramına dayalı olduğu ölçüde. Çünkü, eğer bu formül oluşturulduğu zaman bir tecrübeye dayanmıyorduysa ve o zamandan bu yana da henüz ortaya somut bir şey çıkmamışsa, bu formülün hangi uzak gelecekte gerçekleşeceğini nereden bilebiliriz? Bunun, dünya pazarının tamamen gelişmiş olduğu bir zamana bırakılması, öteki dünyaya kaçıştır.

Dünya pazarının tam olarak ne zaman gelişmiş hale geleceğini kimse bilmiyor. Frau Luxemburg dünya pazarının yatay olarak gelişmesinin yanında daha da önemli bir olgunun yoğunlaşması olduğunu ve bu olgunun bugün diğerinden çok daha fazla öneme sahip olduğunu biliyor.

Büyük sanayii ülkelerinin ticaret istatistiklerine bakarsak, bu ülkelerde, en üzün süre işgal altında kalan ülkelere göre, ihracın çok daha fazla bir yere sahip olduğunu görüyoruz. İngiltere'nin bütün Australasia'ya (bütün Avustralya kolonileri, Yeni Zelanda vs.) ihracı, tek bir ülkeye, Fransa'ya ihracından daha az miktarda; İngiliz Kuzey Amerika'sına (Kanada, İngiliz Kolombiyası vs.) ihracı, sadece Rusya'ya ihracından daha az. İngiltere'nin bütün bu iki kolonilere ihracıysa, Almanya'ya ihracı kadar tutmuyor. İngiltere'nin, büyük Hint İmparatorluğu dahil, bütün kolonileriyle yaptığı ticaret ise, dünyanın geri kalanıyla kurduğu ticaret ilişkilerinin üçte biri bile değil; ve son yirmi yılın koloni kazanımlarını göz önüne alırsak, bu ihraç miktarı olağanüstü az. Dünya pazarının zaten içine çekilmiş olan ülkelerin bu pazara artan bir talep sunmadıkları durumda, dünya pazarının yatay olarak genişlemesi, üretimin gerçekte artmasına yeterli bir çıkış sağlayamayacak

kadar yavaş gerçekleşiyor. Dünya pazarının bu büyümesi ile yoğunlaşmasına ve alanının genişlemesine a priori bir sınır koymak olanaksızdır. Eğer evrensel kriz, kapitalist üretimin içerisinde yerleşik bir kuralsa, gerçekliğini şimdi ya da yakın gelecekte ispatlamak zorundadır. Aksi taktirde, kaçınılmazlığının ispatı, soyut spekülasyon alanında kalmaya mahkumdur.

Gördük ki, bugünkü kredi sistemi, üretimin genel felcine yol açan daha fazla değil daha az sayıda sıkışma yaşamaktadır; böylece krizlerin oluşumunda bir etmen olarak küçük bir role sahiptir. Ama, fazladan üretimi suni olarak zorlamanın bir aracı olduğu noktada, imalatçı örgütleri giderek daha sıkça, ayrı ülkelerde, hatta uluslararası düzeyde değişik yerlerde, bir kartel, bir sendika ya da bir tröst olarak üretimi düzenlemeye çalışarak, bu üretim enflasyonu ile başa çıkmaya uğraşıyorlar. Yaşam ve iş üzerinde nihai gücü hakkında kehanetlerde bulunmaya girişmeksizin, üretici etkinlik ile pazar koşulları arasındaki ilişkiyi etkileyerek, kriz tehlikelerini azaltma yeteneğine dikkat çektim. Frau Luxemburg'da bu konuya değinmektedir.

Başta, imalatçıların örgütlenmesinin genel olabileceğine karşı çıkmaktadır. Ona göre, bu tür örgütlerin nihai amacı ve etkisi, belirli bir dal içerisinde rekabeti dışlayarak, mal piyasasında elde edilen toplam kâr oranından paylarına düşeni arttırmaktır. Yine de, bir sanayi dalının bunu yapmasının başka bir dalın menfaatine aykırı olduğunu ve böylece bu tür bir örgütün genelleşemeyeceğini söyler. "Üretimin bütün dallarına yayılmış olması, kendisini etkisiz kılar".

Bu ispat, çok uzun bir süre önce terkedilmiş olan ve işçi sendikalarının yararsızlığını gösteren ispattan kıl payı kadar bile farklı değildir. Bu ispatın dayanakları ise, eski zamanların maaş fonu kuramı kadar bile sağlam değildir. Bunun dayandığı ispatlanmamış, ispatlanamaz ya da daha doğrusu, yanlış olduğu ispatlanmış varsayım, mal piyasasında bölüşülecek kâr oranının sabit olduğudur. Başka şeylerin de yanısıra, fiyatların, üretimin maliyetindeki haraketlerden bağımsız olarak saptandığını varsayar. Ama sabit bir fiyatla ve daha da ötesi, üretimin sabit bir teknolojik temeli ile yola çıksak bile, bir sanayii dalındaki kâr oranı, bir başkasının karlarını azaltmadan arttırılabilir - bunun yolları arasında, üretici olmayan harcamaların azaltılması, fiyat kırmayı zor-

layan rekabetin durması, üretimin daha iyi örgütlenmesi vs. sayabiliriz. İmalatçıların örgütlenmesinin bu uğurda etkin bir araç olduğu açıktır. Karların bölüşümü ise, işverenlerin oluşturduğu bir genel sendikanın önünde duran en önemsiz engeldir.

Frau Luxemburg'un en son itirazı ile durum daha iyi anlaşılmaktadır. Ona göre, karteller, üretimdeki anarşiyi önleyemezler çünkü, imalatçı kartelleri ilke olarak, en yüksek karlarını iç piyasada elde eder. Bunun nedeni ise, yabancı ülkeler için ürün imal ederken buna uygulanamıyacak sermaye bölümünü çok daha düşük bir kâr oranıyla çalıştırabilmeleridir. Sonuçta elde edilen, istenenin tam tersi olur : dünya pazarındaki anarşi artar.

"İlke olarak", bu manevranın geçerli olabilmesi için, koruyucu gümrük önlemlerinin, kartelleri himayesine almış olması gerekir ki, yabancı ülkenin benzeri parayla geri ödeme yapması olanaksız olsun. Bu arada, bizim burada yapmaya çalıştığımız, ne mevcut basit ve yüksek derecede koruyucu sistemin zararlı etkilerini yadsımak ne de imalatçıların sendikalarını haklı göstermeye çalışmak. Kartellerin ve benzerlerinin ekonomik gelişmenin son aşaması olduğunu ve modern sanayi yaşamındaki çelişkileri kalıcı olarak ortadan kaldıracağını iddia etmek gibi bir niyetim yok. Tersine, kartellerin ve tröstlerin koruyucu gümrük önlemleriyle desteklendiği ve güçlendirildiği modern sanayi ülkelerinde, bunların er ya da geç, ilgili sanayi dalında görülen krizlerin etmenleri haline gelmesi gerektiğine inanıyorum. Burada esas soru, ilgili insanların bu düzenlemeyle birlikte yaşamaya daha ne kadar razı olacakları. Eğer koruyucu gümrük önlemlerini tek başlarına ele alırsak, bunlar ekonominin bir ürünü değil, bazı ekonomik amaçlara ulaşmak isteyen siyasi güç tarafından ekonomiye yüklenen öğelerdir. Sanayi kartelinde ise durum değişiktir. Her ne kadar bu kartel de koruyucu gümrük önlemleriyle desteklense de, onun kökleri ekonomik araziye aittir ve üretimi, piyasanın haraketlerine uydurmanın ulusal bir aracıdır. Bunun aynı zamanda tekelci sömürünün bir aracı olduğu ya da olabileceği ise ayrı bir tartışmanın konusudur. Ama, bunun, daha önce fazladan üretime karşı alınan bütün önlemleri arttırdığı söylenebilir. Bireysel girişimden çok daha az riske sahip olarak, pazarda bir bolluğun olduğu zamanlarda, üretimi

geçici olarak sınırlayabilir. Bundan da ötesi, yurtdışında fiyat kıran rakip firmalara karşı koyma şansı vardır. Bunu inkar etmek, anarşik rekabet karşısında örgütlenmenin üstünlüğünü yadsımaktır. Ama eğer kartellerin, krizlerin doğası ve sıklığı üzerinde etkisi olduğunu ilkesel olarak reddedersek, bunu yapmış oluruz. Bu etkinin ne kadar olduğu, şu anda tartışmaya açık bir meseledir, çünkü bu konuda kesin bir yargıya varmak için elimizde henüz yeterli deneyim bulunmamaktadır. Marx ve Engels'in önünde durduğu kadarıyle, bundan sonra gelecek krizlerin - 1825, 1836, 1847, 1857 ve 1873 krizlerinin daha büyük çapta tekrarları- koşulları hakkında kesin olarak söylenebilecek daha da az şey vardır. Sosyalistler uzun bir süre için, sanayii döngüsünün artan bir şekilde sıkışmasının doğal bir nedeni olarak sermayenin artan yoğunlaşmasını - bir spiral şeklinde gelişim- gördüler. 1894 yılında Friedrich Engels, bu döngünün yeni bir genişlemesiyle karşı karşıya olup olmadığımızı sormak ve dolayısıyla, bir önceki varsayımın tam tersini ortaya atmak zorunda kaldı; Engels, bu krizlerin eski biçimlerde tekrar edecekleri gibi bir soyut tümdengelime karşı bizi uyarmıştı. [44]

Tek tek sanayilerin tarihine baktığımızda, buralarda görülen krizlerin, genel denilen krizlerle her zaman çakışmadığını görürüz. Daha önce üzerinde durduğumuz gibi Marx, sabit sermayenin giderek hızlanan bir şekilde yenilenmesi (ürünlerin kullanımı vs.) gereksiniminden yola çıkarak, peryodik krizler için somut bir temel kurabileceğine inanmıştı [45] ve elbette ki, krizlerin önemli bir nedeni de burada yatmaktadır. Ama farklı sanayilerde bu yenilenme sürelerinin çakıştığı doğru bir iddia değildir. Böylece, gelecek büyük krizin bir etmeni daha listeden düşülmüş oluyor.

Şimdi elimizde ne kaldığına bakarsak; modern toplumun üretim kapasitesi, satın alma kapasitesi tarafından belirlenen gerçek ürün talebinden çok daha fazladır; giyecek, yiyecek ve konut için elde bulunan yeterli imkanlara rağmen, milyonlarca insan yetersiz barınma koşullarında yaşayıp, yetersiz giyinip, yetersiz besleniyorlar. Bu çelişkili ortamda, üretimin değişik dallarında tekrar tekrar fazladan üretim gerçekleşiyor, sonuçta, bazı belirli mallar kullanılması mümkün olandan fazla üretiliyor - örneğin, mevcut dokuma tezgahlarına gere-

kenden fazla miktarda dokuma ipliği üretilmesi- ya da bu böyle olmasa da, satın alınabilecek miktardan fazla üretiliyor. Böylece, işçilerin çalışma koşullarında büyük bir düzensizlik hakim oluyor ve durumları oldukça güvensiz kılınıyor; aşırı derecede bağımlılık ilişkileri içerisinde esir ediliyorlar, diğer yandan, bir yerde fazla çalışma görülürken, başka bir yerde de yetersiz çalışma sergileniyor. Bu kötülüklerin en göze batan kısımlarını ortadan kaldırmak için bugün başvurulan araçlara bakarsak, karteller bir yanıyla işçilere karşı olan, diğer yanıyla da genel kamuya karşı olan tekelci sendikaları temsil ediyorlar. Karteller, üretimi ve fiyatları kendi kâr gereksinmelerine göre keyfi olarak ayarlamak için, işçileri ve kamuyu dikkate almadan başka sanayi alanlarında ya da başka ülkelerdeki benzeri tekelci sendikalarla mücadele ederler; ya da amaçlarına ulaşmak için uluslararası ya da sanayi kapsamında anlaşmalara giderler. Krizlere karşı kapitalist savunma yöntemlerinin içerisinde, çalışan sınıflar için yeni ve daha da kötü kölelik koşulları saklı olduğu gibi, eski lonca ayrıcalıklarını keskin bir şekilde canlandıran üretim ayrıcalıkları barınır. Bana göre, kartelleri ve tröstleri işçi sınıfının bakış açısından ele alırken, onların 'iktidarsızlığı' üzerine kehanetler yürütmektense, onların sunduğu olanaklar üzerinde durmak daha önemlidir. Bu kombinasyonların zaman içerisinde ilk sözü edilen amaçları olan krizleri engellemeye ulaşıp ulaşamayacakları, işçi sınıfı açısından daha az bir öneme sahip bir sorudur. Ama, çalışan sınıfların kurtuluşu için yürütülen haraketle ilişkili herhangi bir beklenti, genel bir kriz sorusuna dayandırıldığında, bu sorunun önemi çok artar. Çünkü o zaman, kartellerin krizlere karşı hiç bir etkileri olmadığı inancı, çok yıkıcı sonuçları olabilecek bir ihmale neden olabilir.

Bu bölümün girişinde, ekonomik krizler üzerine Marx-Engels açıklamaları üzerine verdiğimiz kısa taslak ve sunulan diğer olgular, krizler sorununa bir kaç sözcükle çözüm bulunamayacağını göstermektedir. Bizim elimizden gelen, modern ekonominin hangi öğelerinin krizler lehine, hangilerinin de aleyhine çalıştığını araştırmaktır. Bu güçler arasındaki nihai ilişki ya da gelişmeleri hakkında önceden a priori bir yargıya varmak mümkün değildir. Öngörülmemiş dış olaylar genel bir krize yol açmadığı takdirde -ki bunun her an olabilece-

ğini söyledik- böyle bir krizin, sırf ekonomik nedenlerden ötürü gerçekleşeceği sonucuna varmak için öne çıkan bir neden yoktur. Yerel ve kısmi depresyonlar kaçınılmazdır; genel bozulma ise, dünya pazarının mevcut örgütlenmesi ve genişlemişliği, özellikle de, yiyecek maddelerinin üretimindeki büyük genişleme dikkate alındığında, kaçınılmaz değildir. Son olarak değindiğimiz olgu, bizim sorunumuz açısından özel bir öneme sahiptir. Belki de, ticari krizlerin durulmasına ya da artmalarının durmasına en çok katkıda bulunan şey, kiraların ve yiyecek fiyatlarının düşmesidir. [46]

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

Sosyal Demokrasinin Görevleri Ve Olanakları

a) Sosyalizmin Siyasi Ve Ekonomik Önkoşulları

Herhangi bir sınıfa veya partiye dahil birisine sosyalizmin tam tarifini sorarsak birçokları tanım yapmakta zorlanacaktır. Duymuş olduğu bazı kalıpları rastgele tekrarlamayan biri ilk önce kendine, bir durumu mu, bir hareketi mi yoksa bir amacı mı belirlemesi gerektiğini sormalıdır. Sosyalist yapıtlara bakarsak yukarıda belirtilen ulamlara göre çok farklı açıklamalarla karşılaşırız (sosyalizm kavramının hukuk kavramları olan eşitlik ve adaletten türetilmesi veya toplumsal bilim olarak belirlenmesinden, modern toplumlarda işçilerin sınıf mücadelesi ile özdeşleştirilmesi ve birlik üretimi tanımına kadar). Bazı durumlarda tamamen farklı ilkeler üzerine kurulu kavramlar bu kadar çeşitli açıklamaların nedenidir. Ama çoğunlukla, aynı şeyi farklı açılardan incelemek ve betimlemek buna neden olur.

Sosyalizmin en kesin tanımı katılım veya birliktelik tanımından başlayan olacaktır, çünkü bununla ekonomik (sözcüğün en geniş anlamıyla) olduğu kadar aynı zamanda hukuksal bir ilişki de anlatılmaktadır. Sosyalizmin ekonomik doğasının belirlenmesi kadar hukuki doğasının belirlenmesinin önemli olduğunu göstermek uzun bir çıkarım zinciri gerektirmez. Hukukun bir toplumun yaşantısında birincil veya ikincil bir etken mi olduğu veya hangi anlamda bunu gerçekleştirdiği sorusundan ayrı olarak, hukukunun doğası şüphesiz ki her durumda toplu-

mun üzerinde en çok düşünülmüş özelliğini verir. Toplulukların biçimlerini onların teknolojik ve ekonomik temellerine göre değil ama hukuksal kurumlarının temel ilkesine göre sınıflandırırız.

Gerçekten de taş, bronz devri veya uzay çağından bahsederiz ama toplumlar feodal, kapitalist, burjuva vs. olarak tanımlanabilir. Bu, sosyalizmin ortaklık, birliktelik ilkesini temel alan bir toplum doğrultusunda gelişen bir hareket olduğu tanımına karşılık gelir. Bu anlamda sözcüğün kökenine de karşılık gelir (socius-ortak, arkadaş). Yazıda bundan sonra sözcük bu anlamıyla kullanılacaktır.

Şimdi sosyalizmin gerçekleşmesinin ön şartları nelerdir? Tarihsel maddecilik bunları ilk önce üretimin modern gelişmesinde görür. Sanayide ve tarımda büyümeyle beraber toplumun sosyalist dönüşümünü sağlayacak olan etkinin sürekli gelişeceği ve büyüyeceği varsayılır. Bu girişimlerde üretim zaten toplumsal olarak düzenlenmiştir, yalnızca yönetim bireyseldir ve kazanç bireyler tarafından işlerine bağlı olarak değil sermayedeki paylarına göre bölüşülür. İşçi üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmaktan uzaktır, yaşamı boyunca kurtulamadığı maaşla çalışan biri konumundadır. İşverene ve pazar şartlarındaki dalgalanmalara bağlı olması durumunu her geçen gün daha da zorlaştırır. Üretimin kendisi gibi, üretenlerin varoluş şartları üretimin toplumsallaşması ve düzenlenmesi yönünde baskı yapar. Bu gelişme yeterince ilerleyince sosyalizmin gerçekleştirilmesi, topluluğun sonraki gelişmeleri için zorunlu olur. Bu işi yürütmek, sınıfsal bir parti oluşturmuş olan ve bu amaçla devletin siyasi yönetimini elinde bulundurmak zorunda olan işçi sınıfının görevidir.

Buna göre genel olarak sosyalizmin gerçekleşmesi için ilk şart olarak kapitalist gelişmenin belirli bir düzey gelmesi, ikinci olarak da devletin yönetiminin işçi sınıfı partisine geçmesi yani sosyal demokrasi gereklidir. Marx'a göre proleterya diktatörlüğü, geçiş döneminde bu gücün aldığı biçimdir.

İlk şarta göre, daha önce "Zenginliğin Üretimi ve Paylaşımında Girişimci Sınıflar" bölümünde de gösterildiği gibi eğer sanayide büyük girişim bugün etkin olursa, ki öyledir, ona bağımlı işler de dahil olmak üzere üretimle uğraşan nüfusun, bugün çok gelişmiş bir ülke olan Prusya'da bile en fazla yarısını temsil eder.

İstatistiklere baktığımızda durum Almanya için de çok farklı değildir, Avrupanın en gelişmiş ülkesi olan İngiltere için durum çok az fark gösterir. Belçika dışında diğer ülkelerde de büyük yatırımların küçük ve orta ölçekli işlerle ilişkileri pek de iyi değildir. Ama tarımda küçük ve orta ölçekli işlerin büyüklere oranla yalnızca daha etkin olduğunu değil aynı zamanda konumunu daha da güçlendirdiğini görüyoruz. Ticaret ve dağıtımda da durum benzerdir.

Ticaret istatistiklerinin incelenmesiyle ortaya çıkan tablo daha yakın zamanda farklı bölümlerin incelenmesiyle bazı düzeltmelere uğrar. Benim felaket kuramı adlı makalemde daha önceki bir dizi makaleme (sosyalizmin sorunları) dayanarak gösterdiğim gibi bir girişimdeki işçi sayısı o girişimin kapitalistleşme düzeyini güvenilir olarak göstermez [47].

Ama şimdilik bunun bizim için çok büyük bir anlamı yok. Yüzlerce veya binlerce küçük girişimden çoğunun kapitalist yapıda diğerlerinin de kısmen veya tamamen büyük kapitalist girişimlere bağlı olup olmadığı, istatistiklerin verdiği sonuçları çok az değiştirir. Eğer listeden küçük yatırımların yarısını orta ve büyük yatırımlara bağlı oldukları için çıkarırsak geriye, Almanya'da bir milyona yakın dev yatırımın işlerinden aşağılara doğru gittikçe genişleyen ve sayıları binleri bulan küçük elsanatlarında çalışan girişimci kalır.

Bundan çıkan sonuca gelince; merkezileşmiş yatırımlar veya girişimler, üretimin ve dağılımın toplumsallaşması için başlangıç koşulunu oluşturur ama bu en gelişmiş Avrupa ülkelerinde bile kısmi bir koşuldur, böylece yakın gelecekte Almanya'da devlet 12 kişilik ve yukarısı bütün yatırımları kamulaştırıp bunları ya tamamen yada bölümsel olarak yönetimi altına alsa, geriye yine de yüz binlerce yatırım ve bu yatırımlarda çalışan 4,000,000 üzerinde işçi kalır. Tarım alanında 20 hektarın üzerinde olan alanlar kamulaştırılsa geriye özel yönetim altında milyonlarca işletme ve buralarda çalışan 9,000,000 üzerinde işçi kalır. Daha büyük ölçekli yerler kamulaştırılsa bile işin büyüklüğü yine de azımsanamaz. Sanayi ve ticarette 100,000 üzerinde işyeri ve bunların 5 ila 6 milyon çalışanı, tarımda beş milyonun üzerinde çalışanıyla 300,000 üzerinde toprak parçasının kamulaştırılması gerekirdi. Bir devletin veya ulusal bir birliğin, kurduğu düzende ne

kadar çok pratik bilgiye ve yönetim yeteneğine sahip olması gerekir ki böyle dev bir organizmanın yönetimine veya yönetim kontrolüne denk olabilsin!

Fakat bir süre bu sorunu bir kenara bırakalım ve öncelikle şunu belirtelim ki; üretim ve dağılımın toplumsallaşması için maddesel başlangıç şartının bugün ancak bir kısmı gerçekleşmiştir.

Marx'a göre ikinci başlangıç şartı siyasi gücün proleterya tarafından ele geçirilmesidir. Bu işin birkaç yolu düşünülebilir: parlemento yoluyla veya kuvvet kullanımı, yani devrim yoluyla [48].

Bilindiği gibi Marx ve Engels son zamanlara kadar sonuncu yolun kaçınılmaz olduğunu düşünmüştür, bugün de Marksist öğretinin bazı savunucuları tarafından ikinci yol kaçınılmaz görülür [49]. Bu genellikle kısa yol olarak adlandırılır.

İnsanlar bu yargıya, çalışan sınıfın en etkin ve sayıca en fazla olduğu varsayımından yola çıkarak varıyor. İşçi sınıfı, gücü bir kere ele geçirdikten sonra, şimdiki düzeni bir daha yerine gelmeyecek şekilde değiştirecek bir sınıf olarak düşünülüyor.

Daha önce belirtildiği gibi, Marx ve Engels proleterya diktatörlüğü kuramını geliştirirken önlerinde bir örnek olarak Fransız devriminin terör dönemi vardı. Engels, Anti-Dühring'de bile, St. Simon'un 1792 de terörün hüküm sürmesini yoksulların hüküm sürmesi olarak değerlendirmesini dahice bir buluş olarak niteler.

Bunun büyük olasılıkla bir abartı olmasının yanında, her ne kadar insan bu buluşa saygı duysa da yoksul olanların yönetimin başında bulunması, St. Simon'la bugün " bilgisiz " olarak suçlanan Schiller'le olabileceğinden daha iyi sonuç vermez. 1793'lerin yoksulları yalnızca başkaları adına savaşabilecek yetenekteydi. Terör sürdükçe yönetebilirlerdi. Kendi kendisini tükettikten sonra, ki tüketmeye mahkumdu, bu yönetim yolun sonuna gelmişti. Marx ve Engels'e göre bu tehlike modern proletarya için yoktur. Ama nedir modern proleterya?

Eğer bunun içine hiç mülkü olmayanları, bir mülkden veya ayrıcalıklı bir konumdan geliri olmayanları katarsak onlar gelişmiş ülkelerin nüfusunda mutlak çoğunluğu oluşturacaklardır. Ama bu "proleterya", 1789 "halk" ına göre, çok daha farklı unsurlardan ve kendi aralarındaki farkları çok daha fazla olan sınıflardan oluşacaktı, şimdiki mülkiyet

şartları devam ettikçe aynı en azından benzer ilgi ve isteklere sahip ama şartlar değiştiğinde; yönetim devrildiğinde gereksinmeleri ve ilgileri hemen farklılaşan bir topluluk.

Daha önce bir yerde, modern ücretli çalışanların tekdüze bir topluluğa ait olmadıklarını; mal varlıklarında, ailelerinde vs. farklılıklar olduğunu belirtmiştim. Komünist Manifesto', nun da öngördüğü gibi en çok sanayileşmiş ülkelerde farklılaşmış işçi toplulukları arasında oldukça az bir dayanışma vardır. Bu noktada, tanınmış sosyalist yazar H. Cunow benim genel konular hakkında konuşurken bile kafamda özellikle İngiltere'nin içinde bulunduğu şartların olduğunu söyler. Almanya ve kıtanın diğer gelişmiş ülkelerinde, İngiltere'deki gibi daha iyi durumda bulunan işçilerin devrimci hareketten ayrılmadıklarını, İngiltere'nin aksine en iyi maaş alanların sınıf mücadelesinin başını çektiklerini söyler. İngiltere'deki kast sistemi, diye ekler, bugünkü toplumsal farklılaşmanın sonucu değil, eski lonca sistemi ile firmaların ve bunlara dayanan eski sendikaların etkileri sonucudur.

Tekrar söylemeliyim ki, karşıtım tarafımdan ileri sürülen sav benim için hiç bir açıdan yeni değildir. Eğer İngiliz işçi hareketinde lonca benzeri bir özellik varsa bu Anglo Sakson özgürlükçülüğünün bir ürünü olmaktan çok aslında Almanya'da İngiltere'de olduğundan çok daha uzun sürmüş olan lonca sisteminin mirasıdır. Bireysellik duygusu özgürlük içerisinde gelişir veya bir kere olsun Stirner'le uyum içerisinde söylersek insanın *kendisi olma* ruh hali içinde gelişir. Bu doğadan ve ilgilerden geleni yadsımaz ama tek yönlü alındığında dar görüşlülüğün nedeni olabilir. Alman işçilerinin hakkını yemek istemem çünkü Hamburg işçilerinin nasıl mücadele verdiklerini biliyorum ama meslek ayrımlarından doğan tepkiler ağır bastı. Siyasi hareketin üstün gelmesi ve genelde işçilerin ücretleri ve çalışma saatleri arasında farklılıkların bulunmaması gibi özel koşullar kendilerini çarpıcı bir biçimde anlatmalarını engellemiştir. Alman meslek birliklerinin organlarını dikkatle izleyen biri bana hak verecektir.

Bu olayı mesleki birlikler yaratmaz, onlar sadece, gerçekte olan farklılıkların kaçınılmaz bir sonucu olarak öne çıkarırlar. Başka şekilde de olması mümkün değildi; işlerdeki ve gelirdeki ciddi farklılıklar değişik istekler ve yaşam biçimleri doğuracaktı. İyi eğitilmiş bir çalgı

yapımcısı ve maden işçisi, yetenekli bir dekoratör ve kapıcı, heykeltıraş ve kömürcü, ilke olarak, çok farklı isteklere ve yaşam biçimlerine sahiptir. Hepsi para karşılığı çalıştığından işlerini yaparken çatışmazlar, sermayeye karşı mücadele vermeleri aralarında canlı, yakın bir birlik bile oluşturabilir. Böyle bir yakınlaşma İngiltere'de sıkıntısı çekilen bir şey değil, bazısı sosyalist değilse bile, siyasette çok iyi demokrat olan aristokrat sendikacıların en aristokrat olanları, işçilere karşı bu dayanışmayı daha zor şartlar altında da göstermişlerdir.[50] Ama siyasi veya sosyo-politik duygudaşlık ile daha güçlü siyasi veya ekonomik baskılar sonucu kaybolabilen ama baskı biraz olsun azaldığında bir şekilde ortaya çıkan ekonomik dayanışma arasında çok büyük fark vardır. İngiltere'nin bu konuda ilkesel olarak bir istisna olduğunu varsaymak büyük bir hata olur. Aynı olay başka bir biçimde Fransa'da görülür. Benzer biçimde İsviçre, A.B.D ve daha önce de söylediğim gibi belli bir noktaya kadar Almanya'da da aynı durum mevcuttur.

Ama bu farklılaşmanın sanayide çalışan işçiler arasında olmadığını veya olsa bile sözü geçen insanlar açısından hiç bir düşünme farklılığına neden olmadığını varsaysak bile sanayi işçileri her yerde nüfus içerisinde azınlığı oluştururlar. Almanya'da 19,000,000 ücretli çalışanın ancak 7,000,000'i sanayi işçisidir. Bunların yanında bir de tarım işçileri, mağazalarda çalışanlar vs. bulunur.

Burada sınıfların ticaret birlikleri gibi sanayi birlikleri oluşturma yolundaki hareketlerinin acı tarihi dışında farklılaşmanın nasıl her yerde daha belirgin olduğunu gösterecek bir kanıt yoktur.[51] Beş ya da altı milyon tarım işçisinin, durumlarını düzeltmek için sanayi işçileriyle aynı azimle savaşım vereceğini söylemek imkansızdır.

Yalnızca az sayıda insandan çalışma şartlarını düzeltmekten ileri amaçlar taşıyan uğraşlar için azim ve anlayış bekleyebilirsiniz. Bir çoğu için tarımsal üretimin toplumsallaştırılması boş laflardan başka bir şey değildir.

Bu arada onların amaçları kendilerine ait bir toprak elde etmektir. Bu arada sanayide çalışanların sosyalist üretimi destekledikleri veya bunu istedikleri kesin olmaktan öte bir varsayımdır. Seçimlerde sosyalist oyların artmasından rahatlıkla sosyalist taraftarların arttığı çıkarıla-

bilir ama kimse sosyalistlere verilen bütün oyların sosyalistlerden gel-

başa geçirecek bir devrimi coşkuyla karşılayacaklarını varsaysak bile ana sorunun çözümü için bundan sonra dahi çok az şey yapılabilir.

Sanırım devletin bütün üretim ve dağıtım araçlarını devralmasının hemen gerçekleşemeyeceği yaygın kabul gören bir görüştür. Devlet orta ve büyük ölçekteki girişimlerin tümünü bile devralamazdı. Yöresel yönetimler de burada başarısız olup, bütün yapacakları yöresel üretim yapan ya da yerel çapta hizmet veren kuruluşların toplumsallaştırılmasıyla kalırdı. Ama o zamana kadar büyük dış pazarlara çalışan girişimlerin aniden kamulaştırılabileceği hayal edilebilir mi?

Örneğin orta büyüklükteki bir sanayi kasabası olarak, Ausburg, Barmen, Dortmund, Hanau ya da Mannheim'ı ele alalım. Acaba bir siyasi bunalım veya başka bir durum karşısında, buradaki komünlerin, çevrelerindeki işyerlerinin ve üretim araçlarının yönetimini ele alabileceği ve bu işleri başarıyla yürütebileceğini düşünecek kadar aptal bir insan var mıdır? Bunları ya eski sahiplerine bırakmak ya da eğer gerçekten kamulaştırmak istiyorlarsa işçi birliklerine özel şartlarla uzun süreli kiralama yoluna gitmek zorunda kalırlardı.

Bütün bu örneklerde, sorular gelip birliklerin ekonomik gücü sorununa, yani **co-operation**'a dayanmaktadır.

(b) Kooperatif Örgütlerin Ekonomik Kapasitesi

Şimdiye kadar, Marksist literatürde örgütlerin yetenekleri çok ilginç bir şekilde ele alınmıştır. Eğer altmışların literatürünü kapsam dışı bırakırsak, Marksist yazın içinde koperatifçilik üzerine çok az ve genelde olumsuz gözlemlerle karşılaşırız. Bu ihmalin nedenini bulmak için çok uzaklara gitmemiz gerekmez.

Birinci olarak Marksist hareket ağırlıklı olarak siyasidir ve siyasi gücün ele geçirilmesine yönelmiştir. Bu yüzden, neredeyse sadece, sınıf mücadelesinin doğrudan bir biçimi olarak sendikal harekete önem verir. Marx, kooperatiflerin küçük ölçekte verimsiz olduğuna ve çok sınırlı bir deneysel değere sahip olduğuna inanır ve yalnızca top-

lumsal hareketten bir şeyler başlayabileceğini düşünür. Marx bu konuda, işçi örgütleri üzerine düşüncelerini 18 Brumaire'de açıklar.[52]

Marx daha sonradan, Geneva ve Lausanne kongrelerinde Enternasyonalin genel kurulu tarafından kooperatif sistemi üzerine alınan kararlardan da anlaşılabileceği gibi, kooperatif örgütler üzerine düşüncelerini biraz değiştirir. Eccarius'un " Bir işçinin John Stuart Mill'i reddedişi' Marx'ın Kapital'inin üçüncü cildiyle aynı tarihe rastlar. Eccarius'un eseri, birliklere geleceğin öncüleri gözüyle bakarken; Marx ise, onları sosyalist üretime bir geçiş biçimi olarak öne çıkarır. Ama Gotha programının müsfetteleri üzerine olan mektup (1875) birliklere karşı çok şüpheci yaklaşır ve bu şüphecilik yetmişlerin ortasından itibaren bütün Marksist literatüre hakim olur.

Bunun bir nedeni, bütün işçi hareketine neredeyse tamamen siyasete yönelik bir karakter kazandıran Paris komününden sonra oluşan tepki olabilir. Bu bir taraftan da her yerde kooperatif topluluklarıyla yaşanan üzücü tecrübelerin sonucudur. Gelişen İngiliz koperatifçiliği, yanıtsız kalan çok büyük istekler doğurmuştu. Altmışların bütün sosyalistleri için esas ilgi odağı üretim topluluklarıydı, kooperatif dükkanları ise düşük öncelik sıralarında yer alıyordu. Genel kanı (Engels de aynı konudan ev sorunu üzerine olan makalelerinde bahsetmiştir) kooperatif dükkanlarının her yerde işçi yığınlarını bünyesinde toplaması durumunda ücretlerin düşeceğiydi.[53] Marx tarafından Geneva kongresi için hazırlanan karar metninde:

" İşçilere kooperatif mağazaları yerine kooperatif üretimle ilgilenmelerini öneriyoruz. İlki sadece bugünkü ekonomik sistemin yüzeyine dokunurken, ikincisi ise temellerine vurur... Kooperatif toplulukların sıradan burjuva şirketlerine dönüşmesini engellemek için, bütün işçilerinin, hisse sahibi olsun olmasın, kardan aynı payı almaları gereklidir. Yalnızca geçici bir tedbir olarak hisse sahiplerinin bir miktar faiz almasında anlaşılabilir.

Fakat hemen hemen her yerde başarısızlığa uğrayan altmışların üretim topluluklarıydı. Ya tamamen dağılmak zorunda kaldılar ya da küçük firmalara ayrılıp diğer şirketlerle benzer ücret politikaları uyguladılar, bunu yapmayanlar da yok olup gitti. Öte yandan tüketici toplulukları kötü birer perakende satış mağazası olup çıktılar. Sosyalist çev-

relerdeki insanların, kooperatif haraketin tümüne sırt çevirmesine şaşmamak gerek.

Marx'da kooperatifçilik üzerine geniş bir eleştirinin eksik olmasının iki nedeni vardır. Birincisi onun yazdığı dönemde değişik kooperatif çeşitleri hakkında karar vermeye yeterli tecrübenin olmamasıdır. Eski dönemlere ait takas pazarları tamamen başarısız olmuşlardı. Ama ikinci olarak Marx kooperatiflere önyargısız bakmadı ve bu, onun sorunu sıradan bir sosyalistten farklı görmesini engelledi. Bu noktada daha önceden oluşturulmuş kamulaştırma öğretisi -ya da, formülü-onun güçlü çözümleme yeteneğinin önünde dikildi. Ona göre, kooperatif toplulukları, kapitalist girişimlerle en belirgin farkları oluşturdukları biçimleriyle kabul edilebilirlerdi. Bu nedenle işçilere ekonomik sistemi temelinden vuran üretime yönelik kooperatif topluluklar önerildi. Bu düşünce diyalektiğin ruhuna tamamen uygundur ve son aşamada toplumun biçiminibelirleyen güç olarak üretimi gören toplum kuramına karşılık gelir. Ayrıca bu düşünce zaten toplumsallaşmış iş gücüyle kişisel kazanç arasında modern üretim biçiminde ortaya çıkan ve çözülmesi için baskı oluşturan temel çelişki ile kavranan kavrama da karşılık gelir. Üretimsel kooperatifçilik bu çatışmanın pratik bir çözümü olarak ortaya çıkar. Bu anlamda Marx "işçilerin bir örgüt olarak kendi kapitalistleri olduklarını" düşünür[54], böylece şimdiki sistemin bütün hataları tekrarlansa bile, sermaye ile emek arasındaki çatışma ortadan kalkar ve böylece kapitalist işverene gerek olmadığı kanıtlanır. Ama deneyimlerimiz bize o şekilde kurulan bir üretim kooperatifinin bu kanıtı üretecek durumda olmadığı, aksine ortaya çıkan işgücü birliklerin en şanssızı olduğunu gösteriyor. Proudhon, Louis Blanc'a karşı, birliklerin "bir ekonomik güç" olmadığını söylediğinde haklıydı.[55]

Sosyal demokrat eleştirmen tamamen üretime yönelik kooperatif birliklerinin başarısızlık nedenleri için onların sermaye, kredi ve satışlardaki eksikliklerini; ekonomik olarak çökmemiş birliklerin yıkılış nedenlerini açıklarken de onları çevreleyen kapitalist veya bireysel dünyanın etkileri gösterir. Bu gidebildiği noktaya kadar gider ama sorunu ortadan kaldırmaz. Mali olarak çöken bir sürü üretim birliğinin yeterli sermayesi vardı ve satışta karşılaştıkları sorunlar, ortalama bir

üreticinin karşılaştığı kadardı. Eğer bahsedilen türden bir üretim birliği kapitalist girişimden güçlü veya aynı ekonomik güce sahip olsaydı kısıtlı şartlarla işe başlayan özel girişimlerle aynı hızda gelişmesi ve her zaman söylendiği gibi kendisini çevreleyen kapitalist dünyanın 'kötü ahlağına' yenik düşmemesi gerekirdi. İflas etmiş olanlardan çok, mali olarak çökmemiş üretim kooperatiflerinin tarihi, bu "cumhuriyetçi fabrikaya" karşı gittikçe yükselen bir itiraz sunar. Çünkü, birincisine göre, daha fazla gelişmenin anlamı daha fazla ayrıcalık demektir. Bunlar, şimdiki ekonomik düzenin temeline saldırmaktan daha çok bu temelin görece ne kadar sağlam olduğunu bize göstermişlerdir.

Diğer yandan altmışların sosyalistlerinin o denli kötü gözle baktıkları kooperatif dükkanları, zaman içinde gerçekten güçlü bir ekonomik güç olduklarını, yani bir organizma olarak işe uygunluklarını ve yüksek bir gelişme düzeyine varabileceklerini kanıtlamışlardır. İstatistikler, tamamen üretime yönelik kooperatifler için üzücü rakkamlar verirken, işçilerin tüketim koperatifleri olağan üstü sayılara ulaşıyor. Bu türden kooperatif dükkanlar sayesinde kurulan atölyeler ise daha şimdiden, tamamen ya da neredeyse tamamen üretime yönelik kooperatiflerden bir çok misli daha fazla mal üretmişlerdir.[56]

Tamamen üretime yönelik kooperatifçiliğin ekonomik ve ahlaki açıdan başarısız olmasının nedenleri çok daha ayrıntılı olarak Beatrice Webb'in [57] İngiliz Kooperatif Hareketi adlı kitabında, yer yer bazı abartmalar bulunsa da, çok güzel anlatılmıştır. Bayan Webb'e göre, ki İngiliz kooperatifçilerinin büyük çoğunluğuna göre de bu böyledir, işçi toplulukları, sosyalist ya da demokratik olmaktan çok 'bireysel'dir. Belki bu sözcük seçimi bazılarının alınmasına neden olabilir ama, yaklaşım mantığı doğrudur. Bu birlik, Robertus'un da gösterdiği gibi, sosyalist değildir. Bir işyerinde çalışan işçiler aynı zamanda tek işveren konumundaysalar, bu kurum canlı bir çelişki oluşturur. Birlik, atölyede eşitliği, tam bir demokrasiyi, bir cumhuriyeti varsayar. Fakat belli bir ölçüye ulaşır ulaşmaz -ki, bunun da öyle çok büyük olması gerekmez- eşitlik ortadan kalkar, çünkü işlerde farklılaşma ve bununla birlikte de ast üst ilişkisi zorunlu hale gelir. Eğer eşitlik bir yana bırakılırsa binanın temel taşlarından bir tanesi sökülmüş olur ve bunu zaman içinde diğerleri izleyerek birliğin çöküp sıradan bir işletmeye

dönmesini sağlar. Ama eşitliğin korunması durumunda da birliğin büyümü olasılığı kalmaz ve küçük kalmaya mahkum olur. Bu bütün üretime yönelik kooperatifler için bir seçenek oluşturur. Bu çelişki karşısında onlar ya çökmüş ya da cansızlaşmışlardır. Modern büyük sanayiler alanından kapitalistleri uzaklaştırmanın uygun bir biçimi olmak bir yana, kapitalizm öncesi üretim yöntemlerine dönmüşlerdir. Bu çerçevede küçük burjuvazinin etkin olduğu Fransa'da başarı kazanmışlardır. Ulusların psikologları, İngiltere'ye eşitliği özgürlükte arayan insanların, Fransa'yı ise özgürlüğü eşitlikte arayan insanların ülkesi olarak nitelemeyi severler. Gerçekten de Fransız üretim birlikleri tarihi eşitliğin devamı için yapılan dokunaklı fedakarlıklarla doludur. Fakat Fransa'da bir tek bile büyük üretim birliği yokken, ikincisi oldukça yaygındır.

Dr. Franz Oppenheimer, Die Siedlungsgenossenschaft [58] adlı kitabında bayan Webb'in araştırmalarını daha da derinleştirmiştir. İlk bölümde çeşitli birlik biçimlerinin ayrıntılı sınıflamasını ve çözümlemesini verir. Oppenheimer, birlikleri tüketim ve satış birlikleri olarak sınıflar, arasıra tahminleri çok abartılı olsa da, incelemesi tamamen bilimsel bir biçimde, kişisel hataları ikinci plana bırakarak birliklerin finansal ve ahlak olarak çöküşünün nedenlerini ele alır. Birlik tüketiciler için önemini koruduğu sürece amaçlarını yerine getirebilir ve bireysel istekler gelişmesini olanaklı kılar. Fakat satıcılar ve birlik tarafından üretilen ürünleri satanlar arasında artan bir mücadele vardır. İşin zorlukları iş büyüdükçe büyür. Risk artar, satışlar için verilen mücadele büyür. Aynı mücadele kredi alma, kâr oranlarını belirleme ve bireylerin genel kazançtan alacakları pay konusunda daha da kötü bir hal alır. Kâr etme isteği yalnızca alıcılara karşı değil aynı zamanda satıcılara da karşıdır. Diğer yandan tüketici birliği kâr merakını sürdürse de bu diğer alıcılarla uyum içindedir ve bu birlik işlerini büyütmekle kazanır.

Aralarındaki bu ekonomik farklılıktan başka bayan Webb'in çok net bir şekilde gösterdiği gibi tüketici birliklerindeki demokratik yapı, satıcı birliklerinde oligarşik bir yapıya dönüşür.

Birliklerin tüketim ve satış birlikleri olarak farklılaşması birliklerin doğası kuramı açısından önemlidir çünkü sosyalist kuramla ilişkilidir.

Tüketim ve satış terimlerine kapitalist üretim biçimi için özel olarak oluşturulmuş terimlerdir diyen ve yerlerine "sağlama" ve "değiştirme" kavramlarını öneren kişi topluluk açısından ilkinin ikincisinden ne kadar çok önemli olduğunu anlayacaktır. Malların sağlanması temelde yatan istektir. Buna göre bütün üyeler ilke olarak birleşirler. Hepsi tüketir ama üretmezler. En üretken birlikler bile yalnızca satış ve değişim birlikleri olarak kaldıklarında toplulukla her zaman ters düşeceklerdir. Her hangi bir üretim veya halk hizmetini kendi hesabına yürüten bir üretim birliği ile topluluk kapitalist girişimle yaşadığı sorunları yaşayacaktır ve bunların giderilmesinin kolay olup olmayacağı tamamen şartlara bağlıdır.

Başladığımız yere geri dönersek, modern fabrikaların işçilerine ortak işlerde yeterince fırsat sağladığına inanmanın bir hata olduğu kanıtlanmıştır. Girişim büyüyüp karmaşıklaştıkça atölye içinde de cumhuriyetin korunması zorlaşır. Bazı ender durumlarda işçiler liderlerlerini seçer veya onları görevden alma hakkına sahip olabilirler. Ama büyük bir fabrika yönetmenin getirdiği görevler ve sorumluluklar ile her an önemli kararlar verme durumunda olmak, olası anlaşmazlıklara zemin hazırladığından bu yöneticilerin yönettikleri kimselerin istekleri doğrultusunda seçilmeleri mümkün değildir. Bunu sürdürmenin olanaksızlığı kanıtlanmıştır ve her durumda bu, birleşik fabrika içinde biçim değişikliklerine neden olmuştur. İşçilerin çalıştıkları yerde çeşitli girişimleri ele almakta gösterdikleri istek, girişimlerin büyüklüğüyle ters orantılıdır. Ama zorluklar artan bir oranda büyür.

Büyük sanayi kuruluşlarına, kimyasal madde fabrikalarına, büyük basımhanelere dikkatlice bakın. Bütün bu yerlerde işler, işçilerin hepsinin de katılabileceği kooperatiflerle rahatlıkla yönetilebilir ama aynı biçimde işçilerin kendilerini yönetmesi için uygun değillerdir. Rahatlıkla gösterilebilir ki, Cunow'un karşı çıktığı, işçiler arasındaki dayanışma duygusunun onların eğitim ve yaşam biçimlerinden pek etkilenmediği görüşü doğrudur. Genelde iş bölümünden anlaşılan bazı gruplar veya çetelerde olduğu gibi farklılaşmamış işçilerin gerçekleştirdiği çok ilkel kooperatif biçimleridir. [59]

Topluluğun devlet, belediye veya başka bir yolla ele geçiremediği şeyleri özellikle fırtınalı zamanlarda kendi haline bırakmak en iyisidir.

Çoğu zaman en köktenci olarak gözüken çözümler, sonradan en uygunu olmadıklarını belli ederler. Ayakta durmayı becerebilecek kooperatif birlikleri sihirle veya emirle kurulmazlar, kendi başlarına büyümeleri gerekir. Ama ancak toprağın onlar için hazır olduğu yerlerde gelişebilirler.

İngiliz kooperatif birlikleri bugün, Lassalle'ın birlik planını yürütmek için yeterli gördüğü 15,000,000 sterline sahiptir. Bu, İngiliz ulusal zenginliğine göre küçük bir miktardır, ülke dışında olan sermayeyi çıkardıktan sonra ulusal sermayenin yüzde biri bile etmez. Ama İngiliz işçilerinin sermaye gücünü tamamen yok sayamayız, üstelik bu günden güne büyümektedir. 1887 den 1897 arasındaki on yıl içinde iki katına çıkmıştır ve üye sayısından daha hızlı artmaktadır. Üyeler 851,211 den 1,468,955'ye, sermaye ise 11. 5 milyon'dan 20,4 milyona yükselmiştir. Toplulukların üretimi sonraki dönemlerde daha da fazla oranlarda artmıştır. 1894 de yalnızca 4,950,000 sterlinken, 1897 de neredeyse katlanarak 9,350,000 sterline ulaşmıştır. [60]

Bunlar öyle büyük sayılardır ki, bunları gören bir insan ister istemez bu büyümenin sınırları nedir diye sorar. Kooperatif sisteminin taraftarlarının hesabına göre eğer İngiliz kooperatifleri 20 yıllık kazançlarını dağıtmak yerine toplasalardı 20 yılın sonunda bütün İngiltere'yi fabrikalarıyla, evleriyle satınalabilecek duruma gelirlerdi. Bu doğal olarak yatırılan paranın bileşik faizi hesaplanarak ulaşılan sonuçtur. Burada toprak kirası diye birşeyin varlığı unutulur ve gerçekte mümkün olmayan bir büyüme hızı varsayılır. Burada yoksul sınıfların kooperatife katılmasının imkansızlığı veya böyle birşey olsa bile bunun çok yavaş olacağı görmezden gelinir. Ayrıca tarımsal bölgelerde çok sınırlı bir alanın kooperatife açık olduğu, perakende ticarette masrafların azaltılabileceği ama yok edilemeyeceği böylece özel girişimcilerin her zaman kendilerini ortama uydurup gelişmeyi engelleyebilecekleri gerçekleri unutulur. Şu da unutulur ki, kazanç dağılımı gerçekleşmezse kooperatif hareketi duraklar çünkü yığınları kooperatifin içine, sanki idealistlerin o lanetli günah elması gibi, çeken şey kazanç dağılımıdır. Bügün savunulan; kooperatif üyelerinin kazançlarının mallarının daha ucuz olduğunun göstergesi olmadığı, özel şirketlerinde aynı şeyleri ortalama olarak aynı fiyata sattıkları böylece kazancın küçük

fiyat artışlarından oluştuğu savı çok abartılıysa da tamamen temelsiz değildir. İşçilerin kooperatifleri, asalak perakendecilerin onları sömürmesine karşı savaşacak bir tür tasarruf bankasıdır.

Ama bir çoğunda tasarruf duygusu pek oturmamıştır, genelde kazanç için kendilerini zora sokacaklarına en yakın mağazadan alış veriş yapmayı seçerler. Daha da ötesi İngiltere'nin kooperatif birlikler için başlangıçta verimli bir toprak olduğunu düşünmek hatalı olur. Aslında tam tersidir. Çalışan sınıfın alışkanlıkları, birbirlerinden uzak yapılanmış kulübeler sisteemi sonucu geniş bir alana yayılmış kasabalar, daha iyi ücretleri bu anlamda dengeler. İngiltere'de ulaşılan sonuç zor ve dur durak bilmez bir örgüt çalışmasının meyvesidir. Zorluklara değmiş olan ve değen ise emektir. Kooperatif mağazası perakende piyasasında kâr oranlarını düşürmekten başka birşey yapamasa da, ulusal ekonomiye çok büyük fayda sağlar. Bu yönde çalıştığından da şüphe edilemez. İşte çalışan sınıfın ulusal gelirin dikkate değer bir kısmını kendisine ayırmasını sağlayacak -ki aksi takdirde bu bölüm, varlıklı kesimin gelirini arttırıp yerini sağlamlaştırmasına yarayacaktır-bir araç var ortada. Bunu kaba kuvvet kullanmadan veya yaşamları yok etmeden başarmak kolay bir iş değildir.

Kabul edebiliriz ki kooperatifler kendilerini ekonomide önemli bir faktör olarak kabul ettirmişlerdir. Almanya,

Fransa ve Belçika'da kök salan ve gelişmeye devam eden kooperatifler üzerine artık sayı vermiyorum çünkü bu iyi bilinen bir konu ve uzun uzadıya sayı vermek yorucu. Doğal olarak yasal düzenbazlık, kooperatif topluluklarının yayılmasını ve kendi içlerinde gelişme olanaklarındana yararlanmalarını engelleyebilir böylece kooperatiflerin başarısı bir dereceye kadar düzene bağlı kalmış olur. Ama biz burada herşeyden öte kooperatiflerin neler yapabileceğiyle ilgileniyoruz. Eğer bugün bildiğimiz birliklerin bütün dağılım ve üretim araçlarının mülkiyetini üzerine alması ne gerekli ne de mümkün değilse ve eğer ülkede, belediyelerde genişleyen halk hizmetleri diğer yandan yerel yönetimlerin getirdiği sınırlamalar mevcut olsa da; yine çok geniş bir alan kooperatiflere açıktır böylece, sözünü ettiğim kooperatif hayallerine dalmaksızın onlardan çok fazla şey bekleyebiliriz. Eğer elli yıldan biraz fazla zaman içinde Rochdale dokumacılarının 28 sterlinle başlat-

tığı hareket bugün 20,000,000 sterlinlik bir sermayeyi elinde bulunduruyorsa büyümenin sınırına ne kadar yakın olduğumuzu söylemek büyük bir kehanet olur.

Bazı sosyalistler için kooperatif hareketi kabul edilebilir değildir çünkü çok "burjuvadır". Ücretli çalışan memurlar, işçiler, edilen karlar, ödenen faizler ve kazançlar üzerine edilen kavgalar. Eğer biçimlere bağlı kalınacaksa devlet okulları kooperatif birliklerinden çok daha sosyalisttir. Ama halk hizmetlerinin gelişmesinin sınırı vardır ve zamana gereksinim vardır ama bu arada kooperatif toplulukları çalışan sınıfa yapısı burjuva olması nedeniyle en kolay ulaşan birlik biçimidir. Nasıl bugünün yaşam biçimini reddedip tammamen farklı bir biçimde yaşamak bir ütopyaysa, örgütlenmenin en zor biçimiyle işe başlamak da o kadar ütopyacılık olur.

Bu arada kooperatif tipi üretim de olasılıkla ilk kooperatif sistemi kuramcılarının düşündüğü şekillerden farklı bir biçimde gerçekleşecek. Şimdilik kooperatif düşüncesinin gerçekleşmesi en zor biçimi. Daha önce de belirtildiği gibi İngiliz kooperatifçileri Lassel'in birlik planı için gereksinim duyduğu 15, 000, 000 sterlini ellerinde bulunduruyorlar. Eğer sorun yalnızca mali olsaydı diğer parasal kaynaklarda kullanılabilirdi. Dost topluluklar, sendikalar birikmiş fonlarını yatıracak yer arıyorlar. Ama bu tam olarak veya bütünüyle parasal bir sorun değil. Ya da piyasada zaten var olan fabrikalardan bir tane daha açmak da değil. Var olan ve iyi durumda olan fabrikaları satın almak için de imkanlar mevcut. Sorun bir örgüt ve işletme sorunu ve bunlar hâlâ çok eksik.

Kooperatif Haberleri [61] adlı dergi, "İlk elde gereksinim duyduğumuz sermaye mi?" diye yazıyor ve makalenin yazarı soruya olumsuz yanıt veriyor. "Şu anda 10,000,000 sterlin kazancımız kooperatif tipi bir yatırım için bekliyor, diğer bir 10,000,000 sterlin ise, eğer yatırımı faydalı görürsek hemen sağlanabilir. Bu yüzden paradan çok kapasite ve akla ihtiyacımız olduğunu görmezden gelmeyelim. Kooperatiflerde üretilmemiş bir şeyi hangimiz satın aldı; kaçımız tam tatmin olmasa da kooperatif ürünlerini kullandı?"

Diğer bir değişle kooperatif işi yalnızca mali yönden çözülemez. Diğer varsayımları dışarıda bırakırsak kendi örgütüne ve kendi liderle-

rine ihtiyacı vardır. Her ikisi için de, araştırma yapılması ve denenmesi gerekir; bu yüzden bütün duyguların ısındığı, bir devrimdeki gibi tutkuların arttığı anın, zaten olağan zamanlarda çözümünün olağanüstü zor olduğu kanıtlanmış bir sorunu çözüme ulaştıracağı şüphelidir. İnsan aklı, durumun tersine olması gerektiği sonucuna varıyor.

Kooperatif düzenin diğer biçimleriyle ilgilenmeyeceğim, çünkü bunların ücretli çalışanlar için bir anlamı yok. Bununla birlikte küçük çiftçiler sorununun (bunlar ücretli olmasalar da işçi sınıfına aittirler) sosyal demokrasi açısından taşıdığı önemi göz önüne alarak ve aynı konuda elsanatlarının ve küçük atölyelerin en azından çalıştırdıkları işçiler açısından önemli olduğunu belirtip kooperatif sisteminin bu yönde ulaştığı sonuçları bildirmem gerekiyor. Kooperatiflerden tohum, makine vs. almak, ürünlerini kooperatif aracılığıyla satmak, ayrıca ucuz kredi kullanmak, zaten mahvolmuş köylüyü kurtaramaz ama hiç olmazsa binlece onbinlerce köylüyü mahvolmaktan kurtarır. Buna şüphe yoktur. Bugün küçük işletmeleri elde etmek için çok sayıda olanak bulunuyor. Bazı yazarların dediği gibi, tarım için büyük ve küçük yatırımların sağladığı olanaklara bakılırdığında, sanayi için geçerli olan yasanın tam tersinin geçerli olduğunu savunmak düşüncesizlik olur. Ama aradaki ilişkinin çok olağan dışı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Büyük çiftliklerin küçüklere göre sahip olduğu fazladan olanaklar; güçlü bir sermaye, iyi araç ve gereçler pek de önemli değildir. Mekanik gücün daha iyi kullanılması, kredi alınması ve satış garantisi gibi imkanları kooperatif de, küçük çiftçiye sağlayabilir ve bu arada onun çiftliğinde arasıra meydana gelen kayıpların üstesinden gelmek büyük çifliklerde olduğundan daha kolaydır. Köylülerin büyük kısmı yalnızca satmak için üretmezler, kendilerine gerekli yiyeceğin de önemli bir kısmını yetiştirirler. [62] Bütün uygar ülkelerde kooperatikçilik hem çalışma alanı hem de düzey olarak gelişmiştir. Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda ve son olarak İrlanda'da kooperatifçilik Almanya'dan farklı durumda değildir. Sosyal demokrasi için önemli olan küçük çiftçi sınıfının yıkılışı gibi önyargılı kuramlara istatistiksel kanıtlar bulmak yerine, kooperatif hareketinin kırsal kesimde gelişmesini dikkatle incelemektir. Arazi satışlarına veya ipoteklere ait istatistikler genelde yanıltıcıdır. Şüphesiz ki bugün gayrı

menkuller eskiye oranla daha hareketlidir fakat bu hareketlilik ile el değiştirebilirlik tek yönlü değildir. Şimdiye kadar zorunlu satışların neden olduğu boşluklar hep doldurulmuştur.

Tarımsal sınıflarla ilgilendikçe bir şeyin farkına varırız; bir çok kooperatif biçimi oluştursalar da kooperatiklerde bir tek şey onladan ayrıdır, o da toprağın ekilmesi ve işlenmesidir. Bir çok iş çiftçilikle ilişkili ve ona bağlıdır; bu işler kooperatifçilikle yürütülür ama çiftçilik, toprağın ekilmesi, ekinin hasat edilmesi her zaman kooperatif dışında kalır. Çiftçilik için kooperatifçilik diğer alanlarda olduğundan daha mı az avantaja sahiptir? Yoksa engel yalnızca çiftçinin toprağı mıdır?

Daha önce de belirtildiği gibi toprağın bölünmesi, onun kooperatif yoluyla işlenmesi açısından büyük bir engeldir. Ama bu tek engel değildir, başka bir biçimde söylersek bu gerçek zorlukları arttırır ama zorlukların asıl nedeni değildir. İşçilerin birbirlerinden uzak kalmaları ve bununla beraber tarımsal işlerin bireysel yapısı önemli nedenlerdir. Olasılıkla henüz çok yeni olan köylü birlikleri bu zorlukların altından kalkacaklardır ya da -bana en olanaklı görüneni- şimdiki sınırlarının ötesine zorlanacaklardır.

Şimdi bile kooperatifler için tarımsal üretim çözülememiş bir sorundur. İngiliz kooperatifleri diğer girişimlerinde oldukları gibi çifliklerde de başarılı olmuşlardır. Hiç bir köylü, topraktan İskoçya'da olduğundan fazla kâr edemez. Dönüm başına buğdaydan veya tahıldan elde edilen kazanç İskoçya'da İngiltere'de olduğundan kat kat fazladır. Fakat İskoçyalı kooperatifçilerin 12500 sterlin gibi büyük bir sermaye yatırarak modern araçlarla donattıkları bir çiftlik büyük başarısızlığa uğramıştır. 1894 yılında % 0.6 kâr, 1895 yılındaysa % 8.1 zarar getirmiştir. Fakat bütün bunlar tarım işçileri birlikleriyle nasıl uyuşur? Tarımı alanında üretime yönelik kooperatifçilik, sanayi çalışanlarının üretime yönelik kooperatifçiliğinden daha mı iyi sonuçlar verir?

Bu soruya yanıt vermek uygulamalı örneklerin azlığı nedeniyle çok zordur. Bu tür birliğe örnek olarak çok kısa süre yaşamış (1831-1833) tanınmış Ralahine birliği gösterilebilir. Var olduğu sürece bağımsız işçi birliklerinin gücü hakkında geçerli bir örnek oluşturamayacak ölçüde, kurucusu Vandeleur ve vekili Craig'in fazlasıyla etkisinde kalmıştır. Burada yalnızca, belli varsayımlar ve şartlar altında birliğin

önemli avantajlarını görmek mümkündür. Komünist toplulukların da durumu aynıdır. Bunlar yalıtımı sağlamada, en uygunsuz sayılacak koşullar altında başarı elde ettiler. Ama belli bir zenginliğe ulaşıp dış dünyayla ilişkiye geçtikten kısa süre sonra çöktüler. Öyle gözüküyor ki, bu toplulukların zenginleşmesinden sonra onları bir arada tutmak için ancak, ya katı bir din ya da başka bir bağ gerekecek. Bu tür toplulukların gelişebilmesi için insanların sınırlanması gerektiğinden bunlar iş birliklerinin genel biçimi olamazlar. Sosyalizme yalnızca saf sanayii üretim birlikleri düzeyinde karşılık gelebilirler. Ama kooperatiflerin üstünlükleri açısından parlak örneklerdir.

Bütün bunlar ve akıllı toprak sahiplerinin kârı tarım işçileriyle paylaşmak gibi akıllıca deneylerine dayanarak Dr. F. Oppenheimer, adı geçen ciltte kendisinin "Siedlungsgenossenschaft" (kooperatif birliklerinin kolonize edilmesi) adını verdiği düşünceyi geliştirdi. Bu tarım kesimi çalışanlarının oluşturduğu bir birliktir veya öyle başlayıp, bireyi kooperatif yönetimiyle birleştirmeyi hedefleyecektir. Diğer bir değişle büyük ölçekte birlik aracılığıyla küçük çiftçilik amaçlanmaktadır. Bugün bu yöntem büyük topraklar üzerinde bunları parçalar halinde kiraya vererek uygulanıyor. Oppenheimer adı geçen eserde benzer yöntemden bahseder ama burada amaç elbette ücretleri düşürmek değil fakat her bireye yeterince toprak, araç gereç sağlayarak ana kooperatif toprağında geçireceği zamanların dışında bir birey olarak kendi toprağıyla ilgilenmesini sağlamaktır. Fakat birlik modern ve büyük bir girişimin sağladığı bütün olanakları kullanmalıdır.

Burada Oppenheimer'ın önerisini ve bundan kaynaklanan kuramını daha fazla incelemeyeceğiz. Ama şunu belirtmeliyim ki Oppenheimer'in çalışmaları bazı sosyal demokrat yayınlarda karşılaştığı küçümsemeyi haketmiyor. Olayın tam olarak Oppenheimer'ın dediği şekilde gelişip gelişmeyeceğinden şüphe edilebilir ama geliştirdiği temel düşünceler çoğunlukla işletme biçimlerinin bilimsel olarak incelenmesine dayanır ve bugüne kadar olan uygulamalarla iyi bir uyum içerisindedir. Şu halde denilebilir ki eğer ileride kooperatif biçimi çiftçilik başarı kazanacaksa bu büyük bir olasılıkla onun dediği biçimde olacaktır. [63]

Bu tür önerilerde en çok eleştirilen yön olan büyük ölçekte kamulaş-

tırma, bir gecede sihirle olamayacağına göre en devrimci hükümetlerin bile tarımda kooperatifleşme üzerine iyi bir programa gereksinmeleri vardır. Böyle bir çalışma için gerekli olan malzemeleri ve bunların sistematik çözümlemelerini içermesi, adı geçen kitabı üzerinde çalışılmaya değer kılmaktadır. Tarım kooperatifleriyle ilgili yapılacak son bir uyarı var. Bir sosyalist, politikacı olduğu sürece köyden şehire göçü yalnızca memnuniyetle karşılayabilir. İşçi safları sıklaşır ve onların düşüncelerinde devrim canlanır. Fakat bugünden ötesini düşünen bir kuramcı olarak sosyalist, bu göçün zaman içinde sorun yaratabileceğini de söylemelidir. İyi bilinmektedir ki kırsal kesimde yaşayanları şehire çekmek inanılmaz derecede kolaydır ama bunun tersi oldukça zordur. Bu yüzden şehirlere ve sanayi merkezlerine olan akın yalnızca oraların sorunlarını arttırmaz. Örneğin çalışan sınıfın zafere ulaşıp Sosyalist Partinin yönetime geldiğini düşünelim. Bunun iyi bilinen sonucu kırsal kesimden şehirlere olan göçün artmasıdır ve "sanayii dayalı tarım orduları" nın 1848 yılında Fransa'da olduğundan daha gönüllü olarak kırsal alanlara dönecekleri şüphelidir. Fakat bunun da ötesinde nüfusu iyice azalan bu yerlerde kooperatif hareketi de zarar görecektir. Bu tür birlik modellerinin var olmasının avantajı dev şehirlerin daha yavaş bir hızla oluşmasının bedelini çok kolay ödeyemez. [64]

(c) Demokrasi ve Sosyalizm

> *"24 şubat 1848 de yeni bir tarihsel dönemin ilk şafağı söktü."*
>
> *"Her kim ki evrensel oy hakkından bahseder, bir uzlaşma çığlığı atmış olur."*
> *LASSALLE, 'İşçilerin Programı'.*

Sendikaların üretimdeki kâr oranlarıyla ilgilendikleri gibi, kooperatif mağazaları da malların satışındaki kâr oranlarıyla ilgilenirler. İşçilerin sendikalarda örgütlü olarak yaşam standardını yükseltmek için verdikleri mücadele kapitalist açısından ücretle kâr oranı arasındaki mücadeledir. Ücretlerdeki ve çalışma saatlerindeki değişmelerin fiyatları hiç etkilemediğini söylemek çok abartılı olur. Eğer belirli bir sana-

yiin çalışanlarının ücretleri artarsa bu, üretilen malların fiyatlarının ücret artışı olmayan diğer sanayilere göre artmasını sağlar ve eğer işveren bu artışı kullandığı makineleri geliştirerek gideremezse ürünlerine ya zam yapmak zorunda kalacak ya da kayba uğrayacaktır. Bu bakımdan sanayilerin konumları oldukça farklıdır. Tamamen tekel olan sanayiler vardır ve bunlar ücret artışlarından etkilenmezler çünkü işçilere verdikleri zammı aynen ürünlerine yansıtırlar; böylece kâr oranları düşmeyebilir hatta artabilir de. [65]

Dünya pazarında ürünler karşılıklı rekabet altında üretilirler bunun sonucu olarak ücret artışları genellikle kâr oranlarında düşmeye neden olur. Aynı sonuç ücretlerin orantılı olarak düşürülmesine örgütlenmiş işçilerin karşı çıkması sonucu da oluşur. İşçilerin ücretler için mücadele vermesi, gerçekte kâr oranının ücret oranı karşısında yükselmesi içindir ama o anda pek azı bunun farkındadır.

Burada çalışma saatleri için verilen mücadelenin benzer şekilde kâr oranı için verilen bir mücadele olduğunu kanıtlamaya gerek yok. Çalışma saatlerinin azaltılması verilen birim ücret karşılığı yapılan işi azaltmasa da (bazı durumlarda tersi bile olabilir) işçilerin daha iyi bir yaşam için isteklerini arttırır böylece ücret artışını zorunlu kılar.

Fiyat artışına neden olan ücretlerdeki artışın -bazı belirli durumlarda- bütün topluluğa zarar vermesi gerekmez ama etkileri genelde yararlı olmaktan çok olumsuzdur. Toplumu, bir sanayiin bir avuç işçi üzerinde tekelci fiyatlar uygulaması veya o kuruluşun işçilerinin toplum genelinden farklı olarak oradan pay almaları ilgilendirmez. Ücretlerin ancak minimum ortalama oranının altına indirilmesiyle sağlanabilecek olan ürünlerin ucuzluğuna karşı olduğu kadar tekelci fiyatlara karşı da savaşmaya değer. Ama bugün yalnızca kâr oranını etkileyen ücret artışları topluluk için genel olarak faydalıdır. Genellikle diyorum çünkü bunun tersinin olduğu durumlar da vardır.

Neyse ki böyle uç noktalar oldukça enderdir. Genellikle işçiler isteklerinde ne kadar ileriye gideceklerini bilirler. Kâr oranı gerçekten de oldukça güçlü bir baskı oluşturur. Kapitalist, girişiminden vazgeçmeden önce ücretlerden daha yüksek verim alabilmek için diğer yolları da dener. Farklı üretimlerde kâr oranında gerçekte olan değişmeler bize, kâr oranını kuramsal olarak hesaplamanın bunu yaklaşık olarak

bile hesaplamaktan daha kolay olduğunu göstermiştir. Ama piyasaya yeni giren sermayenin bile en fazla kâr oranını sağlayabileceği yeri seçmeyip, kar miktarının ikincil derecede öneme sahip ölçütlere göre etmesi ender olan bir şey değildir. Böylece bazen kâr oranlarını düzenlemede en etkili olan bu öğe bile düzensiz çalışır. Fakat önceden yatırılmış bir sermaye, yalnızca maddesel nedenlerden ötürü, kâr oranının bir üretim alanından diğerine hareketini izleyemez. Kısaca insan gücünün fiyatındaki artış kısmen çoğunlukla makinelerin yenilenmesi ve daha iyi bir sanayi düzenlemesi, kısmen de artık değerin daha eşit paylaşılması anlamına gelir. Genel fayda açısından hepsi yararlıdır. Belli kısıtlamalarla Destutt de Tracy'nin "düşük kâr oranı kitleler arasında yüksek bir refahın göstergesidir" sözü kapitalist ülkelere uyarlanabilir.

Sendikalar sanayilerde demokratik unsurlardır. Sermayenin mutlakiyetçiliğini yok etme ve bir sanayiin işletilmesinde işçilerin doğrudan etki edebilmeleri yönünde çalışır. Amaçlanan bu etki üzerinde anlaşmazlıklar doğal olarak vardır. Belli bir düşünceye göre sendika için, ticarette kayıtsız şartsız karar verebilme hakkından daha aza razı olmak ilkeleri ayaklar altına almak olarak görülebilir. Bugünkü şartlar altında böyle bir hak talep etmenin hayalci olduğunun ve sosyalist toplumun doğasına aykırı olacağının bilinmesi, başkalarını, sendikaları ekonominin kalıcı parçaları olarak görme yerine onları yalnızca geçici ve çeşitli kaçınılmaz kötülüklerin zararsızları olarak görmeye sevketti. Bazı sosyalistlerin gözünde sendika, siyasi devrimsel bir hareket dışında diğerlerinin yararsız kalacağını kanıtlamak için somut bir örnektir. Bugün sendikaların yapması gereken pek çok toplumsal görev vardır.

Sendikaların demokrasilerin ayrılmaz bir parçası olup yalnızca gelip geçici birleşmeler olmadıklarını ilk anlama başarısı bir grup İngiliz yazara aittir. Eğer sendikaların her yerden önce İngiltere'de etkinlik göstermeye başladığı ve 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinden sonra oligarşinin yerine demokrasinin yerleştiği düşünülürse, bu hiç de harika bir şey değildir. Bu konu üzerine en yeni ve doğru eser İngiliz sendikalarının teori ve pratiği üzerine Sydney ve Beatrice Webb tarafından yazılan 'Sanayi Demokrasisi'dir. Onlardan önce Thorold Rogers 'Tarihin Ekonomik Yönden Açıklanması' üzerine derslerinde (tarihsel madde-

cilik kavramıyla ortak pek az şeyi vardı ve bu derslerde yalnızca bir kaç noktada ona yaklaşıyordu) sendikacılığa emek ortaklığı adı verilmişti. Bu ilkesel olarak aynı şeye denk gelmesinin yanında sendikaların demokrasiler içindeki sınırlarını da belirler. Sendikalar belirli kesimlerde çalışanların oluşturduğu birlikler olarak devletin, kapitalistlerin veya toplumun iş veren konumunda olmasından bağımsız olarak, üyelerinin isteklerini ve genel olarak iyiyi, onların ortak olma özelliklerini korudukları sürece gerçekleştirebilirler. Bunun dışında kooperatif en kötü biçimiyle bir tekele dönüşerek bozulma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Aynı şey kooperatif toplulukları için de geçerlidir. Eski sosyalistlerin hayali olan, bütün bir üretim dalının başı durumundaki sendika gerçekten yalnızca tekelci bir üretim biçimi temsil ediyordu. Ama bu gerçekleştikten sonra iç yönetimi ne olursa olsun demokrasiye ve sosyalizme karşı olacaktı. Neden sosyalizme karşı olacağını daha fazla açıklamaya gerek yok. Topluma karşı olan birlikler, ancak oligarşik bir devlet yönetimi kadar sosyalisttirler. Ama neden böyle bir sendika demokrasinin ilkeleri içinde barınamasın?

Bu ikinci bir soruyu gerekli kılar. Demokrasinin ilkeleri nelerdir?

Bu sorunun yanıtı başlangıçta çok kolay olarak görülebilir. Demokrasinin halk yönetimi olduğu tanımıyla yanıtlanmış gibi durabilir. Ama üzerinde biraz düşünüldüğünde bunun çok yüzeysel bir tanım olduğu anlaşılır. Bugün demokrasi sözünü kullananlar yalnızca bir yönetim şeklinden farklı birşeyler anlıyorlar. Eğer olumsuz olarak yaklaşırsak demokrasinin sınıf yönetimi olmadığı tanımını getirebiliriz. Bu bütün topluluğa karşı olarak yönetimin bir sınıfın egemenliğinde olamayacağı anlamına gelir. Bu aynı zamanda tekelci bir yönetimin neden antidemokratik olduğu sorusunu yanıtlar. Tanıma bu olumsuz yaklaşım halk yönetimi tanımında bulunan ve bugün modern kafalarca hoş karşılanmayan, bireyin çoğunluk tarafından ezilmesi düşüncesini dışarıda bırakır. Bugün azınlığın çoğunluk tarafından ezilmesini anti-demokratik buluyoruz ama bu temel olarak halk yönetimiyle tutarlıdır. [66] Bugünkü demokrasi kavramı bütün bireyler için eşitlik, adalet ve her durumda genişleyip sınırlarını bulabilecek bir çoğunluk yönetimini içerir. Benimsenip daha da bilinçlere yeleştikçe, demokrasi çok daha fazla insan için aynı anlamı taşıyacaktır.

Demokrasi, ilke olarak, sınıfların olmasa da sınıf yönetiminin ortadan kaldırılmasıdır. Belirli bir noktaya kadar doğru olarak demokrasinin tutucu yapısından bahsedilir. Mutlakiyetçilik ve yarı mutlakiyetçilik, taraftarlarını olduğu gibi karşıtlarını da güçlerinin sınırları konusunda yanıltır. Bunların varolduğu veya bu geleneklerin hâlâ sürdüğü ülkelerde gelip geçici planlar, devrim korusu, abartılı bir dil, yan çizen politikalar ve baskıya bel bağlama vardır. Demokraside partiler ve bunların arkalarındaki sınıflar kısa sürede güçlerinin sınırını bilmeyi öğrenirler ve zaman içinde var olan şartlar altında makul işleri yürütebilmeyi umarlar. Her ne kadar isteklerini, herhangi bir uzlaşma durumunda taviz vermek için, yüksek tutsalar da yine de makul olmak zorundadırlar. Oy kullanma hakkı bireyleri sanal olarak toplumun ortağı yapar, bunun sonunda gerçek ortaklığa dönüşmesi gerekir. Sayıca az ve kültür olarak gelişmemiş bir çalışan sınıfın varlığı söz konusuysa, oy kullanma hakkı uzun bir süre için, "kasabı" seçme özgürlüğü olarak işleyebilir, ancak işçilerin sayısının ve bilgisinin artması ile, halkın temsilcileri, halkın efendileri olmaktan çıkıp halkın hizmetçilerine dönüşürler.

Almanya'daki evrensel oy hakkı Bismarc için geçici de olsa bir araç oldu, ama sonunda o, Bismarc'ı bir araç olmaya zorladı. Bir süre için Doğu Elbe yöresinin toprak sahiplerinin işine yaradı ama o zamandan beri de onların başbelası durumunda. 1878 yılında Bismarc'ı sosyalist yasaların silahını dövecek duruma getirebildi, ama bu silah keskinliğini yitirdi, sonunda onun yardımıyla Bismarc tamamen yenildi. Bismarc, 1878 yılında bir polis yasası çıkaracağına, çoğunlukla birlikte haraket ederek o zamana kadar görülmemiş bir siyasi yasa hazırlasaydı, ki bu yasa işçileri anlaşmanın dışında bırakacaktı, böyle bir yasa ile bir süre, sosyal demokrasiye daha sert darbeler indirebilirdi. Elbette, başka insanlara da zara gelecekti. Evrensel anlaşma, her iki taraf için de kanlı bir devrime seçenektir. Ama genel oy hakkı demokrasinin yalnızca bir parçasıdır, bu parça tıpkı bir mıknatıs nasıl etrafa yayılmış demir parçalarını kendisine çekerse o da diğer parçaları etrafında toplar. Bazılarının istediğinden yavaş çalışır ama çalışması süreklidir. Sosyal demokrasinin bu çalışmaya yardımcı olmak için yapabileceği en iyi şey ise, demokrasi kuramında kayıtsız şartsız olarak ısar etmek-

ten, yani bütün sonuçları ile birlikte evrensel oy hakkı istemekten başka bir şey olamaz. Sosyal demokrasi pratik olarak -yani, eylem düzeyinde- Almanya'da hep böyle yapmıştır. Ama onun edebi savunucuları açıklamalarında sıkça ters yönde hareket etmişlerdir ve bunu bugün de sürdürmekteler. Bütün Avrupa'da mülkiyet ayrıcalığının hüküm sürdüğü dönemlerde oluşmuş ve o koşullar altında açıklayıcı ve belli bir dereceye kadar haklı olan anlatımlar, bugün gereksiz bir ağırlık oluşturmalarına rağmen, hareketin ilerlemesi sanki onlara bağlıymış ve neyin yapılabileceğinin ve yapılması gerektiğinin anlaşılması gerekmiyormuş gibi bu anlatımlara büyük bir saygıyla yaklaşılıyor. Örneğin, sosyal demokrasinin olası temsilcilerinin tümünün pratik olarak parlamenter alanda çalıştıkları, insanların oransal temsili ve doğrudan yasama için uğraştıkları -ki bunların hiç biri bir diktatörlükte olamaz- günümüzde, "proleterya diktatörlüğü" sözünü daha fazla korumanın bir anlamı var mı?

Bu söz bugün öylesine eskimiştir ki, bunu gerçekle yeniden barıştırmak için, diktatörlük sözcüğünün gerçek anlamını atıp, yerine daha yumuşak bir yorumu getirmek gerekir. Sosyal demokrasinin bütün pratik etkinliği modern toplumsal düzenden daha ileri bir düzene geçişi olanaklı kılacak ve sağlama alacak (kendiliğinden çıkışlardan arınmış olarak) durumu ve koşulları sağlamaya yöneliktir. İleri bir uygarlığın öncüleri oldukları bilinciyle, sosyal demokrasiye bağlı olanlar her zaman taze bir tutkuya ve ilhama sahiplerdir. Ama "sınıfların diktatörlüğü" daha geri bir uygarlığa aittir ve olayın olabilirliği bir yana, buna ancak bir geri dönüş, siyasi bir atavizm olarak bakmak mümkündür. Eğer kapitalist toplumdan sosyalist topluma geçişin gerçekleşmesi için zorunlu olarak, bugün yasaların oluşturulması ve uygulanmasında mevcut yöntemleri bilmeyen ya da eksik bilen bir döneme ait biçimlerden geliştirilmiş araçların gerekeceği düşüncesi ortaya çıkarsa, buna karşı tepki oluşur.

Kapitalist toplumdan sosyalist topluma geçiş terimini özellikle seçtim, bugünlerde sık olarak kullanıldığı gibi 'sivil toplum'dan sosyalist topluma geçiş terimini özellikle kullanmadım. Sivil sözünün kullanılması daha da ileri bir atavizmdir ve her durumda muğlak bir ifade biçimidir. Alman sosyal demokrasisinin böyle bir terimi seçmiş olması

hiç de yerinde değildir; bu sayede dostalar ve düşmanlar tarafından yanlış anlaşılma için mükemmel bir ortam yaratılmış oluyor. Hata kısmen ayrıcalıklı vatandaş düşüncesinden başka eşit haklara sahip vatandaş düşüncesini içermeyen Almanca'dan kaynaklanmaktadır.

Sivil toplumaa karşı bu mücadele nedir? Özellikle Almanya'da, en büyük eyaletlerden biri olan Prusya'da hâlâ, sivil toplumun önünde dikilen feodal düzenden kurtulmaya çalışmamızın anlamı nedir? Kimse uygar ve düzenli bir toplum biçimi olarak sivil toplumu yok etmeyi düşünmez. Tersine sosyal demokrasi onun dağılmasını ve bütün üyelerinin proleteryaya geçmesini istemez, do aha çok işçileri, bir proleterin toplumsal konumundan yurttaş konumuna yükselterek yurttaşlığı evrensel kılmak ister. Sivil toplum yerine proleter toplum kurma isteği değil, kapitalist bir toplum düzeni yerine sosyalist bir toplum düzeni getirme isteği söz konusudur. Bu eski muğlak deyiş yerine yenisi kullanılırsa olası karışıklıklarda önlenmiş olur. Böylece rakiplerin, bir parça haklılık payı ile birlikte, iddia ettiği gibi, sosyal demokrasinin kullandığı deyimlerle uygulamaları arasındaki çelişkiler de ortadan kalkacaktır. Bugün birkaç sosyalist gazete, abartılmış anti-sivil dil kullanmaya özen gösteriyorlar; bu, kişinin özel yaşamını 'burjuva tarzına' göre yürütebileceğini ilan eden bu çağda saçma bir şey. [67]

Son olarak "liberalizme" savaş ilan edilirken ölçünün kaçırılmaması tavsiye edilir. Modern zamanların o büyük liberal hareketinin, her şeyden önce kapitalist burjuvazinin yararına doğduğu gerçektir. Buna ek olarak, liberal adını alan partiler zaman içinde kapitalizmin basit koruyucuları durumuna gelmişlerdir. Doğal olarak sosyal demokratlarla bu partiler arasında yalnızca mücadele söz konusu olabilir. Ama sosyalizm, büyük bir tarihsel hareket olan liberalizmin yasal mirasçısıdır. Bu yalnızca kronolojik sıra olarak değil, tinsel içerik olarak da böyledir; sosyal demokrasinin bir tutum takınmasının gerekli olduğu bütün ilkesel sorunlara bakarak bunun böyle olduğunu anlayabiliriz.

Sosyalist programda yer alan her hangi bir ekonomik ilerlemenin özgürlüğün gelişimini ciddi olarak tehlikeye sokacak şekilde uygulanması gerektiğinde, sosyal demokratlar buna karşı çıkmak için tereddüt etmediler. Her zaman, özgürlüklerin güvence altında olmasını her türlü ekonomik gelişmeden üstün tuttular.

Dışarıdan zorlayıcı görünen bütün sosyalist tedbirlerin amacı özgür kişiliğin geliştirilmesi ve güvence altına alınmasıdır. Onların daha ayrıntılı incelenmesi gösterecektir ki içerdikleri zorlayıcılık, sonuçta toplumun özgürlüğünü arttıracak ve daha geniş bir alanda daha fazla özgürlük sağlayacaktır. Örneğin bir iş gününde çalışılacak saat miktarı, aslında özgürlüğün alt sınırının belirlenmesidir, özgürlüğün her gün belli bir sat süresinden fazla satılmasının yasaklanmasıdır; bu yüzden, ilke olarak liberallerin de üzerinde anlaştıkları kişinin köle olarak kendisini satmasının yasaklanmasıyla aynı alana denk düşer.

Çalışma saatlerine ilk sınırlamanın İsviçre'de getirilmesi şans eseri değildi. Bu ülke, Avrupa'nın demokratik olarak en gelişmiş ülkesidir ve demokrasi burada liberalizmin aldığı tek siyasi biçimdir. Köken olarak ulusların istemedikleri yönetimler altında ezilmelerine karşı bir hareket olan liberalizm, ilk olarak çağın ve insanların bağımsızlık ilkesi olarak ortaya çıktı; bu iki ilke de, 17. ve 18. yüzyılda felsefeciler arasında devletin hakları üzerine yapılan bitip tükenmeyen tartışmaların konusunu oluşturuyordu. Bu tartışma, Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi adlı yapıtında bu ilkeleri her anayasının yasallığının temel şartları olarak ortaya koymasına kadar sürmüştür. Fransız devrimi de bunları, 1793 yılının Demokratik Anayasası'nda insanın vazgeçilemez hakları olarak ılan etmiştir. [68]

1793 Anayasası devrin özgürlükçü düşüncelerinin mantıklı bir açıklamasıydı. İçeriğine göz atıldığında sosyalizme ne kadar küçük bir engel oluşturduğu görülebilir. Babocuf ve mutlak eşitliğin diğer savunucuları, bunu, komünist çabaların amacına ulaşabilmesi için kusursuz bir başlangıç noktası olarak görmüşler ve isteklerinin başına "1793 anayasasının yeniden kurulması" diye yazmışlardı.

Gerçekte sosyalist düşüncelerin öğelerine ait olmayan gerçek bir liberal düşünce yoktur. Tamamen Manchester okuluna aitmiş gibi gözüken bireyin ekonomik sorumluluğu ilkesi bile sosyalizm tarafından kuramsal olarak reddedilemez ya da herhangi bir durumda geçersiz kılınamaz. Sorumluluk olmadan özgürlük de olmaz; kuramsal olarak birey özgürlükleri üzerine istediğimizi düşünebiliriz ama uygulamada ona ahlak yasasının temeli olarak bakmalıyız, çünkü toplumsal ahlak ancak bu şekilde olanaklı olur. Bizim devletlerimizde de, eğer çalış-

ması olanaklı bütün insanların kişisel ekonomik sorumluluğu varsayılmazsa, sağlıklı bir toplumsal yaşam mümkün değildir. Bireysel sorumluluğun tanınması, toplumun kendisine sunduğu hizmetleri bireyin topluma geri vermesi anlamına gelir.

" Uzayın ve Sayıların Sosyo-politik Anlamı" adlı makalemden bazı alıntılar yapmama izin verilirse:

"Çalışabilecek kapasitede olanların kişisel ekonomik sorumluluklarındaki değişiklikler görülebildiği kadarıyla yalnız göreceli olarak meydana gelebilir. İş istatistikleri çok daha geliştirilebilir, emeğin alışverişi ya da ayarlanması mükemmeleştirilebir, iş değişiklikleri kolaylaştırılabilir ve işçilerin güvenlik ile meslek seçme olanakları bugünkünden daha çok daha genişleyebilir. Ekonomik özyardımın en gelişmiş organları -büyük sendikalar- evrimin büyük bir olasılıkla yöneleceği yolu önceden gösteriyorlar... Güçlü sendikalar çalışmaya uygun üyelerinin iş bulabilme hakkını zaten güven altına alıyorlarsa, sendikanın da tanıdığı çok geçerli nedenler olmadan bir üyeyi işten atmanın hiç de tavsiye edilecek bir şey olmadığını işverene hissetirebiliyorlarsa, iş arayan üyelerine başvuru bilgileri sağlayabiliyorlarsa, bütün bunlar, çalışmanın demokratik bir hak olarak geliştiğine işarettir." [69] Bugün bunun başka başlangıçları, sanayi mahkemeleri, ticaret heyetleri biçimlerinde ve demokratik bir öz-yönetimin biçimlendiği her kurum ve kuruluşta pek mükemmel olmamakla beraber bulunabilir. Diğer yandan, şüphesiz, kamu hizmetlerinin genişletilmesi, özellikle eğitim ve karşılıklı alışveriş (sigorta, v. b) kişisel ekonomik sorumlulukların zorluklarının giderilmesine yardımcı olurlar. Fakat devletin herkese iş vermeyi garantilemesi anlamında bir çalışma hakkı pek olası ve aslında arzu edilen bir şey de değildir. Bunu isteyenlerin arzuladığı şey, ancak toplumun yararına olarak açıklanan şekilde çeşitli organların bir araya gelmesiyle gerçekleşebilir. Bunun gibi genel çalışma gerekliliği de bürokrasinin ağır yükü olmaksızın ancak bu şekilde gerçekleşebilir. Modern devletler ve onların sanayi merkezleri gibi büyük ve karışık organizmalar içinde mutlak bir çalışma hakkı düzensizlikle sonuçlanacaktır; bu "sadece korkunç bir keyfiliğin ve ebedi bir kavganın kaynağı olarak görülebilir." [70]

Liberalizmin tarihsel görevi ortaçağın kısıtlı ekonomisinin ve kanun

örgütlerinin, toplumun daha fazla gelişmesine engel oluşturan eden zincirlerini kırmaktı. İlk başta burjuva liberalizmi şeklini koruması onu, ileride tamamlayıcısı sosyalizm olacak çok daha genel bir toplum ilkesini ifade etmekten alıkoymadı.

Sosyalizm hiç br biçimde yeni bir esaret yaratmayacaktır. Birey özgür olacaktır ancak bu özgürlük, anarşistlerin düşlediği gibi metafizik bir anlamda değil -yani, topluma karşı tüm yükümlülüklerinden kurtulmuş bir biçimde-, eylemleri ve meslek seçimindeki her türlü ekonomik zorlamadan kurtulmak anlamındadır. Bu tür özgürlüğün herkes için geçerli olması ancak örgütlenme ile sağlanabilir. Bu anlamda sosyalizm "örgütleyici liberalizm" olarak adlandırılabilir. Sosyalizmin arzu ettiği örgütler ve onları ne şekilde istediği daha yakından incelenirse, onları diğer bütün feodal örgütlerden üstün kılan şeyin, liberalizmleri, demokratik yapıları ve ulaşılabilirlikleri olduğu görülecektir. Bu yüzden lonca benzeri bir düzenleme için çabalayan sendika, sosyalistin gözünde kapitalizmin emek pazarını fazladan doldurma eğilimine karşı bir öz savunmanın ürünüdür; fakat aynı zamanda, lonca eğilimi yüzündenve bunu gerçekleştirme derecesine göre, sosyalist olmayan bir yapıdır.

Burada işaret edilen çalışma basit bir şey değildir; içinde bir dizi tehlike barındırır. Şimdiye kadar, tekbaşına siyasi eşitlik, ağırlık merkezini dev şehirlerin oluşturduğu toplulukların sağlıklı gelişmelerini sağlamaya asla yetmemiştir. Bu, Fransa ve A.B.D'de de görüldüğü gibi her türlü toplumsal bozulma, gerileme ve toplumsal asalaklığın giderek büyümesine karşı başarılı bir çare de değildir. Eğer Fransız ulusunun sağlam bir toplum yapısı olmasaydı ve eğer Fransa coğrafi olarak bu kadar iyi bir yerde bulunmasaydı, orada bir yer edinmiş olan memur sınıfı şimdiye kadar Fransa'yı mahvetmişti. Yine de bu, Fransızlar'ın tüm akıl maharetlerine rağmen oradaki sanayi gelişmesinin komşu ülkelere göre bu kadar geri kalmasının nedenlerinden birisidir. Eğer demokrasi, bürokrasilerin yetişmesinde mutlak merkeziyetçiliği aşmamışsa, iyi örgütlenmiş bir özerk yönetim ve buna karşılık devletin yetişkin vatandaşları ve idare birimlerinin kişisel ekonomik sorumlulukları üzerine yapılandırılması gerekir. Demokrasinin sağlıklı gelişmesinde tekdüzeliğin zorlanması veaşırı miktarda korumacılık ya da

devlet desteği kadar zararlı bir şey olamaz.

Anlatılan bu örgütleri yaratmak -ya da zaten ortaya çıkmış olanları geliştirmek- üretim sosyalizmi dediğimiz şey için ilk elde gereklidir. Onlar olmadan, üretim araçlarının toplum tarafından devralınması diye adlandırılan şeyin tek sonucu, üretici güçlerin gereksiz bir yıkımı, çılgınca bir deneyselcilik ve amaçsız bir şiddetle olacak ve işçi sınıfının siyasi egemenliği, diktatörcü ve devrimci bir merkezi güç biçimini alıp, devrimci örgütlerin terörist diktatörlüğü desteğinde yürütülecektir. Blanquistler'de bu böyledir, Komünist Manifesto'da da böyle ortaya konmuştur. Fakat Manifesto'da verilen devrimci program "Şubat devriminin pratik deneyimleri nazarında ve proleteryanın siyasi gücü iki ay süreyle elinde tuttuğu Paris Komünü'nde" ve "bazı yerlerde geçerliliğini yitirmiştir." "Komün, işçi sınıfının, devlet mekanizmasını devralıp kendi hedefleri için bu mekanizmayı işletmesinin o kadar basit olmadığını kanıtlar".

Marx ve Engels 1872 de Manifesto'nun yeni baskısına yazdıkları önsözde böyle diyorlardı. Orada, bunun daha iyi anlatıldığı Fransa İç Savaşı adlı çalışmaya gönderme yapıyorlar. Fakat söz konusu çalışmayı açıp ilgili bölümü okursak (3. bölüm), siyasi içeriğine göre tüm somut özellikleriyle, Proudhon'un federalizmine büyük yakınlık gösteren bir programın geliştirildiğini görürüz.

"Ulusun birliği bozulmamalı, tersine bu birliği temsil ettiğini iddia eden, fakat ulustan bağımsız ve üstün olmak isteyen devlet gücünün yıkılmasıyla tekrar örgütlenmeliydi. Onlar eski yönetim gücünün baskıcı organlarını yok etmekle uğraşırken, bu yönetimin elinde bulunan savında bulunan erk işlevleri kendisinden alınıp, topluluğun gerçek hizmetkarlarına verilmeliydi. Üç ya da altı yılda bir yönetici sınıfın hangi üyesinin parlemento aracılığıyla halkı ezeceğine karar vermek yerine, her işverenin, işçilerini, memurlarını ve katiplerini seçerken başvurduğu bireysel seçim hakkı gibi, topluluklarda yapılanmış insanlara evrensel seçim hakkı verilmeliydi." "Devlet gücü ve komün arasındaki çatışma, aşırı merkeziyetçiliğe karşı verilen eski mücadelenin abartılı bir biçimi olarak görülmüştür... Aksine, komün'ün yapısı, toplumda şimdiye kadar asalakça bir büyüme teşkil eden ve onun özgürlüğünü engelleyen devletin kendisinde topladığı tüm erkleri topluluğa

geri verecekti."

Fransa İç Savaşı'nda Marx böyle yazmıştı.

Şimdi de Proudhon'u dinleyelim. Federalizm üzerine olan çalışması elimde olmadığından, İşçi Sınıfının Siyasi Kapasitesi' makalesinden bir kaç alıntı cümleyle yetineceğim. Proudhon burada işçilerin kendilerine ait bir parti oluşturmalarını önerir.

"Halk egemenliğinin gerçek ilkelerine göre örgütlenmiş bir demokraside, yani temesil edilme hakkının temel ilkelerine örgütlenmiş bir demokraside, merkezi otoritenin ulus üzerinde hiçbir baskıcı ve geriletici eylemi olanaksız kılınır. Böyle bir şeyin varsayımı bile saçmadır."

"Neden ?"

"Çünkü gerçekten özgür bir demokraside merkezi otorite, anlaşmak üzere biraraya toplanmış bulunan yerel çıkarların doğal kurumlarından, delege heyetinden ayrı değildir. Çünkü her temsilci, herşeyden önce, onu temsilcisi diye adlandıran yerin çıkarlarını savunacak ya da bu çıkarları büyük jürinin (ulusun) önünde tüm toplumun çıkarlarıyla birleştirecek adamdır; çünkü delegeler topluluğu, aralarından yetkili bir merkezi komitesini seçerlerse onu kendilerinden ayrı görmezler ya da, kendileriyle çelişkiye düşebilecek bir komutan durumuna sokmazlar." "Bunun ortası yoktur; komün ya egemen olacak ya da sadece [devletin] bir kolu olacaktır -ya hep ya hiç. Ona ne kadar güzel bir rol verilirse verilsin, kendi haklarını kendi içinden yaratmadığı andan itibaren, daha yüce bir kanunu tanıması gerektiği zaman, ait olduğu büyük topluluğun ondan üstün olduğu ilan edildiğinde ve kendisi federe ilişkilerinin bir ifadesi olmadığında; kaçınılmaz olarak er ya da geç, birbirlerine karşı cephe alacaklardır ve savaş çıkacaktır." Fakat o zaman güç ve mantık merkezi otoritenin tarafını tutacaktır. "Devlet gücünün gruplarca sınırlandırılması düşüncesi, grupların kendi aralarında merkeziyetçilik ve birbirine boyun eğme devam ettiği sürece tutarsızdır." Bu, burjuva liberalizminin bölgesel yönetim ilkesidir. Diğer taraftan, "federe bir Fransa", "bağımsızlık idealini temsil eden bir rejim; ilk eylemi de belediyelere tam bir bağımsızlık tanımak ve eyaletlere özerk yönetim vermekolan bir rejim"; - işçi sınıfının bayrağına yazması gereken yerel yönetim özgürlüğü budur.[71] İç Savaş'da "üreticilerin siyasi egemenliğinin, onların devamlı surette toplumsal köleliği

durumuyla varolamayacağı" ile karşılaşıyoruz; Capacite Politique'de ise, "Siyasi eşitlik evrensel seçim hakkıyla bir kere verildiğinde, ulusun eğilimi ekonomik eşitliğe doğru olacaktır. İşçi temsilcilerinin konuya yaklaşımı işte böyledir. Fakat burjuva rakipleri bunu istemez." diye yazıyor.[72] Kısacası, Marx ve "küçük burjuva" Proudhon arasındaki diğer bütün farklara rağmen, bu konuda ikisinin de düşünme biçimleri hemen hemen aynıdır.

En ufak bir şüphe yoktur ki (ve o zamandan beri pek çok defa da pratik olarak kanıtlanmıştır) modern toplumun genel gelişmesi uyarınca, belediye görevleri sürekli artmakta, yerel yönetimlerin özgürlüğü genişlemekte ve belediyeler toplumsal aydınlamanın giderek daha da önemli bir aracı haline gelmektedir. Benim şüpheyle yaklaştığım bir konu ise, demokrasinin ilk işinin, modern devlet sisteminin bu şekilde çözülmesi ve örgütlenme tarzının Marx ve Proudhon'un çizdiği şekle dönüşmesi (daha sonra belediye delegeleri olacak eyalet ve ilçe delegelerinden oluşan ulusal bir heyetin biçimlenmesi) sonucunda, ulusal heyetlerin bu güne kadar aldıkları biçimlere son verilmesi olması. Evrim sonucu, o kadar çok sayıda kurum ve yapı oluşmuş ve bunların alanları belediyelerin, hatta ilçe ve eyaletlerin denetimini aşmıştır ki, bunların denetimi için, dönüşüm geçirmeden evvel, merkezi yönetimlere gereksinim vardır. Ayrıca, belediyenin mutlak egemenliği, vb. benim hedeflediğim bir şey değildir. İdari bölge veya komün, ulusun bir bileşke parçasıdır ve bu yüzden ona karşı görevleri ve onun içinde hakları vardır. Örneğin ilçeye, toprak üzerinde kayıtsız şartsız bir hak veremeyeceğimiz gibi, bireye de veremeyiz. Değerli işletme payları, orman ve nehir hakları, vb. son aşamada bölge ve ilçe idarelerine değil, ulusa aittir. Böylece içinde eyaletin çıkarları veya yerel çıkarların değil, ama ulusal çıkarlarının öncelikte olduğu ya da temsilcilerinin başlıca görevi durumunda olan bir heyet özellikle geçiş dönemlerinde vazgeçilmez gibi görünmektedir. Fakat bunun yanında, bu diğer heyetler ve temsili yapılar giderek artan bir önem kazanacaklar, böylece devrim olsun olmasın, merkezi heyetlerin işlevleri sürekli daralacak ve böylece, bu heyetlerin ya da otoritelerin demokrasiye karşı oluşturdukları tehlike de azalacaktır. Bugün ilerlemiş ülkelerde bu tehlike şimdiden çok azalmıştır. Fakat biz burada alıntı yaptığımız program-

daki ayrı maddelerin eleştirisini yapmaktan çok, toplumsal kurtuluşun ön şartını özerklik olarak gösteren görüşün gücü üzerinde duruyoruz. Ayrıca aşağıdan yukarıya doğru gerçekleştirilen demokratik örgütlenmenin, nasıl sosyalizme giden yol olarak tarif edildiği ve iki karşıtın, Proudhon'la Marx'ın, liberalizmde nasıl birleştiklerini göstermeye çalışıyoruz.

Gelecek, belediye ve özerk yönetimli birimlerin, görevlerini tam bir demokrasi altında nasıl dağıtacaklarını ve bu görevlerden nereye kadar faydalanacaklarını gösterecektir. Fakat şurası açıktır ki, özgürlüklerine kavuşmaları ne kadar ani olursa, o kadar daha çok sayıda ve daha fazla şiddette deneylere kalkışacaklar ve daha fazla hata yapmaya yatkın olacaklardır. Diğer yandan, işçi sınıfı demokrasisi özerk yönetimde ne denli çok deneyim kazanmışsa, o ölçüde tedbirli ve akılcı ilerleyecektir. İlk bakışta basit olarak görülen demokrasinin, bizimki gibi karışık bir toplumda sahip olduğu sorunların çözülmesi kolay değildir. Sadece bay ve bayan Webb'in Sanayi Demokrasisi adlı kitabına bakarak, İngiliz sendikalarının en iyi hükümet ve yönetim biçimlerini bulmak için ne kaç deney yapmak zorunda kaldıklarını ve bu yapı sorununun onlar için ne kadar önem taşıdığını anlayabilirsiniz. Bu açıdan baktığımızda, İngiliz sendikaları 70 yıl boyunca gelişimlerini tamamen özgür bir biçimde sürdürebildiler. Özerk yönetimin en ilkel biçimiyle işe başlayıp, bu biçimin küçük yerel sendikalar gibi sadece en basit yapılara uygun olduğu sonucuna varmak zorunda kalmışlardır. Büyüdükçe demokrasi öğretisinin bazı tutulan fikirlerini (zorunlu emirler, ücretsiz çalışan memur, güçsüz merkezi temsilci) kendi gelişmelerine zararlı olduğu için reddetmeyi giderek öğrenmişlerdir. Bunun yerine temsilci heyetleri, ücretli memurlar ve tam yetkilerle donatılmış bir merkezi hükümet ile yönetilebilen bir demokrasi biçimlendirmişlerdir. "Sendika demokrasisi" nin tarihsel gelişmesiyle ilgili olan bölüm son derece öğreticidir. Sendikaları ilgilendiren şeylerin bir kısmı ulusal idare birimlerine uygun gelmiyorsa da, çoğunluğu için böyle bir sorun yoktur. 'Sanayi Demokrasisi'nde gönderme yapılan bölüm demokratik yönetim kuramını ele alır. Sendikaların gelişim tarihinde, yetkili merkezi yönetimin, toplum genişledikçe daha gerekli hale gelen iş bölümünden nasıl ortaya çıktığını gösterilir. Toplumun

sosyalist gelişimiyle bu merkezileşmenin daha sonra gereksiz hale gelmesi mümkündür. Fakat şu anda demokrasi içinde bundan vazgeçemeyiz. Bu bölümün ilk kısmının sonunda gösterildiği gibi büyük şehirlerin ya da sanayi merkezlerinin belediyelerinin yerel üretici ve ticari girişimlerin tümünü idareleri altına almaları mümkün değildir. Pratik açıdan da, bir devrim zamanında bu girişimlerin hepsinin toptan kamulaştırılması olası değildir. Bu yapılsa bile (ki bir çok durumda ellerine geçen sadece boş posalar olacaktır), işletmelerin çoğunu örgütlere, sendika ya da bireysel olsun, kiralamak zorunda kalacaklardır. [73]

Bu durumların her birinde, ulusal ve belediye girişimlerinde de, farklı ticaretlerdeki belli çıkarlar korunacaktır ve böylece sendikalar için her zaman aktif bir denetleyiciliğe gerek olacaktır. Özellikle geçiş döneminde, bir çok yapının bulunması çok büyük bir önem taşıyacaktır. Bu arada niyetim gelecek için yorumlar yapmak değildir. Uzak gelecekte ne olacağıyla değil, şu anda ve yakın gelecekte ne olabileceği ve ne olması gerektiğiyle ilgileniyorum. Demokrasinin kazanılmasının, demokrasinin siyasi ve toplumsal yapılarının biçimlenmesinin, sosyalizmin gerçekleşmesi için vazgeçilmez ön koşul olduğu sonucuna burada varabiliriz. Hiç esnemeyen örgütleriyle feodalizm, hemen her yerde şiddet kullanılarak yok edilmek zorunda kaldı. Modern toplumun liberal örgütleri ise, onlardan tamamen ayrı tutulmalıdır; çünkü onlar değişme ve gelişme yetisine sahiptirler. Onların yok edilmesi değil, daha fazla geliştirilmesi gerekmektedir. Bu yüzden örgütlenmeye ve enerjik eyleme gereksinim duyuyoruz, ama devrimci bir diktatörlük bizim için şart değildir. "Sınıf savaşının amacı özellikle sınıf ayrımını yoketmek olduğu için, bu amacın gerçekleştirilmeye başlanacağı bir dönem üzerinde anlaşmak gerekir." İsviçre'de sosyal demokrat bir yayın organı olan 'Vorwarts of Basle'de böyle yazıyor (Ekim, 1897). "Bu başlangıç ve birbirini izleyen bu dönemler bizim demokratik gelişimimiz içerisinde zaten bulunur; bize yardım etmeye, giderek sınıf savaşının yerini alabilecek şekilde hizmet etmeye gelirler ve sosyal demokrasiyi inşa ederek sınıf mücadelesini kendi içlerinde eritirler." "Burjuvazi hangi düşünceye sahip olursa olsun, şuna ikna edilmelidir ki, biz hükümeti ele geçirmek için daha önce kullanılan yöntemler değil, kan ve şiddet değil, fakat uygarlığa uygun yasal araç-

lar kullanmak istiyoruz." İspanyol sosyalist Pablo Iglesias daha sonradan böyle yazmıştı (Vorwärts of Basle, 16 Ekim 1898). Aynı bakış açısından İngiliz bağımsız İşçi Partisinin yayın organı Labour Leader, Vollmar'ın Paris Komünü hakkındaki görüşleri üzerinde tamamen uyuşmuştu. Bir başka İngiliz sosyalist işçi sınıfı yayın organı Clarion ise, felakete dayalı evrim kuramı üzerine yazdığım makaleden yaptığı alıntı ile bilikte şu yorumu eklemişti: "Gerçek demokrasinin oluşumu - bu, önümüzde duran en acil ve en önemli görevdir. Bu, sosyalist etkinliklerin son on yılda bize öğrettiği bir derstir. Benim bütüm bilgim ve tecrübem ışığında ortaya çıkan öğreti budur. Sosyalizmi olanaklı hale getirmek için önce, demokratlardan oluşan bir ulus meydana getirmeliyiz."

(d) Sosyal Demokrasinin En Acil Sorunları

" Ve o, görünmeye cesaret ettiği gibidir. "-SCHILLER, 'Maria Stuart'.

Bir partinin görevlerini pek çok etmen belirler: Onun etkinlikleri alanında oluşan genel, ekonomik, siyasi, entelektüel ve ahlaki gelişimler, onun yandaşı veya karşıtı olan partilerin karakteri, kullandığı araçlar, başta partinin temel amacı ve bu amacı erişmenin en iyi yolu olmak üzere bir dizi öznel ve ideolojik etmenler. Dünyanın değişik bölgelerinde çok büyük farklılıkların var olduğunu bliyoruz. Sanayi gelişiminde aşağı yukarı eşit standartları tutturan ülkelerde bile insanların fikir ve arzuları da dahil önemli siyasi farklılıklar bulunur. Coğrafi konumun özellikleri, ulusal yaşamın köklü adetleri, kuşaklar yoluyla geçen kurumlar ve her çeşit gelenek, bu gelişimin etkisine ancak yavaşça boyun eğen zihinsel bir farklılaşma yaratır. Bu yüzden sosyalist partiler başlangıç olarak aynı varsayımlardan yola çıksalar bile belli bir süre sonra etkinliklerini ülkelerinin özgün şartlarına uydurmak zorunda kalmışlardır. Böylece verili bir anda, sosyal demokrasinin tüm ülkelere uyarlanabilecek genel ilkeleri ortaya konulabilir, fakat hiç bir eylem programı tüm ülkelere uyarlanabilir nitelikte olamaz.

Yukarıda belirtildiği gibi, demokrasi sosyalizmin sanıldığından da önemli bir koşuludur; yani, sosyalizmin yalnızca aracı değil, aynı zamanda özüdür. Belli bir dereceye kadar demokratik kurum ve gelenekler olmaksızın günümüzün sosyalist öğretisi gerçekten mümkün gibi görünmemektedir. Bir işçi hareketi olasıdır, fakat sosyal demokrasi asla. Modern sosyalist hareket -ve kuramsal açıklaması- büyük Fransız devrimi ile bu devrimin maaş ve emek haraketinde genel kabul görmesini sağlayan hak kavramlarının yarattığı etkinin ürünüdür. Hareket, bunlardan önce ve bunlar olmadan, ilkel hıristiyanlığa bağlı insanların oluşturduğu bir komünizm olarak var olurdu. [74] Fakat insanların bu komünizmi çok belirsiz ve yarı efsanevi bir nitelik taşıyordu. Kapitalist evrime büyük ölçüde eşlik eden hukuk kavramları ve örgüt temeleri olmadan da, işçi hareketi iç birlikten yoksun olurdu. Siyasi haklara sahip olmayan, batıl inançlar içinde ve yetersiz eğitim alarak yetişmiş işçiler, elbette ki bazen ayaklanacak ve bazı ufak girişimlerde yer alacak, fakat asla sosyalist bir hareket geliştiremeyecektir. Tesadüfen isyancı olmuş bir işçiden bir sosyalist yaratmak için, belli bir görüş genişliği ve oldukça gelişmiş hak bilinci gerekir. Siyasi haklar ve eğitim gerçekten de sosyalist eylem programının her kademesinde önemli bir yer tutar.

Genel bir bakış için bu kadarı yeter. Çünkü bu çalışmanın kapsamında, sosyalist eylem programının tek tek her noktasını değerlendirmek yer almıyor. Konu Alman sosyal demokrasisinin Erfurt programının acil istemleri olduğunda, kendimi bunlara değişiklikler önerme eğiliminde hissetmiyorum. Sanırım, her sosyal demokrat gibi ben de her noktayı eşit önemde görmüyorum. Örneğin bana göre, şimdiki koşullar altında, ücretsiz adalet yönetimi ve hukuki yardım bir dereceye kadar önerilebilir. Haklarını elde etmek için yeterli olanakları bulunmayanlara yardım yapılması gerektiğini ancak, bütün avukatları tamamen devletin denetimi altına sokmaya ve bütün mülkiyet davalarını üstlenmeye gerek olmadığını düşünüyorum. Bu arada, bugünün hukukçuları böyle bir adımı ele almayı düşünmeseler de, örneğin ticaret mahkemelerinde olduğu gibi sadece yeni meydana getirilmiş hukuki kurumlarla ve hukuk sisteminde tam bir reforma gidilmeden sosyalist bir yasamanın oluşturulması mümkün değildir. Sözü edilen bu istek de

arzu edilen gelişmenin bir ifadesi olarak programdaki yerini koruyabilir.

Bu isteğin mevcut biçiminin uygunluğuna dair şüphemi, tartışma konusu olan programın özeti hakkındaki bir yazımda, 1891 yılında, açıkça ortaya koymuştum. Burada, söz konusu cümlenin "çok fazla ve çok az" şey anlattığını söyledim. [75] Bu yazı Kautsky ile benim, program sorunu üzerine ortak olarak yazdığımız bir seri makaleye aittir. Dizinin ilk üç makalesi neredeyse tamamen Kautsky'nin zihinsel çalışmasının ürünüyken, dördüncü de bana aittir. Oradan, sosyal demokrat eyleme o zamanki bakış açımı açıklayan iki cümleyi alıntı yapmama izin verin, bu size, o zamandan bu yana fikirlerimin ne derece değişmiş olduğunu gösterecektir: "İşsiz herkesin geçimini devletin üstlenmesini istemek, sadece iş bulamayanların değil, iş bulamayacak olan herkesin de devletin açtığı çukura düşmelerine göz yummak demektir...Bir kimsenin devletin üzerine ebediyen yığılan görevleri çok görmesi için anarşist olması gerekmez. Modern proleter gerçekten fakir, fakat serseri değildir. Bu düşünceden vazgeçmeyeceğiz. İşte bu ayrım içerisinde bütün bir dünya, mücadelemizin niteliği, zaferim umudumuz yatmaktadır."

"Şu formülü öneriyoruz: `Varolan orduların sivil ordulara dönüşmesi`, çünkü bu bir yandan amacı korurken bir yandan da partiyi (mevcut orduların dağıtılması tamamen imkansız olduğu zaman) insanlar ve ordu arasındaki nefreti azaltmak için bir dizi çareye başvurma yolunda özgür bırakır -askerlik süresinin azaltılması, askeri mahkemelerin kaldırılması vb." [76] Fakat sosyal demokrasinin, işçi sınıfının ve barışın partisi olarak, savaş gücünün korunmasında çıkarı var mıdır? Pek çok bakımdan bu soruya olumsuz yanıt verilebilir, özellikle de Komünist Manifesto'dan bir alıntı ile başlanırsa: "Proleterin vatanı yoktur." Bu tümce bir dereceye kadar 1840'ların siyasi hakkı olmayan ve kamu yaşamından dışlanmış işçisine uygulanabilir. Bugün uluslar arasındaki yoğun ilişkilere ve alışverişe rağmen, bu söz gerçekliğinin büyük bir kısmını yitirmiştir ve sosyalizmin etkisiyle işçi, proleterlikten yurttaşlığa geçtikçe daha da yitirecektir. Devlete ve yerel meclislere oy vermek için eşit haklara sahip olan ve bu şekilde halkın genel mal varlığında payı olan işçinin çocuklarını toplum eğitir, sağlığını korur,

zarara karşı güvence altına alır ve böylelikle bu işçi tıpkı kendi ayrı yaşamlarını sürdürmeyi bırakmadan birbirlerine yaklaşan uluslar gibi, dünya yurttaşı olmasını engellemeyen bir vatana sahiptir.

Ulusların tamamen yıkılması hoş bir rüya değildir ve zaten yakın gelecekte böyle bir şey beklememek gerekir. Fakat tıpkı büyük uluslardan birinin bağımsızlığını kaybetmesi arzu edilmeyeceği gibi, Alman ulusunun da dünyanın giderek uygarlaşmasındaki onurlu payını devam ettirmesinin Alman sosyal demokrasisi için önemi su götürmez.

Sosyal demokrasinin şimdiki koşullarda dış politikada ilkesel olarak ne tutum takınacağını daha önce ele aldık. İşçi hâlâ tam bir vatandaş olmasa da, ulusal çıkarların onu göz önüne almayacağı kadar da haktan yoksun değildir. Sosyal demokrasi yönetimde olmasa da işçi haklarını mutlaka korumayı zorunlu kılacak bir etki alanına sahiptir. Ordunun bugünkü koşulları ve savaş yöntemlerindeki belirsizlik ufak çapta silahların kullanımını gündeme getirmiştir. Sosyal demokrasi emperyalist hükümetin kararlı bir karşıtı olduğu sürece, o da bir savaş tehlikesine atılmadan evvel on kez düşünecektir. Şu ünlü genel grev olmadan bile sosyal demokrasinin barış için kesin olmasa da söyleyecek çok önemli sözleri vardır ve bunu Enternasyonel'in tasarılara göre mümkün olduğu kadar sık ve gerektiğince çoşkuyla yapacaktır. Diğer uluslar arasında halledilmesi olanaksız anlaşmazlıklar ortaya çıktığında sosyal demokrasi tarafsız bir tutumla bunları yatıştırmak için uğraşacaktır. Fakat bu demek değildir ki İngiliz, Fransız ve Rus şovenistler benimsenen kararlara gücendiler diye Almanların çıkarlarından vaz geçmelerini istesin. Alman tarafında, milletin genel refahıyla ilgisiz hatta ona karşı olan bazı grupların özel çıkarları değil de, gerçekten önemli ulusal çıkarlar söz konusu olduğu zaman, enternasyonalizm, yabancı tarafların haksız isteklerine boyun eğmek için bir neden olmamalıdır.

Bu yeni bir fikir değildir, Marx, Engels ve Lassalle'ın dış siyaset yazılarında temelde yatan düşüncelerin bir araya getirilmesidir. Burada önerilen tutum, barışı da tehlikeye atmamaktadır. Ülkeler bugün artık kolay kolay savaşa gitmiyorlar ve bazı şartlar altında kararlı bir tutum, sürekli boyun eğmekten çok daha yararlıdır.

Avrupa'daki güçler dengesi öğretisi bugün çoğumuza modası geçmiş görünmektedir ve eski biçimiyle gerçekten de öyledir. Yine de, uluslararası sorunlarda alınacak kararlarda bu güç dengesi değişmiş haliyle halen önemli bir rol oynar. Hâlâ, alınan herhangi bir tedbirin yerine getirilmesi veya engellenmesi için, çeşitli güçlerin birliğinin ne kadar etkili olduğu önemli olabiliyor. Ben, Alman imparatorluk politikasının böyle konuların tartışmasında söz sahibi olmasının yasal bir görevi olduğunu düşünüyorum. Bunun böyle olmasına karşı çıkmak ilke olarak sosyal demokrasinin görev kapsamı dışındadır.

Belirli bir örnek seçersek, o sırada Kiauchow Bay'in kiralanması Almanya'da sosyalist yayın organları tarafından şiddetle eleştirilmişti. Bu eleştiri kira olayının hangi şartlarla meydana geldiğine yöneldiği sürece, sosyal demokrat yayın organlarının bunu yapmaya hakları, hatta görevleri vardı. Ayrıca Almanya'nın çıkarlarına ters düşen bir şekilde Çin'in bölünmesini öneren ya da talep eden bir politikaya kararlı bir şekilde karşı çıkmak da aynı ölçüde hakları arasındaydı. Fakat bazı yayınların daha da ileri gidip partinin ne olursa olsun her koşul altında, bir ilke olarak bu işi kınaması gerektiğini söylemelerine her şekilde karşıyım.

Çin'in bölünmesi ve bu büyük imparatorluktan bir parçanın da Almanya'ya düşmesi, Alman halkını ilgilendiren bir konu değildir. Fakat Çin'in diğer uluslar için bir av niteliğinde olması Almanların çıkarlarıyla yakından ilgilidir; ayrıca Çin'in ticari politikası üzerinde tek bir yabancı gücün veya güçler birliğinin egemen kılınması Almanlar için önemli bir konudur. Kısacası, Çin'i ilgilendiren tüm sorunlarda Almanya'nın da söyleyecek sözü olmalıdır. Çin'le olan ticaret ilişkileri, Almanya'ya bir itiraz hakkı verir. Kiauchow Bay'in elde edilmesi, bu itiraz hakkını korumak için bir vesile olduğu sürece, sosyal demokrasinin ilkesel olarak buna karşı çıkması için bir neden yoktur. Bu toprağın ele geçirilme şeklini ve buna eşlik eden kutsal sözleri saymazsak, bu olayı Alman dış politikasının en kötü eylemi olarak sayamayız.

Bu olay sadece Çin ve Almanya arasındaki özgür ticareti korumakla ilgiliydi. Şüphe yok ki bu olay gerçekleşmeseydi Çin kapitalist ekonominin çarkına daha çok çekilecekti ve Rusya'da kuşatma politikasına devam ederek Mançurya limanlarını işgal edecekti. Almanya kendi

köşesinden, Çin'in giderek Rusya'ya bağımlı hale gelmesini mi seyretseydi, yoksa gecikmiş itirazlarla tatmin olmak yerine Çin'de meydana gelen olaylar üzerinde ağırlığını hissettirmesine olanak verecek şekilde kendini güvenceye mi alsaydı? Resmi açıklaması ne olursa olsun, Kiauchow Bay'in kiralanması olayına bu şekilde bakılmalıdır; Almanya'nın Çin'deki gelecek çıkarlarını koruması için atılmış bir adım olarak, böylece sosyal demokrasi ilkelerinden hiç ödün vermeden bunu onaylayabilir.

Bu arada Almanya'nın dış politikasında sorumluluk eksikliği nedeniyle, sosyal demokrasiden olumlu destek beklenmemeli ama, olumsuz tutum da haklı temellere dayandırılmalıdır. Bu tür girişimlerin, halk temsilcileri meclisinin bilgisi dışında, açıklananlar dışında başka amaçlar için kullanılmayacağı -örneğin, geçici başarılar uğruna gelecekteki daha önemli çıkarlara ters düşülmesi gibi- yönünde bir garanti verilmeden, buna benzer bir anlaşma yapılmadan, sosyal demokrasi dış siyaset kararlarıyla ilgili hiç bir sorumluluğu üzerine almamalıdır. Dış siyaset sorunlarını ilgilendiren durumlarda burada açıklanan kural sosyal demokrasinin şu ana kadar uyguladığı tutuma denk düşüyor. Bunun temel varsayımlarının, partide egemen olan olaylara bakışla ne derecede kadar uyumlu olduğunu açıklamaksa bana düşmez. Genel olarak, gelenek, bu tür konularda sandığımızdan daha fazla role sahiptir. Zaten gerçekleştirilmiş değişikliklere az önem yüklemek tüm gelişmiş partilerin doğasında bulunur. Her zaman onların önündeki en önemli amaç -belirli hedeflere doğru oldukça haklı ve faydalı bir eğilim- hedeflerin saptanmasıdır. Böyle partiler, varsayımları oldukça değişikliğe uğramış olsa da geçmişten kalan yararlı ya da gerekli tutumları gerektiğinden fazla sürdürme eğilimi taşırlar. Onlar, tüm olguların ışığında, eskiye ait fikirlerin bir ön yargı haline gelip gelmediğini incelemekten çok; bu değişiklikleri ya dikkate almazlar ya da küçümserler; bu fikirlerin halen geçerli olduğunu gösterecek olgular ararlar. Bana öyle geliyor ki, bu tür siyasi a priori mantık yürütme, sömürge sorununu ele alırken ortaya çıkıyor.

Bugün, yeni sömürgelerin başarılı olup olmaması, sosyalizm veya işçi hareketi için bir önem taşımaz. Sömürgelerin genişlemesinin sosyalizmin gerçekleşmesini sınırlayacağı varsayımı, tamamen eskimiş

olan ve sosyalizmin gerçekleşmesinin zengin sınıfın giderek daralması ve yoksul sınıfın zavallılığının artmasına bağlayan düşünceden kaynaklanmaktadır. Birinci varsayım, önceki bölümlerde gösterildiği gibi bir masaldır, artan yoksullaşma kuramı da, tüm mantıksal sonuçlarıyla olmasa da, çürütülerek çoğu yerde terkedilmiştir. [77]

Kuram doğru olsaydı bile, şimdi Almanya'da oldukça ilgi toplayan sömürgeler, olası bir felaketi bir yıl daha geciktirebilecek şekilde, yurtlarındaki toplumsal koşullara tepki gösterebilecek bir konumdan çok uzaklar. Bu açıdan Alman sosyal demokrasisinin, Alman imparatorluğunun sömürge siyasetinden korkacak bir şeyi olmayacaktır. Almanya'nın elde ettiği sömürgelerin gelişmesi zaman alacağı için uzun yıllar boyunca Almanya'nın toplumsal koşullarına herhangi bir etkileri söz konusu olamaz. Sırf bu nedenden Alman sosyal demokrasisi sömürge sorununa önyargısız yaklaşabilir. Sömürgelerin malvarlığını Almanya'nın siyasi şartlarında ciddi bir etki yaratması bile söz konusu değildir. Örneğin, deniz aşırı milliyetçilik, sömürgeci milliyetçilikle şüphesiz yakından ilgilidir ve ondan belli bir ölçüde can alır. Fakat ilki, ikincisi olmadan da var olacaktır, tıpkı Almanya'nın sömürge peşinde koşmaya başlamadan önce bir donanma sahibi olması gibi. Yine de ikisi arasındaki bu ilişki, sömürge siyasetine karşı etkin bir direnişi haklı çıkarır.

Aksi taktirde sömürgelerin elde edilmesi sırasında onların değerlerini ve sunduklarını dikkatle araştırmakta, yerlilerin yerleşim ve bakımı gibi diğer yönetim meselelerini denetlemekte, bir dereceye kadar haklılık payı bulunur; fakat bu, sömürgeciliği şiddetle eleştirilecek bir şey olarak düşünmek için yeterli neden değildir.

Günümüzdeki siyasi konumu yüzünden sosyal demokrasi bu konularda daha eleştirel bir tavır içine giremez. Bugün Almanya'nın sömürgelere, özellikle halen peşinden koşulanlara ihtiyacı olup olmadığı sorusu rahatlıkla olumsuz olarak yanıtlanabilirdi. Fakat gelecekte neler olabileceğini de düşünmek gerekir. Eğer Almanya'nın önemli miktarda sömürge ürünü ithal ettiğini hesaba katarsak, itiraf etmeliyiz ki bu ürünlerin hiç değilse bir kısmının kendi sömürgelerimizden getirilmesini arzu edeceğimiz zaman da gelecektir. Sosyalistler Almanya'daki gelişimin kendi yönlerine doğru hızla ilerlediğini hayal edebilirler,

yine de tüm ülkelerin sosyalizme ulaşmasının zaman alacağı gerçeğine gözümüzü kapayamayız.

Eğer tropikal ürünlerden hoşlanmak kötü bir şey değilse, bu ürünleri yetiştirmek de suç olmasa gerek. Burada önemli olan nokta, bunun böyle olup olmaması değil nasıl olacağıdır. Tropikal toprakların Avrupalılar tarafından işgalinin yerlilerin yaşamlarını kötü etkilemesi gerekmez, bu genellikle de böyle olmamıştır. Yerlilerin yaşadıkları toprak üzerinde sadece koşullu bir hakları tanınabilir. Son aşamada, daha ileri olan uygarlık daha fazla hak iddia edebilir. Toprağın fethedilmesi değil, işlenmesi, toprak üzerinde tarihi kullanım hakkı olan yasal sahibi belirler. [78]

Benim yargıma göre, sosyal demokrasinin sömürge politikası tartışmasında konumunu belirleyecek temel bakış açıları bunlardır. Ayrıca partinin oyu konusunda pratikte kayda değer bir değişiklik te meydana getirmezler; ama biz, burada sadece herhangi bir durumda neye oy verileceğiyle değil, oylama için gösterilen nedenlerle de ilgileniyoruz.

Her ulusal çıkar konusunu, şovenizm gibi veya enternasyonalizme ve proleteryanın sınıf siyasetine bir darbe gibi gören sosyalistler vardır. Zamanında Domela Nieuwenhuis'in Bebel'in iyi bilinen savını -ki bu Rusya'dan gelebilecek bir saldırı durumunda sosyal demokrasinin kendi yandaşlarını Almanya'nın savunması için ileri sürmesiydi-aşırı milliyetçilik olarak nitelediği gibi daha sonra Belford Box da, Hyndman'ın benzer bir savında bağnazca aşırı milliyetçi duygular bulmuştu. [79] İtiraf etmek gerekir ki, bir kimsenin ulusunun çıkarlarını gözetmesinin, nereden sonra adil olmaktan çıkıp bir tür milliyetçiliğe dönüştüğünü kararlaştırmak zordur; fakat bu şekilde abartmanın çaresi tam tersi davranmak değildir kesinlikle. Çare ancak uygar ulusların demokrasileri arasında sağlanacak düşünce alışverişinde ve barış için çalışan bütün etmenlerin ve kuruluşların desteklenmesindedir.

Bugün parti programını tamamlamaya çalışmak, programda zaten bulunan istemleri yüksek sesle tekrarlamaktan daha önemlidir. Pratik gelişmeler sonucu, programın oluşturulması sırasında sosyal demokrasinin gündemine çok uzak bir gelecekte geleceği düşünülen bir dizi sorun ortaya çıkmıştır. Tarım sorunu, yerel yönetim politikası, sanayi hukukunun çeşitli sorunları bunların arasındadır. Erfurt programının

oluşturulmasından beri sekiz yıldır süregelen sosyal demokrasinin müthiş büyümesi, dış ülkelerdeki deneyimleri ve iç siyasete gösterdiği tepki, tüm bu sorunların daha derin olarak yeniden düşünülmesini zorunlu kılmıştır. Bu sorunlar üzerine önceden ileri sürülen bir çok görüş de bugün düzeltilmiştir.

Tarım sorunu açısından köylülerin toprak ekiminin ortadan kalkmaya mahkum olduğunu düşünenler bile bunun için gereken süre konusunda fikirlerini değiştirmişlerdir. Sosyal demokrasinin geliştirmesi gereken tarım siyaseti konusunda yürütülen daha sonraki tartışmalarda bu konuda çok çeşitli fikirler ortaya atıldı. Fakat bu fikirler ilke olarak sosyal demokrasinin, kapitalizme karşı bağımsız bir çiftçi olarak duran köylüye ne dereceye kadar yardım etmesi gerektiği etrafında döndü durdu.

Bu soru sormak yanıtlamaktan daha kolaydır. Büyük köylü kitlesinin, ücretli işçi olmasalar bile çalışan sınıfa dahil olmaları, yani bir ünvan ya da doğuştan gelen bir hak ile mülk sahibi olmamaları, onları maaşlı çalışanların sınıfına yaklaştırmaktadır. Bir yandan da Almanya'da nüfusun büyük bir kısmını oluşturduklarından, kullandıkları oylar kapitalist veya sosyalist partiler arasında son kararı verebilmektedir. Fakat eğer sosyal demokrasi sendikacılığın sadece siyasi tamamlayıcısı anlamında bir işçi partisi olmakla kendini sınırlamayacaksa, adaylarının zafer elde etmesinin, köylülerin en azından büyük bir kısmında da sorunu haline getirmeye dikkat etmelidir. Uzun vadede bu, ancak sosyal demokrasinin, küçük köylünün gelişmesini hemen sağlayacak tedbirler geliştirmesiyle olacaktır. Fakat bu amaca sahip bir çok tedbirin bulunduğu bu ortamda, kanun yapıcılar orta ve alt sınıf köylüleri ayırdedememekte ve diğer taraftan da köylüyü en azından dolaylı olarak bir "girişimci" olarak desteklemeksizin, ona devletin bir vatandaşı ya da bir işçi olarak yardım edememektedirler. Kautsky'nin 'Köylülerin Tarafsızlaştırılması' adlı çalışmasında kabaca çizdiği sosyalist tarım siyaseti programında bu noktaya değinilmiştir. Kautsky sosyal demokrasi zafer kazandıktan sonra bile köylülerin mülklerini ortadan kaldırmak için bir neden olmadığını ikna edici bir şekilde anlatır. Fakat o aynı zamanda, köylüyü yapay olarak bir girişimci konumuna getirecek, "köylüyü koruma genelgesi" şeklinde böyle tedbirlerin veya

bu tür taleplerin oluşturulmasına da karşıdır. İdare bölgelerinin yüklerinin azaltılması ve böylece gelir kaynaklarının çoğaltılması yönünde bir dizi reform önerir, en azından bunların desteklenebilir olduğunu söyler. Fakat ilk elde bu önlemler hangi sınıfa yarayacaktır ? Kautsky'nin kendi ifadesine göre, bunlardan köylüler karlı çıkacaktır. Eserin başka bir yerinde değindiği gibi evrensel oy hakkı olsa da proleteryanın bölge işlerinin idaresine hissedilir bir etkide bulunma şansı yoktur. Çünkü ona göre, proleteryanın etkisi, çok fazla yalıtılmış, çok geri kalmış ve onu denetleyen birkaç işverenin çok fazla etkisi altında kalmıştır. "Toprak sahiplerinin çıkarı dışında bir siyaset düşünülemez." "Köy topluluğu tarafından büyük bir çiftlik kooperatifi girişimi bulunan bir yerde, bölge yönetimi tarafından toprağın modern bir şekilde idare edilmesi"ni [80] nasıl bugün düşünemiyorsak. Ama, "Büyük toprak sahipleri cemiyetlerinin topluluk içerisinde eritilmesi", "Okul, yol ve yoksullar için vergilerin ulusallaştırılması" gibi tedbirler uzun vadede köylülerin ekonomik durumunun gelişmesine ve böylece malvarlıklarının da güçlenmesine kesinlikle katkıda bulunacaktır. Bunlar pratik olarak, köylülerin korunması işlevini görecektir.

İki varsayımdan yola çıkarak, köylünün korunmasını desteklemek bana zararsız olarak gözükmektedir. İlki, tarım işçilerinin korunmasının da buna dahil olması, ikincisi ise, mahalli idarede ve bölgede demokrasi olmasıdır. İkisi de Kautsky tarafından belirlenmiştir. Fakat Kautsky demokratikleştirilmiş idari bölgede tarım çalışanlarının etkisini küçümser. Tarım işçileri yukarıdaki alıntıda onun da gösterdiği gibi, sadece ticari ilişkilerin dışında olan bu tür ilçelerde çaresizdir ve bunların sayıları da giderek azalmaktadır. Genel oyları azalsa da bugün tarım işçileri genellikle çıkarlarının bilincindedirler. Bunun yanısıra, bir çok idari bölgede köylüler arasında karşılıklı zıtlaşmalar vardır ve bir köy toplumu; küçük tüccarlar, zanaatçiler, köylü aristokrasisinden çok tarım işçileri arasında pek çok bakımdan daha fazla ortak yan içerir. Bütün bunlar, yalnızca birkaç durum dışında, tarım işçilerinin "gerici bir kitle"ye karşı yalnız başlarına kalmayacakları anlamına gelir. Eğer ilçelerde demokrasi var olacaksa, sosyalizmin ruhuyla işlemek zorundadır. Ben demokrasiyi; iletişim ve taşımacılık sistemlerindeki büyük değişimlerin sonuçlarıyla bağlantılı olarak, çift-

çi tarımındaki teknik yeniliklerden daha çok, tarım işçilerinin kurtuluşu için güçlü bir araç olarak görürüm. İlke olarak tamamiyle aynı fikirde olduğumu belirttiğim Kautsky'nin programının tüm ayrıntılarına burada girmiyorum; fakat yine de bu program üzerinde birkaç gözlemde bulunmak istiyorum. Bana göre sosyal demokrasinin tarım nüfusu için gerçekleştirmek zorunda olduğu başlıca hedefler üç grupta toplanabilir: (1) Günümüzde feodal toprak sahiplerinin halen kalmış artıklarına ve onların desteklerine karşı mücadele ile bölge idareleri ve komünlerde demokrasi için savaşım. Bu savaş, Kautsky'nin de belirttiği gibi vakıf olarak verilmiş gayrimenkullerin, ayrıcalıklı bölgelerin ve diğer ayrıcalıkların kaldırılmasını da içerir. Kautsky'nin "bölge ve eyalette tam bir öz-yönetim" ifadesindeki "tam" sözcüğü bana iyi bir seçim gibi gelmiyor. Bence onu "demokratik" olarak değiştirmek gerekir; abartılı sıfatlarla konuşmak neredeyse her zaman yanıltıcı olur. "Tam bir öz-yönetim" ifadesi ile anlatılmak istenen şey "demokratik öz-yönetim" sözüyle daha iyi sunulabilirdi; ayrıca bu anlatım idari işlevleri de anlamı kapsamına alabilir ki bu da, bölgede, asla gereği olmayan ve sağlıklı bir demokrasi kavramıyla uyuşmayan bir bölgesel mutlakiyetçilik anlamına gelir. Ulusun genel yasaması bölgenin üstündedir, ona belirli işlevlerini tayin eder ve onun özel çıkarlarına karşı genel çıkarları temsil eder.

(2) Tarım işlerinde çalışan sınıfların korunması ve bunlar için daha rahat koşulların sağlanması. Bu başlık altına işçilerin daha dar bir anlamda korunması girer: Hizmetliler için düzenlemelerin kaldırılması, ücretli işçilerin çeşitli kategorilerinde iş saatlerinin sınırlandırılması, sağlık uzmanları düzenlemeleri, eğitim sistemi ve küçük köylüyü bir vergi ödeyici olmaktan kurtaracak tedbirler.

(3) Mülk mutlakiyetçiliğine karşı önlemler alma ve kooperatifleşmeyi ilerletme. Burada "Toprakta özel mülkiyet haklarının sınırlandırılmasıyle ilgili talepler bulunur" "Bunların amaçları ise: 1- Arazi üstüne arazi eklemeyi önleme 2- Toprağın işlenmesi 3- Hastalığın önlenmesi" (Kautsky); "Bu amaçla kurulan adalet mahkemeleri tarafından had safhaya varan kira bedellerinin indirilmesi " (Kautsky); "Bölge idaresi tarafından işçiler için sağlıklı ve rahat evlerin inşa edilmesi; " Yasama yoluyla kooperatif birlikler için olanaklar sunulması" (Kautsky); bölge

yönetiminin toprak satın alına veya kamulaştırma, daha sonra da bunu işçi ve işçi kuruluşlarına ucuza kiralama hakkı.

Sonuncu talep ise, bizi kooperatif işletmesi sorununa getirir. Kooperatif kuruluşlarının ekonomik olanakları üzerine olan bölümde söylenenlerden sonra, burada pek fazla bir şey söylememe gerek yok. Bugün sorun, kooperatif kuruluşların var olmalarının gerekip gerekmediği değildir. Sosyal demokrasi arzu etsin etmesin onlar vardır ve olmayı sürdürecektirler. İşçi sınıfı üzerindeki etkisinin ağırlığı sayesinde sosyal demokrasi, işçilerin kooperatif topluluklarının yayılmasını elbette geciktirebilir ama bunu yaparak kendisi ya da işçi sınıfı için yararlı bir iş yapmış olmayacaktır. Kooperatif işletmeciliği konusunda partinin çeşitli kolları tarafından sık sık ortaya atılan, kapitalist bir toplumda sosyalist bir kooperatif topluluğun olanaksızlığını savunan, soğuk ve kuru Manchesterizm doğrulanabilir bir şey değildir. Tam tersine, önemli olan, sosyal demokrasinin ne çeşit birlikler önerip destekleyebileceği konusunda kararlı ve açık bir tutum saptamaktır. Bütün modern ülkelerde kredi, satın alma, günlük çiftçilik, çalışma ve satma kuruluşlarının ne kadar olağanüstü ilerlemeler kaydettiklerini gördük. Fakat Almanya'da bu kuruluşlar genellikle köylü kuruluşlarıdır ve "orta sınıf hareketi"nin temsilcileridir. Ben, onların ucuzlayan faiz oranlarının beraberinde getirdiği sermaye birikiminin artmasına bağlı olarak büyük girişimlerle yarışabilecek düzeyde olan köylü girişimlerine yardım edebilecekleri inancındayım. Sonuç olarak bu köylü kuruluşları çoğunlukla anti-sosyalist unsurların, *küçük burjuva* liberallerinin, kilise taraftarlarının ve yahudi alehtarlarının eylem sahnesidir. Sosyal demokrasinin ilgilendiği kadarıyla bu kuruluşlar bugün hemen her yerde hesap dışı bırakılabilirler, safları içinde az sayıda küçük köylü diğer partilere göre sosyalistlere daha yakın olsa bile. Eğer sosyal demokrasinin, kooperatifçilik aracılığıyla kırsal nüfus içerisinde sözü edilen sınıf üzerinde daha güçlü bir etki kazanmak gibi bir şansı olduysa bile bu fırsatı artık yitirmiştir.

Yine de, sosyal demokrat parti kooperatif dükkanlarının temelini atmış olmasa bile, bu onlarla hiç ilgilenmeyeceği anlamına gelmemelidir. Kooperatif dükkanlarının sosyalist bir girişim olmadığı yolundaki çok tutulan sözler, uzun bir süre sendikalara karşı tavır alınmasına

neden olan biçimciliğe dayanır ve bu biçimcilik şimdi de tam tersi bir aşırılığa doğru gitmektedir. Bir sendikanın veya işçi kooperatifinin sosyalist olması, biçimine değil, karakterine, yani içindeki ruha bağlıdır. Bunlar, sosyalist olmasalar bile, sosyalizm mücadelesi için çok gerekli ve değerli araçlara dönüşebilecek kadar sosyalist unsuru içlerinde barındıran işçi örgütleridir. Eğer kendi idare ve örgütlenmelerinde tamamen özgür bırakılırlarsa ekonomik görevlerini en iyi şekilde yerine getireceklerdir. Nasıl bir çok sosyalistin önceden sendika hareketine karşı hissettiği olumsuz duygular ve hatta düşmanlıkları yavaş yavaş dostça bir tarafsızlığa ve sonra da aynı amaca hizmet etme duygusuna dönüşmüşse, bu dükkanlar konusunda da böyle olacaktır; hatta bu bir ölçüye kadar gerçekleşmiş bir şeydir.

Sadece devrimcilerin değil, işçilerin her türlü özgürlükçü hareketinin de düşmanı olan bu unsurlar, işçi kooperatiflerine karşı yürüttükleri kampanyalarla sosyal demokrasiyi de kendilerine destek vermeye yönelttiler. Deneyim göstermiştir ki kooperatif hareketinin işçilerin siyasi hareketinden entelektüel vb. güçleri alıp götüreceği korkusu tamamen temelsizdir. Belli yerlerde durum geçici olarak böyle olabilir, fakat uzun vadede tam tersi görülür. Sosyal demokrasi ekonomik ve hukuki ön koşulların bulunduğu yerlerde, işçi kooperatifi dükkanlarının oluşturulması işine güvenle bakabilir ve buna elinden geldiğince yardım etmesi de yerinde olur.

İşçi kooperatifi dükkanları ilkesel olarak tek bir açıdan şüpheli bulunabilir; o da, daha iyi bir sisteme engel olması açısından; burada daha iyi ise, hemen bütün sosyalist sistemlerde tasarlandığı şekliyle belediye yoluyla mal alımının ve dağıtımının örgütlenmesidir. Fakat demokratik dükkan her şeyden önce, bulunduğu yerdeki tüm üyeleri kucaklamak için ilkesel bir değişikliğe gerek duymaz, yalnızca bir yapı genişlemesine gerek doğar, bu da doğal eğilimleri ile uyum içerisindedir (bazı küçük yerlerde kooperatif dükkanları, o yerin bütün sakinlerini kendi üyeleri saymaya yaklaşıyorlar). İkinci olarak, bu düşüncenin gerçekleştirilmesine daha o kadar uzaktadır ve o kadar çok ekonomik ve siyasi değişim ile daha evrim halindeki ara basamaklar varsayılmaktadır ki, işçilerin bugün dükkanlardan elde edebilecekleri yararları reddetmek için deli olmak gerekir. Bununla birlikte, sosyal demokrasi-

nin ilçe ya da belediye siyasetine geldik. Uzun süre boyunca, bu konu da sosyalist hareketten üvey evlat muamelesi görmüştür. Örneğin çok değil, bir süre önce çok entelektüel insanlar tarafından çıkartılan yabancı bir sosyalist yayında (ki daha sonra ortadan yok oldu), parlemento eylemini ve belediye üzerinden sosyalist taleplerin gerçekleştirilmeye başlanmasını gözardı etmeden, belediyelerin bir sosyalist reform çalışmasının aracı olarak kullanılması fikri küçük burjuva eğilimli diye küçümsenmişti. Fakat kaderin cilvesi sonucu, bu yayının baş editörünün parlementoya girmesi, ancak yerel yönetimlerden kaynaklanan bir sosyalizm dalgasıyla mümkün oldu. Aynı şekilde İngiltere'de sosyal demokrasi, parlamentoya kendi temsilcilerini sokmadan önce belediyeleri verimli bir eylem alanı olarak gördü. Almanya'da ise, bu gelişme farklıydı. Burada sosyal demokrasi, parlamenter haklarını elde ettikten çok sonra, komünlerin temsil heyetlerinde kayda değer bir yer edinmiştir. Giderek genişlemesiyle birlikte yerel organlar için yapılan seçimlerde de başarısı artmış, bu yüzden bir sosyalist belediye programına duyulan gerekesinim büyümüştür. Bu türden programlar ise, bazı eyaletlerde ya da devletlerde geliştirilmiştir. Sosyal demokrasi belediyeler için ne istiyor ve belediyelerden ne bekliyor?

Erfurt programı, bunula ilgili olarak, sadece "İmparatorluk, devlet, eyalet ve belediyede halkın öz-yönetimi ile yetkililerin halk tarafından seçilmesi" der ve tüm yetişkinler için doğrudan oy hakkı talep eder. Değişik yönetim birimlerinin birbirleriyle ilişkisine dair bir tanımda bulunmaz. Daha önce de belirttiğim gibi ulusun yasaları toplumun en yüksek hukuk otoritesi olan devletten gelmelidir. Fakat bu demek değildir ki belediye ile devletin hakları ve gücü arasındaki ayrım çizgi bugün olduğu şekilde kalmalıdır.

Örneğin, bugün, belediyenin kamulaştırma hakları çok kısıtlıdır, bu yüzden ekonomik ve siyasi karakter taşıyan bir dizi önlem, karşısında kasabalı toprak sahiplerinin abartılı talepleri ya da muhalefetinden oluşan aşılmaz bir duvar bulacaktır. Bu yüzden, kamulaştırma kanunun genişletilmesi, belediyeler düzeyinde sosyalizmin bundan sonraki taleplerinden biri olmalıdır. Yine de tamamen sınırsız bir kamulaştırma kanunu istemeye gerek yoktur. , Belediye her zaman bireyi raslan-

tısal çoğunlukların keyfi eylemlerine karşı koruyacak genel kanun düzenlemeleri yapmakla yükümlü olmalıdır. Genel kanunun izin verdiği ölçüde her toplumda mülkiyet hakları, yine gerel kanunun izin verdiği ölçüde dokunulmaz olmalıdır. Bedelini ödemeden yasal bir mülkü alıp, bir tazminat vermemek, el koymaktır ve ancak savaş, salgın hastalık vs. gibi durumların aşırı baskısı altındayken yapıldığında haklı olabilir. [81]

Eğer yerel yönetimlerin sosyalist bir siyaset yürütmeleri gerçekleşecekse, oy kullanma hakkı demokratikleştirildiği zaman, sosyal demokrasi de belediyeler için kamulaştırma hakkının genişletilmesini talep etmek durumunda kalacaktır. Belediye girişimleri ve amme hizmeti yaratılmasına yönelik başka talepler de haklı olarak, sosyalist programın en başında yeralır. İlkiyle ilgili olarak, tekelci ve belediye üyelerinin genel gereksinimlerine yönelik bütün tekelci girişimler, belediye tarafından yürütülmelidir. İkincisiyle ilgili olarak da belediye, üyelerine yapacağı hizmetin alanını genişletmeye çalışmalıdır. Çalışma politikası alanında ise, belediyeler işveren olarak, kendi yönetimleri altında veya sözleşmeli olarak çalışanlara, bu tür işçi örgütlerince kabul edilen asgari maaş ve çalışma saatleri koşulları sunmalı ve bu işçiler için birleşme hakkını garanti etmelidir. Fakat, burada belirtilmelidir ki, iş koşulları ve işçilerin refahı gibi biçütlerde özel şirketleri geçsinler diye belediyeleri işveren haline getirmeye çalışmak doğruysa; belediye işçilerini, diğer işçilere göre, ayrıcalıklı bir sınıf haline sokan böyle koşullar talep etmek te bir o kadar uzağı görmeyen bir politikadır. Bunun belediyeye bedeli işverenden çok daha fazla olacaktır. Sonuç olarak da halkçı ruhun zayıflaması ve yozlaşma kaçınılmaz olacaktır.

Modern evrim belediyelere başka görevler de yüklemiştir: Yerel hastalık fonlarının kurulması ve idare edilmesi, buna belki de yakın bir gelecekte sakatlığa karşı sigorta da eklenecektir. Buna eklenenlerin arasında iş büroları ve sanayi ticareti mahkemeleri de vardır. İş bürolarının nitelikleriyle ilgili olarak, sosyal demokrasi bunların en azından, işçi ve işverenin eşit şekilde temsil edilmeleriyle oluşturulmasını istemektedir. Ticaret mahkemelerinin de zorunlu olarak kurulması ve güç alanları genişletilmesi istenmektedir. Sosyal demokrasi işsizliğe karşı

belediye sigortasına kuşkuyla yaklaşmaktadır, çünkü bu sigortanın sendikaların yasal görevleri arasında olduğu ve en iyi onlar tarafından yürütülebileceği düşüncesi egemendir. Fakat ne yazık ki bu, çalışan nüfusun şu anda küçük bir azınlığını teşkil eden iyi örgütlenmiş sendikalar için geçerli. İşçilerin büyük bir bölümü hâlâ örgütsüzdür. Buradaki sorun, işsizliğe karşı belediye sigortasının sendikalarla birlikte örgütlenip, onların yasal işlev alanlarına girmeden, sendikalara yardımcı olup olamayacağıdır. Her koşulda, bu türden bir sigorta girişiminde bulunulan belediyelerin sosyal demokrat temsilcilerinin görevi, sendikaların tanınması için tüm güçleriyle baskı yapmaktır. [82]

Belediye düzeyinde sosyalizm, geçen bölümde adlandırdığım şekilde "demokratik çalışma hakkı"nın gerçekleşmesi için zorunlu bir araçtır. Fakat belediye oy hakkı, sınıf oy hakkı olduğunda belediye düzeyinde sosyalizm yamalı bohçaya dönecektir. Almanya'nın dörtte üçünden çoğunda durum budur. Burada şu sorunla karşılaşıyoruz: Sosyal demokrasi varolan sınıfsal oy hakkını kaldırmayı ve seçim sistemlerini demokratikleştirmeyi nasıl başaracaktır?

Bugün Almanya'da sosyal demokrasinin taleplerini duyurmanın yolları arasında yazılı ve sözlü propaganda araçlarının dışında en etkili yol olarak, Reichtag için oy hakkı da vardır. Bunun etkisi öyle güçlüdür ki, mülk hakkı niteliği veya sınıf oy hakkı sistemi nedeniyle çalışan sınıf için erişilmez olan heyetlere bile yayılmıştır; çünkü partiler, Reichstag için oy kullananlara özen göstermek zorundadırlar. Reichtag için oy hakkı her türlü saldırıdan korunsaydı, diğer başka heyetler için oy hakkına ikinci derecede önem vermek bir dereceye kadar hoş görülebilirdi; elbette bunu hafife almamak şartıyla. Fakat Reichtag için oy hakkı hiç te güvenli değildir. Hükümetler ve hükümet partileri bunu değiştirmekle de çözümleyemeyecekler, çünkü bunun Alman işçileri arasında yol açacağı nefretin uygun durumlarda çok rahatsız edici biçimlerde ortaya çıkabileceğinden korkmaktadırlar. Hatta, evrensel oy hakkı karşıtlarının büyük bir kısmının bile, halktan böyle bir hakkı almaya ahlaken gönülsüz olacakları varsayılabilir. Fakat oy hakkının kısıtlanması, normal şartlar altında yönetici sınıflar için bütün tehlikeleriyle bir ayaklanma gerilimi yaratsa da, diğer yandan, şüphe yok ki, sadece bir istisna olarak bağımsız sosyalist adayların başarısı-

na izin verecek şekilde oy hakkı biçiminin değiştirilmesinde ciddi teknik zorluklar bulunmaktadır. Bu sorunun nasıl çözüleceğini belirleyecek olan, yalnızca siyasi değerlendirmelerdir.

Bu ve diğer nedenlerden dolayı, sosyal demokrasinin siyasetini, sadece imparatorluk düzeyinde oy hakkı koşullarına ve olasılıklarına bağlaması pek tavsiye edilebilecek bir şey olarak görünmemektedir. Üstelik 1890 ve 1893 seçim başarılarından çıkarsanabileceği gibi ilerlemenin o kadar hızlanmadığını gördük. Sosyalist oylar 1887'den 1890 yılına kadar %87 artmışken 1890'dan 1893'e kadar %25, 1893 den 1896 ya kadar da yalnızca %18 artmıştır. Bu, kendi içinde önemli bir artış olsa da yakın gelecekteki olağanüstü beklentileri haklı çıkarmaya yeterli değildir. Bir başka nokta olarak da, sosyal demokrasi sadece oy verme hakkına Parlamento etkinliklerine dayanmaz. Parlamentonun dışında da sosyal demokrasinin yeşerebileceği büyük ve zengin bir ortam mevcuttur. İşçi sınıfının sosyalist hareketi, Parlamento kendisine kapılarını kapatsa bile var olacaktır. Bunu, Rus işçi sınıfının memnunluk yaratan etkinlikleri, mükemmel şekilde

örneklemekte ve kanıtlamaktadır. Fakat, Alman işçi hareketi, temsili yapılardan dışlanması durumunda, çeşitli öğelerini birleştiren bağı büyük ölçüde kaybeder. Bu durum, doğal olarak hareketin düzensiz bir karakter edinmesine neden olurdu ve Alman işçi hareketi sağlam ve kesintisiz adımlarla yürüyüşüne devam edeceğine, kaçınılmaz geri dönüşleri ve yorgunlukları olan kararsız bir ilerleme görülürdü.

Bu tip bir gelişme, ne işçi sınıfının, ne de, sosyal demokrasiye karşı olupta da, mevcut toplumsal düzenin sonsuza kadar sürmeyip, değişim yasasına uyduğu ve bütün acıları ve yıkımı ile birlikte bir felaketin önlenmesi için üretim ile ticaretin koşullarına ve sınıfların evrimine yasama tarafından dikkat edilmesi gerektiği bilincine varanların çıkarınadır. Bu gerçeği görenlerin sayısı ise günden güne artmaktadır. Eğer sosyal demokrasi kendini o eski söylemden kurtarma cesaretini gösterir de bugünkü olduğu gibi - demokratik, sosyalist bir reform partisi olarak - ortaya çıkarsa, bu kişilerin etkisi de bugünkünden çok daha fazla olacaktır.

Bu, devrim yapma hakkından vaz geçme sorunu değildir; hiçbir yasa içerisine konulamayan, hiçbir yasa kitabının da yasaklayamadığı tama-

mıyla spekülatif bu hak, doğa yasaları bizi nefes almadığımızda ölmeye zorladığı sürece var olacaktır. Kişisel ve mülki tartışmalarımızı düzenlemek için kanunlar yaptığımızda öz savunma hakkımız ne kadar ortadan kalkıyorsa, kendimizi reform yoluna sokmakla da bu vazgeçilmez haktan o denli ödün vermiş oluruz.

Fakat sosyal demokrasi bugün demokratik ve ekonomik reform yoluyla, toplumun sosyalist dönüşümü için çabalayan bir partiden başka nedir? Stuttgart'taki kongrede bana karşı yöneltilen bazı bildirilerde göre durum buymuş gibi görünebilir. Fakat Stuttgart'ta mektubum, partinin Blanquism yönüne kaydığını belirten bir suçlama olarak ele alındı; halbuki mektup, sadece bana Blanquist karaktere sahip tezlerle saldıran ve kongreden bana karşı bir karar çıkarmak isteyen bazı kişilere yöneltilmişti. Stuttgart Kongresi'nde bildirime karşı olumlu bir yanıt verilmesi bile benim, Alman sosyal demokrasisinin büyük çoğunluğunun Blanquism etkisinden çok uzak olduğuna dair inancımı değiştiremezdi. Oeynhausen'daki konuşmadan sonra, kongreden benimsediği tutumdan başkasının beklenmemesi gerektiğini anlamıştım. [83]

Oeynhausen konuşması, olağanüstü insanların yaptığı birçok konuşmanın kaderini paylaştı, yani yarı-resmi olarak düzeltildi. Peki, Stuttgart'tan beri parti kendisini nasıl ifade etti? Bebel, suikast girişimlerine dair konuşmasında, sosyal demokrasinin güce dayalı bir siyaset güttüğü fikrine karşı çok güçlü protestolara girişti ve bütün parti organları bu konuşmayı alkışlarla kaydetti; buna karşı hiçbir yerde tepki gösterilmedi. Kautsky 'Tarım Sorunu' kitabında sosyal demokrasinin tarım politikası ilkelerini geliştirdi. Tıpkı Brandenburg'da benimsenen Komünal Program'ın demokratik bir reform programı olması gibi, bu ilkeler de tamamen demokratik bir reform sistemi ortaya koyuyor. Reichstag'da parti, ticaret davaları için ticaret mahkemelerinin güçlerinin genişlemesini ve zorunlu kurulmalarını destekliyor. Bunlar, sanayi alanında barışın devamını sağlayacak araçlardır. Temsilcilerinin hepsinin konuşmaları reform dolu. Clara Zetkin'e göre "Bernstein Vaazı"nın hesabının görüldüğü Stuttgart'ta, kongre'den kısa bir süre sonra sosyal demokratlar orta sınıf demokrasisiyle belediye seçimleri için ittifak kurdular. Ve diğer Wurtemberg kasabaları da bu örneği izledi. Sendika hareketinde sendikalar birbiri ardına işsiz üyeler için

fonlar kuruyorlar, bu da sonuna kadar savaşma koalisyonundan vaz geçmek ve işçi ve işverene eşit şekilde yardımcı olmaya çalışan belediye iş bürolarının oluşturulması demektir; bu arada da Hamburg, Elberfeld gibi büyük yerlerde sosyalistler ve sendikacılar tarafından kooperatif dükkanları kurulmaya başlandı. Her yerde reform, toplumsal ilerleme için eylem, demokrasinin zaferi için eylem var. "İnsanlar günümüzün problemlerinin ayrıntılarını incelerler ve toplumun gelişmesini sosyalizm yönünde sürdürmek için manivelalar ve başlama noktaları ararlar." Bir yıl evvel böyle yazmıştım ve şimdi [84] tek bir sözcüğünü bile silmek için bir neden göremiyorum.

SONUÇ

Başlıca Amaç Ve Eğilim - Kant, Cant'a Karşı

Sosyalistlerin arasında bile, olgu ve düşüncelerle ilgili yargılarda geleneklerin ne kadar etkili olduğuna, bu kitabın pek çok yerinde değinildi. Özellikle "sosyalistlerin arasında bile" diyorum, çünkü geleneğin bu gücü, hiçbir partinin ya da sanatsal, edebi düşüncenin kurtulamadığı, çok yaygın bir olgudur, bu güç bilimlerin bir çoğunda bile oldukça derine işler. Büyük olasılıkla kökünden sökülüp atılamayacaktır. Geleneğin, var olan şeylerle tutarsızlığının anlaşılması ve eskinin rafa konması için belli bir zaman süresi geçmesi gerekiyor. Bu olana kadar; güçlü, sabit ve etkili ilgi ile dıştan gelen baskının birbirlerine sıkıca örmediği şeyleri birbirlerine bağlamak için en kuvvetli araç gelenek olacaktır. Bundan dolayı bütün eylem adamlarının sezgisel tercihi, araçlarında ne kadar devrimci olursa olsunlar, gelenekten yanadır. "Nehir geçerken asla at değiştirme," yaşlı Lincoln'ün bu sözü, Lasalle'ın "Liberalizmin dırdırcı ruhu, bireyin daha iyi bilmek istemesi ve bilgi edinememekten şikayet etmesi"ne karşı çok bilinen lanetli sözlerinde yatan düşünceyle aynı temele sahiptir. Gelenek temelde tutucuyken, eleştiri daima yıkıcıdır. Bu yüzden eleştiri, önemli bir eylem anında geldiği zaman, ne kadar haklı olursa olsun, kötülük olabilir ve dolayısıyla yapılmaması gerekebilir.

Tabii bu demek değildir ki geleneği kutsayıp, eleştiriyi yasaklaya-

lım. Partiler bir görevi yerine getirmeye uğraşırke her zaman süratli değillerdir.

Gerçek bir ilerleme kaydetmeye çalışan bir parti için eleştiri gerekliyken; gelenek, baskı yapan ve kısıtlayan bir yük olabilir.

Fakat insanlar çok az durumda geleneksel varsayımlarında meydana gelen değişikliklerin önemini isteyerek ve tümüyle izaha çalışırlar. Genellikle, inkar edilemez olgularla ilişkili değişiklikleri dikkate almayı tercih ederler ve bunları olabildiği ölçüde, geleneksel sloganlarla uyuşturmaya çalışırlar. Buna hilekarlık adı verilir, bunun için sunulan özür ve açıklamalara da riyakarlık (cant) denir.

"Cant" sözcüğü İngilizce'dir ve ilk defa 16. yy'da Puritan'ların bir dini şarkısını anlatmak için kullanıldığı söylenir. Daha genel anlamda gerçekle bağdaşmayan bir tutum takınarak konuşma, aptalca taklit etme demektir ya da doğru olmadığının bilincinde olarak, dini veya siyasi, gerçek veya kuramsal bir nesneye ulaşmaya çabalamaktır. Bu daha geniş anlamıyla "cant" çok eskidir -mesela klasik dönemin Yunanlılarından daha kötü 'canter'lar olamaz- ve bu günümüzün uygar yaşamına bin bir biçimde işlemiştir. Kuram veya çıkarla birleşmiş olan her ulusun, her sınıfın ve her grubun kendi "cant"ı vardır. Bu kısmen bir anlaşma sorunudur, kimse artık onun boşluğuyla kandırılamaz ve ona karşı savaşmak da boşa vakit tüketmek olur. Fakat bu, bilim kılığında görülen "cant" ile siyasi savaş çığlığı haline gelmiş olan "cant" için geçerli değildir.

Benim şu önermem, "Sosyalizmin nihai amacı hiç bir şey, fakat sosyalist hareket her şeydir, " çok sık olarak sosyalist hareketin bütün belirli amaçlarının inkarı olarak kavranmıştır. Bay George Plehanov, benim bu 'ünlü cümleyi' Gerhard von Schulze- Gavernitz'in 'Sosyal Barışa Doğru' adlı kitabından alıntıladığımı keşfetmiştir bile. Orada, gerçekten de bir pasaj vardır ki, devrimci sosyalizmin başlıca hedefi olarak üretimin her biçiminin ulusallaştırılması gerekliliğinden söz eder, fakat bu tabii pratik siyasi sosyalizm için değildir. Çünkü burada nihai amaç, pratik nesneler için vazgeçilmez görülür ve ben nihai amaçlarla pek az ilgilendiğim için, Shulze- Gavernitz'in "rastgele bir izleyicisi" durumundayım. İtiraf etmek gerekir ki, böyle bir nümayiş, çarpıcı bir düşünce zenginliğini ortaya koyar.

8 yıl önce Neue Zeit için Shulze-Gavernitz'in kitabını tanıtığımda, gerçi o zamanki eleştirim şimdi benimsemediğim varsayımlardan kuvvetle etkilenmişti- pratik reform etkinliği ile nihai amacın karşıtlığını bir yana koymuş ve bir tepkiyle karşılaşmadan, Shulze-Gavernitz'in gelecek için gösterdiği şeylerle, İngiltere'nin barış içerisinde gelişmesinin devam edebileceğini itiraf etmiştim. Özgür gelişmeyle, İngiliz emekçi sınıfının elbette ki taleplerini arttıracağını, fakat kesin gerekli ve ulaşılabilir olanların dışında hiçbir şeyi istemeyeceği kanısını ifade etmiştim. Derinlemesine bakarsak bunlar, bugün söylediklerimden farklı şeyler değil. Ve eğer biri bana karşı, İngiltere'de o zamandan beri sosyal demokrasinin kaydettiği ilerlemeler konusunu açarsa, ben de buna, İngiliz sosyal demokrasisinin, Engels'in sürekli belirttiği gibi, o ütopyacı, devrimci mezhepten bugün bildiğimiz siyasi reform partisine nasıl geliştiğiyle cevap veririm. [85] Bugün hiçbir sosyalist İngiltere'de sosyalizmin şiddetli bir devrimle geleceğini hayal etmez - parlamentonun devrimci proleterya tarafından işgali hayallerini kurmaz. Artık onlar, belediye ve diğer öz-yönetim birimlerine giderek daha çok güveniyorlar. Bir zamanlar sendika hareketlerini küçümseyen düşünce bir yana bırakıldı; sendikaya ve bir ölçüye kadar da, kooperatif hareketine sıcak bakılıyor.

Ya nihai amaç? O sadece nihai amaç olarak kalmaya devam ediyor. "Çalışan sınıfların, ulusun onayıyla ortaya koyulacak sabit ve mükemmel ütopyaları yoktur. Onlar özgürlüklerini elde etmek ve bununla, toplumun şimdiki biçiminin önlenemez bir şekilde ekonomik gelişimiyle tutturduğu gibi daha iyi bir yaşam biçimi tutturmanın ancak uzun zaman çabalamayla, insanların ve koşulların tamamıyla dönüşüme uğrayacağı tarihsel aşamalardan geçmeyle olabileceğini biliyorlar. Onların gerçekleştirilecek idealleri yok, sadece çöken burjuvazi toplumunun içinde yeni bir toplum için oluşan unsurların özgürlük yoluna konmasını sağlamak zorundalar." Marx, Fransız Sivil Savaşı'nda böyle yazar. Bu sözlerin üzerinde, her noktasında değilse bile temel düşüncede, başlıca amaç için bir hüküm yazmak üzere düşünüyordum. Sonuçta söylenen şey, hareketin, bir dizi sürecin herşey olduğu ve önceden ayrıntıları ile belli her amacın da hiç bir şey olduğudur. Başlıca amaç üzerine hüküm vermeyi, işçi sınıfı hareketinin ilke olarak formü-

le ettiği her amacın değersiz olduğu şeklindeki yorumlamayı kabul ettiği sürece isteyerek terk edeceğimi söylemiştim. Fakat özgürlük hareketinin alacağı yön hakkında önceden belirlenmiş kuramlar, ki bunlar böyle genel ifade edilmiş bir amacın ötesindedirler, durumlar ve deneyimlerden sürekli ders almadan hareketin yönüne ve karakterine karar vermeye çalışırlar; ve er geç, ütopyacılığa dönüşmek zorunda kalırlar. Bir gün gelecek, hareketin gerçek kuramsal ve pratik ilerlemesine engel olacaklardır.

Alman sosyal demokrasisinin tarihini biraz bilen biri, partinin, kurumların çatışması ve onlar üzerine oluşturulan kararların sürekli eylem içinde bulunmasıyla önem kazandığını da bilir. Sivil Savaşın yeni basımının önsözünde Engels, 1871'in Paris Komünü'ndeki Blanquist ve Proudhonist'lerle ilgili olarak, ikisinin de pratikte kendi

kuramlarına karşı hareket etmek zorunda kaldığını söyler. Gelişmenin her evresinde, işçi sınıfının gerçek hayattaki çıkarlarına dikkat edilmesine izin vermeyen bir kuram veya ilke daima bir yana bırakılacaktır. Ve ayrıntılı çalışmanın yenilenerek önceden onaylanmasının ve orta sınıfın desteklenmesinin sürekli unutulduğu ve parti kongrelerinde sürekli seçim yarışında sosyalizmin başlıca amacının yeterince öne çıkarılmadığı şikayeti sık sık duyulacaktır.

Plechanow'un bana attığı, Schulze-Gavernitz'den yapılan alıntıda, modern toplumda işçinin durumunun ümitsiz olduğu görüşünden vazgeçersek, sosyalizmin devrimci niteliğini kaybedeceği ve sadece hukuki taleplerin yerine getirilmesiyle uğraşacağı yazılıdır. Bu zıtlıktan, Schulze-Gavrnitz'in "devrimci" kavramını, devrimin şiddete başvurulan türünü göz önüne alıp bu anlamında kullandığı açıkça anlaşılabilir. Plechanow olayı çevirerek işçinin durumunun umutsuz olmadığını söylediğim, kalkınmasının mümkün olduğunu ve burjuva ekonomistlerinin göz önünde tuttuğu bir çok olguyu varsaydığım için, beni "bilimsel sosyalizmin karşıtları" arasına koyar. Plechanow'un bilimsel sosyalizmi için üzücü bir durum ama, işçinin ümitsiz durumu üzerine önermeler, 'Kapital: Siyasi Ekonominin Bir Eleştirisi' adını taşıyan bir kitapta ters-yüz edilmişlerdir. Orada Lancasshire'daki tekstil işçilerinin 1847 Fabrika Kanunu'yla "fiziksel ve ahlaki yeniden doğuşları"nın "en zayıf göz tarafından bile algılandığını" okuruz. İşçilerin büyük kısmı-

nın durumunda kalkınma oluşturmak için bir burjuva devrimi bile gerekmemiş! Aynı kitapta bugünün toplumunun sert bir kristal yapısında olmadığını, fakat değişebilecek kapasitede olan ve değişen bir toplum olduğunu, ayrıca bu toplum ekonomik sorunlarının ele alınmasında resmi temsilcilere düşen kısmında bir "ilerlemenin kaçınılmaz" olduğunu bulabiliriz. Dahası yazar, İngiliz Fabrika Kanunu'nun sonuçlarına kitabında büyük bir yer ayırmış, bunu tüm kıtanın da onları taklit etmesi ve böylece toplumu başkalaştırma işlemini daha insani biçimlerde başarmaya çalışması için yapmıştır. [86] Tüm bunlar umutsuzluğu değil, işçinin şartlarında bir ilerlemenin mümkün olduğu anlamını taşır. 1866'da bunlar yazıldığı zaman, çizilen hukuk sistemi zayıflamamış aksine gelişmiştir, daha genel hale getirilmiş ve kanunlar eklenmiştir. Aynı şekilde örgütler için de eskisi gibi işçinin durumunun ümitsizliğinden, bugün daha çok şüphe edilemez. Böylesi olguları ifade etmek "ölümsüz Bastiat"ı izlemek demekse, bu izleyicilerin en önemlilerinden biri de Marx'tır.

Marx'ın elbette bu gelişmeleri göz önüne aldığı, fakat Kapital'in ilk cildinin sonundaki kapitalist birikimin tarihi eğilimi üzerine olan bölümde bu ayrıntıların, Marx'ın olayları izlemedeki temel yöntemini ne kadar az etkilediğini gösterdiği, bana karşılık olarak verilebilir. Ben de bunun, doğru olduğu ölçüde, bana karşı değil, o bölüme karşı bir şey olduğunu söylerim.

Bu bölüm çok farklı biçimlerde yorumlanabilir. Sanırım bu bölümün kapitalist birikimde bulunan gelişim eğiliminin özet olarak karakterinin çizilmesi olduğuna, fakat bu gelişmenin pratikte tamamen gerçekleşemediği ve bu yüzden orada tarif edilen zıt görüşün kritik bir noktasına çekilmemesi gerektiğini ilk işaret eden bendim. Engels asla benim bu yorumuma karşı bir şey ifade etmedi ve sözlü ya da yazılı olarak yanlış olduğunu bildirmedi. 189 l'de Shulze-Gavernitz'in bir çalışmasının üzerine yazdığım makaleye karşı da bir şey söylemedi. Makalede, şu sorunlara işaret ediliyordu: "Şurası açıktır ki hukuk sisteminin, toplumun bu sistematik ve bilinçli eyleminin, ekonomik gelişmelerin eğilimlerinin işlemesine müsaade etmesi engellenir, hatta bazı durumlarda işlemez hale bile getirilir. Marx ve Engels bunu asla inkar etmemiş, aksine vurgulamışlardır." [87] Bahsedilen bölüm bu

gözle okunursa, "eğilim" sözcüğü sessizce oraya konacaktır ve böylece bu bölümü yorumda zorlanarak gerçekle uyuşturma ihtiyacı yok edilecektir. O zamanda, gerçek evrimde daha fazla ilerleme sağlandığında bölümün kendisinin değeri azalacaktır. Kuramsal önemi, kapitalist merkezileşme ve birikimin genel eğilim tartışmasında Marx'tan çok önce burjuva ekonomistlerince ve sosyalistlerince bildirilmiştir; fakat evrimin daha ileri bir aşamasında altında çalışacağı koşullar ve şekiller, getireceği sonuçlar hep Marx'ın ortaya koyduğu, ona özel olan şeylerdir. Bununla ilgili olarak gerçekte evrim sürekli yeni düzenlemeler getirmektedir, yeni güçler, yeni olgular; ki bunların önünde Marx'ın ortaya koyduğu yetersiz görünmekte, böylece gelen evrimin bir tasarısı olarak hizmet etme yetisini yitirmektedir.

Bu bölüm yine de farklı anlaşılabilir. Burada sözü edilen bütün gelişmeler ve bunları izlemesi mümkün olan daha başkaları, kapitalizmin baskıcı düzenine karşı sadece geçici çareler yaratabilecekleri şeklinde kavranabilirler. Marx tarafından ortaya konan zıt görüşlerin kritik noktalarına karşı uzun vadede esaslı bir etki yapmayacak önemsiz değişimleri gösterdikleri şeklinde ele alınabilirler. Ve bu en sonunda tasvir edildiği biçimde düz anlamda olmasa da temelli görünebilir, şiddet kullanarak felaket getiren bir değişime götürebilir. Bu yorum bölümünün kategorik sıralanıştaki tümcelerinde bulgulanabilir ve onay alınabilir, çünkü sonunda yeniden Komünist Manifesto'ya gönderme yapılır, bu arada Hegel'de bir süre önce olumsuzlamanın olumsuzlamasıyla ortaya çıkmıştır -kapitalist üretim biçimiyle olumsuzlanan yeni biçimde bireysel mülkün ortaya konmasının onarılması olarak.

Benim görüşüme göre, kavramlardan birisini doğru, diğerini de tamamen yanlış kabul etmek mümkün değildir. Bence bu bölüm diğer paragraflarda daha az dolu bir biçimde ifade bulan Marx'ın anıtsal kitabında baştan sona varolan ikiliği ifade eder. Bu ikilik, kitabın baştan sona bilimsel bir araştırma ve kabaca çizilmesinden çok önce ortaya konmuş bir kuramın kanıtlanmasını amaçlamasındadır. Burada Komünist Manifesto'ya dönüş Marksist sistemde kalan gerçek bir Ütopyacılık artığına işaret eder. Marx, Ütopyacıların çözümlerinin belli başlılarını kabullenmişti, fakat kanıt ve araçlarını yetersiz bulmuştu. Bu yüzden onların bir gözden geçirilmesini üzerine aldı ve bunu bilimsel

bir dahinin keskin eleştirel gözü ve doğruya olan tutkusuyla yaptı. Hiçbir önemli olguyu gözden kaçırmadı ve bu olguların önemini, araştırma konusu olan nesnenin kanıtlanacak formülün son hedefine doğrudan bir gönderme yapmadığı sürece, yapay olarak küçültmekten kaçındı. Bu noktada Marx'ın çalışması bilimsel yöntemi engelleyecek her türlü eğilimden arındırılmıştır. [88]

İşçi sınıfının özgürlüğe ulaşmak için harcadığı çabaya yakınlık duymak bilimsel yöntemin önüne dikilecek bir engel değildir. Fakat Marx, bir noktayı ele alırken, şu nihai hedef işin içine girdiği zaman, belirsiz ve güvenilmez olmaktadır. Bu tür çelişkiler söz konusu kitapta gösterildiği gibi ortaya çıkmaktadır. Örneğin, modern toplumda gelirlerin artırımı bölümünde. Görünüyor ki, bu yüce bilimsel ruh, sonunda, öğretinin kölesi oluyor. Mecazi olarak ifade etmek gerekirse, Marx varlığını gördüğü bir yapı iskelesinin çerçevesi için güçlü bir yapı oluşturmuştur, ayakta durmasını da bilimsel mimari kurallarına göre, yapı iskelesinin inşa tarzının koşullarıyla çatışmadığı sürece titizce sağlamıştır. Fakat bu yapının iskelesi onların da göz önüne alınmasına müsaade etmediği zaman Marx da görmezden gelmiş veya kaçınmıştır. İskele binanın yapılmasını sınırladığı yerde, iskeleyi yıkacağı yerde, doğru oranlardan uzaklaşmayı göze alıp, binayı değiştirmiş ve onu iskeleye bağımlı hale sokmuştur. Onu çalışmasını tamamlamaktan alıkoyup sürekli bazı yerlerinde değişiklikler yapmaya iten şey de bu anlaşılmaz olayın bilincinde oluşu değil miydi? Ne olursa olsun, bence ikilik ortaya çıktığında, binanın doğru oranlarıyla büyümesi gerekiyorsa, iskelenin yıkılmasına göz yumulmalıydı. Marx'ta yaşamaya değer şey sonrakinde bulunuyor, öncekinde değil.

Beni bu fikrimde hiçbir şey, olgularla çürütüldüğü halde Kapital'deki bazı ifadelerin hâlâ bazı insanlar tarafından sürdürülmesi endişesi kadar onaylayamaz. Bunlar Marx'a derin bir hayranlık duyan ve kitabın diyalektik biçiminden kendilerini koparamayan -yani gönderme yapılan yapı iskelesi- onun izleyicileridir. En azından Kautsky gibi türlü olgulara fazla boyun eğen bir kişinin sözlerini ben böyle açıklayabiliyorum, ki o Stuttgart'ta, varlıklı insanların sayısında uzun yıllardır azalma değil artma olduğunu söylediğim vakit cevap vermişti. "Eğer bu doğru olsaydı, zaferimiz bu kadar ertelenmezdi ve biz asla

amacımıza ulaşamazdık. Sayıları artanlar mülk sahibi olanlar değil de kapitalistler olsa, evrim ilerlediği sürece biz de amacımızdan uzaklaşırız, böylece de sosyalistler değil kapitalistler güçlenir."

Varlıklı kesimin sayısının azalmayıp arttığı, burjuva "uyum ekonomistleri"nin bir uydurması değildir, vergi kurulları tarafından vergiler için saptanmış bir olgudur, ilgilenenler için üzüntü kaynağı olan ancak tartışılamayacak bir olgudur. Fakat sosyalizmin zaferi için bu olgunun anlamı nedir? Sosyalizmin gerçekleşmesi neden onun çürütülmesine bağlıdır? Nedeni şudur: Çünkü diyalektik şema onu bu şekilde tarif eder gibi görünür; çünkü üretim fazlasına, azalan mal sahipleri yerine artanlar tarafından el konulduğu itiraf edilirse, kazığın biri iskeleden düşecek gibi olur. Fakat bu nesnelerden etkilenen sadece spekülatif teoridir; gerçekte olan hareket bundan etkilenmez. İşçilerin ne siyasetteki, ne de sanayideki savaşımı bundan hiç mi hiç etkilenmez. Bu savaşın gidişatı küçülen bir sayıdaki işadamlarının elinde toplanan sermaye teorisine ya da kendisinin de bir tahtası olduğu tüm diyalektik iskeleye bağlı değildir. Sosyal ilerlemeye ve işçi sınıfının entelektüel ve ahlaksal gelişmesiyle, zenginliğin ve üretici güçlerin gelişmesine bağlıdır.

Diyelim ki sosyalizmin zaferi kapitalist işadamlarının sayısının azalmasına bağlı; sosyal demokrasi eğer mantıklı hareket etmek istiyorsa, ya kapitalin pek az kimsenin elinde yığılmasını destekleyecek, ya da en azından bu azalışı durduracak hiçbir şeyi desteklemeyecektir. Hakikatte sosyal demokrasi ne birini ne de diğerini yapar. Örneğin bu düşünceler vergileme sorunları üzerine sosyal demokrasinin oylarını yönlendirmiyor. Felaket kuramı açısından işçi sınıfının pratik eyleminin büyük bir kısmı yapılması gereken işin bir feshidir. Bu durumda yanlış olan sosyal demokrasi değildir. Yanlışlık ilerlemenin toplumsal koşulların yozlaşmasına bağlı olduğunu savunan öğretidedir.

Tarım Sorunu'na yazdığı önsözde Kautsky, Marxism'e karşı bir zafer kazanılması gerektiğini söyleyenlere, şüphe ve tereddütün ortaya çıktığını gördüğünü, fakat sadece bunların bir gelişme göstermeyeceğini bildirir. Şüphe ve tereddütün kesin bir reddetme olmadığında çok haklıdır. Yine de ona doğru bir ilk adımdır. Fakat konu sadece Marksizm üzerinde üstün gelmek midir, yoksa daha çok, Marksizme bağlanmış olarak kalan ve Marksizm'in eleştirmenleri tarafından gösterilen

kuram ve pratikteki çelişkilerin reddedilmesi midir? Bu inceleme zaten olması gerektiğinden daha büyük oldu ve bu yüzden konu üzerindeki bütün ayrıntıları ele almaktan kaçınmam gerek. Yine de Marx'ın kuramındaki belli şeylere karşıtlarınca getirilen itirazların çürütülemez olduğunu bildirmeyi görevim sayıyorum. Ve bu itirazların sosyal demokrasiyle oldukça ilgisiz oluşu nedeniyle bunu kolayca yapabiliyorum.

Bu durumda temkinli yaklaşmamız gerekir. Birçok defalar Marx'ın teorileriyle çeliştiklerine inanan Marx'ın izleyicileri tarafından getirilen sonuçlar hevesle tartışılmıştı ve sonunda varsayılan çelişkilerin olmadığı kanıtlanmıştı. Diğerlerinin arasında kafamda Dr. Stiebling'in araştırmalarını ilgilendiren bir tartışma var. Bu tartışma, sömürü oranı ve sermaye artışının etkisi konusunda. Stiebling, ifade biçiminde ve hesaplarının ayrı ayrı maddelerinde, Kautsky'nin keşfettiği hatalar yapmıştır. Fakat diğer yanda Kapital'in 3. kitabı göstermiştir ki, Stiebling'in çalışmalarının temel düşüncesi -sermayenin yoğunlaşmasının artmasıyla birlikte, sömürü oranının azalması, göründüğü gibi Marx'ın öğretisine tam da karşıt durmaz, gerçi bu olguyu kanıtlama şekli Marx'tan farklıdır. Yine de Stiebling, eğer çıkarsadığı doğruysa, işçi sınıfı hareketinin kuramsal temeli ve Marx'ın kuramının yanlış olması gerektiği yanıtını aldı (Kautsky'den). Gerçekten bu şekilde konuşanlar Marx'tan alınan çeşitli cümlelere gönderme yapabilirlerdi. Stiebling'in makaleleri üzerinde çıkan bu tartışmanın bir çözümlemesi Marksist değer kuramındaki bazı çelişkilerin gösterilmesi için yardımcı olabilir.

Benzer çelişkiler tarihte güç ve ekonomi arasındaki ilişkinin saptanmasıyla ilgili olarak mevcuttur ve başka bir yerde zaten tartışılmış olan işçi sınıfı hareketinin olasılıkları ve pratik görevlerinin eleştirisinde eşlerini bulurlar. Bu yine de, tekrar dönülmesi gereken bir nokta.

Siyasi gücün yetenekleri ile ilgili olarak geçmiş kuşakların önyargılarına değinmek şimdi saçma olur, çünkü bu önyargıları açıklamak için hep geriye gitmemiz gerekecektir. İyi temellere oturtulmuş Ütopyacı önyargılar o dönemdeki işçi sınıfının olgunlaşmamış yapısına dayandıklarından gerçekten önyargı oldukları tartışma götürür. Bir yanda geçici bir yığın yönetimi, diğer yanda da sınıfsal oligarşiye dönüş, yığınların siyasi gücünün tek olanaklı dışa vurumu olmuştur.

Bu şartlarda siyasete bir gönderme yapmak, kaçınılmaz görevlerden sapmak gibi görülebilir. Bugün bu koşullar bir yere kadar kaldırılmıştır ve böylece düşünme yetisine sahip hiç kimse siyasi eylemleri dönemin tezleriyle eleştirmeyi düşünmeyecektir.

Marksizm önce olayı çevirmiş ve hareketin en önemli görevinin siyasi eylem olduğunu söylemiştir (sanayi proleteryasının potansiyel kapasitesi açısından). Fakat büyük çelişkiler ortaya çıkmıştır. Marksizm kendini demagoji partilerinden ayırmış ve işçi sınıfının özgürlük için yeteri kadar olgunluk kazanmadığını görmüştür, ayrıca bunun için ilk elde gerekli ekonomik koşulların da henüz hazır olmadığını anlamıştır. Buna rağmen Marksist kuram devamlı olarak, her iki ekonomik koşullun da yerine geldiğini varsayan taktiklere başvurdu. Çeşitli yayınlarında, önceki Ütopyacı sosyalistlerin öğretiselliğinden çok az farkı olan bir keskinlikle işçilerin olgunlaşmadığını vurgulayan cümlelere rastlarız. Hemen ardından da bütün kültür, zeka ve erdemin ancak işçi sınıfı arasında bulunabileceğini varsayan cümleler görürüz. Bu cümleler, en aşırı toplumsal devrimcilerin ve fiziksel gücü ön plana çıkaran anarşistlerin neden haklı olmadıklarını anlaşılmaz kılar. Buna karşılık, siyasi eylem, her an olması beklenen devrimci bir patlamaya yönlendirilir ve hukuksal çalışma da bu kapsamda, geçici bir araç olarak ele alınır. Ve yasal ile devrimci eylemden ayrı ayrı neler beklenebileceği üzerine sistematik bir çözümlemeyi boşuna ararız. İlk bakışta da anlaşılabileceği gibi, bunların arasında büyük farklar bulunur. Ama bunları genel olarak şöyle topaarlayabiliriz: yasa, ya da yasal reform yolu, daha yavaş giden bir yoldur; devrimci güç ise sonuca daha hızlı ulaşan daha köktenci bir yoldur. [89] Yasal mı, yoksa devrimci yöntemin mi daha çok başarı getireceği, tamamen alınan önlemlerin doğasına ve bunların değişik sınıflarla ve insanların gelenekleriyle olan ilişkisine bağlıdır.

Genel olarak devrim yolu (daima şiddet kullanan bir devrim anlamında) toplumsal ilerlemenin yoluna ayrıcalık azınlık tarafından konan engellerin kaldırılması açısından daha çabuk çalışır: yani onun gücü olumsuz yönündedir.

Kural olarak, anayasal hukuk bu bakımdan daha yavaştır. Onun yöntemi yasaklama değil, uzlaşma yöntemidir, kazanılmış hakların yolu-

dur. Hukuk, insanların önyargıları ve kitlelerin sınırlı ufuklarının toplumsal ilerlemeye engel olduğu devrimci şemadan daha güçlüdür ve sürekli ekonomik düzenlemelerin yaratılması sorunu olduğu zaman daha önemli avantajlar sağlar, diğer bir deeyişle olumlu sosyo-politik çalışmaya en uygun olanıdır.

Yasamada, sakin zamanlarda, akıl, duygulara ağır basar; bir devdim sırasında ise, duygu, akıldan önce gelir. Ancak, duygunun eksik bir önder olduğu söylenebilirse de, aklın da yavaş bir dürtü olduğu bir gerçektir. Yasama sistematik bir güç olarak çalışırken, devrim ise temel bir güç olarak işler.Ulus, ayrıcalıklı azınlığın haklarının toplumsal ilerlemeye engel teşkil etmeyeceği bir duruma geldiğinde ve siyasi eylemin olumsuz görevleri olumlulardan daha az önemli olduğunda güç kullanarak devrime gitmek anlamsızlaşacaktır. [90] Bir hükümet veya ayrıcalıklı bir azınlık düşürülebilir, fakat bir ulus asla. İşçi sınıfının kendine ait çok güçlü ekonomik örgütleri yoksa ve öz-yönetim yapılarında eğitim yoluyla bağımsız bir kafa yapısı elde edememişse, proleteryanın diktatörlüğü, klüp hatiplerinin ve yazarlarının diktatörlüğü anlamına gelir. İşçi örgütlerine baskı yapmak ile dolandırmayı ve işçinin yasamadan ve yönetimden soyutlanmasını sağlamayı, politikanın en üstün ilmini görenlerin bu hatalarını pratikte denememelerini diliyorum. Tıpkı işçi hareketinin kendisi için de dilemediğim gibi. Eğer gelecekte olacak olanı, bugün var diye ele alırsak, ya da bugüne atfedersek, Utopyacılığı aşmamız demektir. İşçileri oldukları gibi kabul etmek zorundayız. İşçiler, ne Komünist Manifesto'da yazdığı kadar köle şartları altında yaşıyorlar, ne de bazılarının bizi inandırmak istediği kadar önyargılardan ve zayıflıklardan arınmış durumdalar. Onlar, içinde yaşadıkları ekonomik koşulların olumlu özelliklerine ve zayıflıklarına sahipler. Ve tüm bunların bir günde değişmesi beklenemez.

Sınıfsız bir toplum için üretici güçlerin gelişmesinde istenen düzeye ulaştık mı? Bunu kanıtlamak isteyen ve özellikle önde giden sanayilerin gelişmesi üzerine temellendirilmiş genellemelere dayanan inanılmaz göstergelerle ilgili olarak; modern zamanların sosyalist yazarları dikkatle ayrıntılandırılmış hesaplamalarla bir sosyalist toplumdaki üretim olasılıklarını saptanmaya çalışmışlardı ve sonuçları bunlardan

farklı olmuştu. [91] Önceden kabul edildiği gibi, iş saatlerinin 5, 4, hatta 3 ve 2'ye indirilmesi için hiç bir umut yok, eğer tabii yaşam standardı çok aşağı çekilmeyecekse. Eğer çalışma saatleri, günde 8 saatin altına indirilecekse, emeğin kollektif olarak örgütlenmesi durumunda bile, insanlar çalışmaya çok genç yaşta başlamak ve görece ilerlemiş yaşta bitirmek zorundalar. Bunu, en başta, mülkü olmayan sınıfların nüfusunu, varlıklı sınıflara oranlayıp korkunç abartılı sayılar bulanlar anlamalıdır. Fakat bir konuda mantıksız düşünen, genellikle diğer konuda da öyle düşünür. Ve böylece, işçilerin durumunun umutsuz değilmiş gibi ele alınmasına kızan Plechanow, çalışabilecek durumda olanların ekonomik sorumlulukları ilkesinin görünür gelecekte terkedilmesinin mümkün olmadığına dair ulaştığım sonuçları nitelemek için "kültürsüz" sözcüğünü kullanabiliyor. Elbette, insan boş yere sorumsuzluğun felsefesecisi olmuyor. Fakat gerçek işçi hareketi gözden geçirilirse burjuva toplumunda büyüyen birine yoz gelen bu niteliklerden kurtulmanın işçiler için önemsiz olduğu anımsanacaktır. Ailesi ve evi olmayan gezgin bir proleterle, sağlam ve kalıcı bir sendika hareketi olanaksızdır. Bu bir burjuva önyargısı değil, iş örgütlerinin yıllar boyunca edindikleri tecrübelere dayanan bir kanıdır. İşçi sınıfı sosyalistleri, kendi sınıflarının hatalarını bilir ve bunlar arasında en sorumluları, bu hataları güzel göstermektense, bütün güçleriyle bunları yenmeye uğraşır.

Üyelerinin çoğu uygunsuz koşullarda yaşayan, kötü eğitim görmüş ve yetersiz geliri olan bir sınıftan, sosyalist bir toplum örgütünün öncelikle istediği yüksek entelektüel ve ahlaki standartlara uymalarını bekleyemeyiz. Modern işçi sınıfı hareketinin kısmen ortaya serdiği, kısmen ürettiği enerjiye ve akla sevinmeliyiz; fakat hiç ayırım yapmadan, bir kaç yüz bin için geçerli olanı, milyonlara, yığınlara yükleyemeyiz. Bu noktada çalışanlar tarafından bana sözlü ve yazılı olarak iletilenleri tekrarlamıyacağım. Burada iki tür ölçü kullandığımı belirtmeliyim. İşçi sınıfından çok şey beklediğim için, onların ahlaki yargılarını etkileyebilecek şeylere çok daha fazla sansür uyguluyorum ve üzülerek görüyorum ki, ancak yozlaştırıcı bir etkiye sahip olabilecek bir edebi düşkünlük üslubu, işçi sınıfı yayınlarında yaygınlaşıyor. Yüksekleri hedefleyen bir sınıf, sağlam bir morale sahip olmalı ve hiç

bir bozulma yaşamamalıdır. Eğer yakın vadeli hedeflerine ulaşmak için yeterince güçlü çalışıyorsa, kendisine nihai bir amaç seçip seçmediği ikincil derecede önemlidir. Burada önemli nokta, bu amaçlara kaynak oluşturan belli bir ilkenin, daha ileri bir ekonomi ve toplumsal yaşam çizgisini temsil etmesidir; bu amaçlar, uygarlığın gelişmesinde daha ileri bir ahlak düzeyi ve daha ileri yasal haklara karşılık gelen bir toplum düzenine karşılık gelir. Bu noktada, şu önermeye evet diyemem: "İşçi sınıfının gerçekleştirilecek düşünceleri yoktur." Bunda ben daha ziyade bir kendini kandırma görüyorum, tabii eğer bu yazarın bir söz oyunu değilse. Aynı zamanda, işçi sınıfı haraketine sızmaya çalışan ve Hegelci dialektiğin bir sığınak sunduğu "cant"a karşı, aklın eleştirmeni, büyük Königsberg filozofunun ruhuna başvuruyorum. Bunu, sosyal demokrasinin göz önüne alınan fikirleri titizce eleştirip yargılayacak, açık materyalizmin nerede en yüce -ve böylece en yanıltıcı- ideoloji olarak ortaya çıktığını gösterecek ve ideal olanın küçümsenmesinin, evrimin egemen güçleri haline gelinceye kadar maddi etmenleri büyütmenin kendini kandırma olduğunu anlatacak bir Kant'a ihtiyacı olduğuna inandığım için yapıyorum. Böyle bir düşünür, bizim önderlerimizin yaptıklarından hangisinin değerli olduğunu ve yaşayacağını, neyin yokolacağını ve yok olması gerektiğini açıkça gösterebilen bir düşünür; yola koyuldukları alan bize göre karar vermeye uygun olmasa da, sosyal demokrasinin uğrunda savaştığı hedeflere yönelen çalışmalar üzerinde daha tarafsız hükümler verebilmemizi mümkün kılabilecektir. Ben bu konuda kendi payıma düşeni yaptım ve hiç kimseyi suçlu olarak ilan etmedim. Ama sırf ekole ait olmam yüzünden, reform gereksinimini dile getirmekte haklı olduğumu düşünüyorum. Eğer yazdığımın yanlış anlaşılmasından korkmasaydım (tabii ki onun yanlış anlamlandırılmasına hazırım) Lange'a Dönüşü, Kant'a Dönüş olarak çevirirdim. Bunu düstur yapan düşünürler ve araştırmacılar, Königsberg filozofunun yazdığı cümlelere geri dönmekle değil, yaptığı eleştirinin temel ilkeleriyle ilgilenmekteler, bu yüzden sosyal demokrasinin, Frederick Albert Lange'ın bütün sosyopolitik görüşlerine geri dönmeyi düşünmesine gerek yoktur. Benim aklımda olan şey, daima hatalarını kabul etmeye ve yeni gerçekleri tanımaya hazır olan, bilimsel alanda önyargılardan arınmış olan ve işçi

sınıfının özgürlüğü için verilen savaşın yılmaz ve dürüst liderliğinin Lange'daki seçkin birleşimidir. Belki Lange'ın yazılarında gördüğümüz düzeyde bir geniş görüşlülük, sadece Marx gibi önder insanların özelliği olan zeka keskinliğini arayan kişilerde bulunabilir. Fakat her çağ bir Marx üretemez ve eşit dehaya sahip olan bir insan için bile bugünkü işçi sınıfının büyüklüğü, Marx'ın tarihteki yerini doldurmasına izin vermez. Bugün, savaşçı ruhla birlikte düzenleyici ve yapıcı düşünürlere ihtiyaç vardır. Bu düşünürler sapla samanı birbirinden ayırabilecek kadar entelektüel olarak gelişmiş, kendi topraklarından başka bir yerde yetişmiş ufak bir bitkiyi tanıyabilecek kadar geniş düşünebilen ve kral olmasalar da, sosyalist düşünce alanında sıcak yaradılışda cumhuriyetçiler olmalıdır.

NOTLAR

[1] Bernstein'in yaşamı ve çalışmalarıyla ilgili en iyi İngilizce yazılı eser, Peter Gay tarafından yazılan 'The Dilemma of Democratic Socialism', Columbia University Press, New York, 1952.

[2] Ekonomi Politiğin Eleştirisine bir Katkı'nın Önsözünden.

[3] Ailenin Kökeni'nde, emeğin toplumsal işbölümünün, devletin doğuşunu nasıl gerekli kıldığı ayrıntılı olarak gösteriliyor. Ama Engels, devletin kökeniyle ilgili olarak bu yönü tamamen gözardı ederek, Anti-Dühring'te olduğu gibi, devleti nihayetinde sadece siyasi baskının organı olarak ele alır.

[4] Kapital'ın çok sık alıntı yapılan bir paragrafında Marx şöyle diyor: "Dini, muğlak hayallerin maddi özünü çözümleme yoluyla bulmak, yaşamdaki gerçek koşullardan yola çıkıp tersi bir süreç izleyerek onların soyut biçimine varmaktan kolaydır. Son sözü edilen yöntem, materyalist ve dolayısıyla bilimsel olan tek yöntemdir".(Kapital, I. 2. basım, sayfa 386) Bu karşılaştırmada büyük bir abartı bulunmaktadır. Eğer birisi zaten soyut biçimlerin bilgisine sahip değilse, tarif edilen tümdengelim yöntemi, her türden keyfi sonuca varılmasına sebep olurdu; ve bu biçimler biliniyorsa, tarif edilen tümdengelim, analitik yorumlamaya karşı bir bilimsel antitez değil, bilimsel çözümlemenin bir aracı olur.

[5] Bilimsel Sosyalizm, Utopik Sosyalizm eserinin dördüncü cildinde, burada bir sınırlama yapılır: "ilkel topluluklar hariç".

[6] Engels; Bilimsel Sosyalizm, Utopik Sosyalizm

[7] Sanayinin kapitalizm öncesi yöntemlerinin bugüne kadar sağ kaldığı yerlerde, bugün bile artık emek, örtülü olmayan bir şekilde görülebiliyor. Müşterileri için bir iş parçası yapan küçük imalatçı tarafından işe alınan adam, kendi bir saatlik maaşının, ustası tarafından müşteriden istenecek ücretten çok daha az olduğunu çok iyi bilir. Terziler ve bahçıvanlar için de aynı şey söylenebilir.

[8] Aslında değer yasasına göre, ... tek tek her bir malın üzerinde sadece harcanan gerekli emek süresi bulunur, değişik gruplarda, oransal olarak gerekli toplam toplumsal emek süresinden fazla bir şey harcanmaz. "Kullanım değeri için bir şart öne sürersek, ... toplumsal gereksinim -yani, toplumsal bir temelde kullanım değeri burada, üretimin değişik özel alanlarının payına düşen toplam toplumsal emek süresinin paylarını saptamada belirleyici bir etmendir". (Kapital, III.2, sayfalar 176-177) Tek bu cümle bile, Gossen-Böhm kuramını bir kaç havalı cümle ile bir kenara atmanın olanaksızlığını gösterir.

[9] 1899 yılında yazılmış.

[10] Bütün bu tröstlerde, birleşik fabrikaların başlangıçtaki sahipleri ya da hissedarları, hisselerin bir bölümünü kendilerine almak zorunda kalmışlardı. Buradaki tablolara bunlar dahil değildir.

[11] *The Temperance Problem and Social Reform* adlı eserlerinde Rowntree ve Sherwell, beş iyi tanınan bira fabrikasının hissedarlar listesini verirler:

Bira Fabrikaları	Hissedarlar	
	Normal hisse	Rüçhan haklı hisse
Arthur Guinness, Son and Co.	5450	3768
Bass, Ratcliff and Gretton	17	1368
Threlfalls	577	872
Combe and Co.	10	1040
Samuel Alsopp and Co.	1313	2189
	7367	9237

Normal ve rüçhan haklı toplam 9,710,000 sterlinlik hisse, 16,604 hissedar arasında paylaşılmış durumdadır. Ayrıca, bu firmaların sürdükleri tahviller ise toplam 6,110,000 sterlinlikti. Eğer bunların benzer bir dağılım gösterdiklerini varsayarsak, 27,000 kişinin bu beş bira fabrikasının ortakları olduğu sonucuna varırız. 1898 yılında, London Stock Exchange listesine göre, dolaşımdaki hisselere göre toplam sermayesi 70,000,000 sterlini aşan 119'dan fazla bira fabrikası ve taktirhane (damıtma işi için) bulunuyordu; buna ek olarak, bu firmalardan 68'inde, normal hisseler, özel kişilerin elinde üretici hisseleri olarak bulunuyordu. Bütün bunlar, bira üretme ve damıtma ticaretlerinde, her türden kapitalist orduların bulunduğunu gösteriyor.

12 1907 yılında Nisan ayında mevcut sayı 43,038 iken ödenmiş sermaye de, 2,061,010,586 sterlindi. (Y.N.)

13 1898 yılında, 2,150,000,000 sterlinlik İngiliz sermayesinin yurtdışında yatırıldığı ve bunun yıllık artışı ortalama 5,700,000 sterlin olduğu tahmin edilmişti. (1908 yılında ise bu toplam 3,000,000,000 sterlin olarak tahmin ediliyordu.) (Y.N.)

14 1907 yılında, 160 sterlinin üzerinde artışa sahip insanların sayısı 894,249 idi.(Y.N.)

15 1907 için sayılar ise, 518,669,541'e karşılık 327,900,650 idi. (Y.N.)

16 Chiozza Money'in tahminine göre, 1903-4'te, yıllık gelirleri 160 ile 700 sterlin arasında değişen 750,000 kişi vardı. (Y.N.)

17 Prusya verilerinin kanıtlayıcı özelliğine karşı çıkanlar, itirazlarına gerekçe olarak, 1854 ile yüzyılın sonu arasında değerlendirme ilkelerinin önemli ölçüde değiştiğini söylüyorlardı. Bu gerçeğin, bu verilerin kanıtlama gücünü azalttığı tarafımdan hemen kabul edilmişti. Ama, Prusya için 1891'deki vergi reformundan hemen sonraki yıl olan 1892 yılının gelir vergisi sayılarını ve aynı sistemin hüküm sürdüğü 1907 yılının sayılarını karşılaştırırsak; önümüze şöyle bir tablo çıkıyor:

Hesaplanmış Gelirler Sterlin	1892	1907	ARTIŞ Mutlak	Yüzde
150 -300	204714	387247	172533	84.3
300-1525	103730	151574	47847	46.1
1525-5000	6665	17109	10444	156.7
5000-ve üzeri	1780	3561	1781	100

Nüfusun artışı yüzde 20'nin biraz üzerindeydi. Hali vakti yerinde olanların gidişi, toplumdan daha hızlı, en yüksek hız ise büyük devlerde değil, orta sınıflarda görülüyor.

Servetlere gelince de, 1895 yılında (servetlereden gelir alınan ilk yıl) 25,000 sterlin ve üzerinde servete sahip olan 13,600 kişi varken, 1908 yılında bu sayı yaklşık 21,000 olmuştu -yüzde 50'y aşan bir artışla-. Bu da, kapitalist klanın nasıl büyüdüğünü gösterir.

18 Alman sosyal demokrasisinin Stuttgart kongresinde Karl Kautsky, mektubumdaki ifade üzerine, kapitalistlerin gerçekte azalmayıp arttığını söylemişti.

19 İngiltere'nin, artık ithaller olarak eline geçen faiz, 100,000,000 sterlin tutuyor; bunun çoğunluğu ise, tüketim malzemeleri.

20 Kapital I., Bölüm 23, 2 kısım'da, kapitalistlerin sayılarının 'az ya da çok' sermaye bölümlemelerine ve benzeri dallanmalara göre arttığı söyleniyor; bu, daha sonra Marx tarafından tamamen dikkate alınmayan bir olgu.

21 *İngiliz basımına not.* Üzülerek belirtmeliyim ki, Kautsky açık yüreklilik gösterip hatasını kabul etmedi. Benim sunduğum istatistiklere itirazlar getirdi ve nihayetinde, çalışmayan kapitalistlerin sayısının arttığını belirtti; ben sanki, kapitalist sınıfı, bir işçi sınıfı olarak ele almışım gibi.

22 Daha yeni tarihli istatistikler sunmanın bir anlamı olmayacak ve burada ele alınan bazı örneklerde Bemstein'in sayılarını tam olarak takip edip, hassas bir karşılaştırma yapmak mümkün değildir. Ayrıca, Home Office artık, 1896 yılında derlendiği şeklile istatistikler yayınlamıyor. (Y.N.)

23 1,931 kayıtlı fabrikanın ve 5,624 atölyenin özellikleri rapor hazırlandığı tarihte elime geçmemişti. Bunlarla birlikte, bir işyeri başına düşen işçi oranı biraz azalacaktı.

24 İngiltere'ye göç eden Alman işçiler, bu ülkenin ağaç, metal ve imalat sektörlerinde karşılaştıkları firma sayısındaki fazlalık karşısında şaşkınlıklarını bir çok kez bana aktarmışlardır. Keten sanayiine ait veriler, Karl Marx'ın yazdığı zamanlardan bu yana, firmaların yoğunlaşmasında ancak hafif bir artış olduğunu gösteriyor.

25 R. Calwer'in "*The Development of Handicraft* " adlı eserine bakın. Neue Zeit xv., 2, sayfa 597.
1907 yılına ait imparatorluk sayımı verileri, büyüklük açısından herhangi bir kesin bilgi öğrenmeye elverecek kadar henüz bilinmemektedir. Ama Prusya için veriler bilinmektedir ve bütün İmparatorluk için bir ortalama olarak kabul edilebilir. Ticaret için (demiryolları, posta ve telegraf hariç) şu sayıları içermektedir:

	Sayılar		Çalıştırılan Kişi	
Kuruluşlar	1895	1907	1895	1907
Oldukça küçük (sadece 1 kişi)	1,029,954	955,707	1,029,954	955,707
Küçük (2-5 kişi)	593,884	767,200	1,638,205	2,038,236
Orta (6-50 kişi)	108,800	154,330	1,390,745	2,109,164
Büyük (51-500 kişi)	10,127	17,287	1,217,085	2,095,065
Çok büyük (501-1,000 kişi)	380	602	261,507	424,587
Dev (1,0001 ve üzeri kişi)	191	371	338,585	710,253
	1,743,336	1,895,497	5,876,083	8,332,912

Büyük firmalara doğru büyük bir haraket gözleniyor ve sıkça, buradaki firmaların aynı firmanın bölümleri olduğuna rastlayabiliyoruz. Sanayide ve ticarette yoğunlaşma süreci çok aşikar. Ama bu, küçük firmaların yokolmasının daha az aşikar olduğu anlamına gelmiyor. Bir grup olarak azama gösteren ise sadece çok küçük firmalar.

26 Prusya'da, 1907 ile 1895 arasında 52,045'den 62,985'e bir artış görüldü; bu artış yüzde 20 yapıyor, aynı zaman diliminde nüfus ise sadece yüzde 20 arttı.

27 Daha önce alıntı yaptığımız Prusya istatistikleri bunu doğrulamaktadır.

28 Bunlardan anlaşıldığı kadariyle, son on yılda yüzde 50'nin üzerinde bir artış gösteriyorlar.

29 W.H.Vliejen'in "Das Agrarprogranım der niederlandischen Sozialdemokratie" adlı çalışmasına bakınız, Neue Zeit, xvii.,I, sayfa 75.

30 Der Agrasozialismus in Belgien, Neue Zeit xv. I, sayfa 752.

31 Kapital, 4.ncü basım., sayfa 615

32 Ki burada, 579,133 toprak payı, 1 acre'nin altındadır.

33 Kapital, I., 4.ncü basım, sayfa 643, not.

34 Üçüncü basım, sayfa 308,309 (burada bir dipnotta Engels şöyle yazıyor: "Krizlerin yetersiz tüketim ile açıklanması ilk olarak Sismondi ile başladı ve onunla birlikte belirli bir haklılığa kavuştu." "Rodbertus, bunu Sismondi'den ödünç aldı ve Dühring'de ondan kopya çekti." Felsefenin Sefaleti'ne önsözde Engels, Rodbertus tarafından ileri sürülen krizler kuramına aynı şekilde karşı çıkar.)

35 Adı geçen kaynak, sayfa 406,407

36 Adı geçen kaynak, sayfa 21

37 Bunun için, Kapital'in ikinci cildine önsözde Engels'in ifadesini ele alın. Genel olarak yaklaşırsak, ikinci bölüm, Marx'ın araştırma çalışmasının en yeni ve en olgunlaşmış sonuçlarını içerir.

38 II. cilt, sayfa 164

39 sayfa 165

40 Adı geçen kaynak, sayfa 468

41 Bu makale, 1896 yılında yapılan Uluslararası Sosyalist Kongresinin bir kararla ortaya koyduğu ve bütün toplumsal şartların toptan bir devrimine yol açacak büyük bir toplumsal felaketin eşiğinde olduğumuz yolundaki görüşü eleştiriyordu. Söz konusu karar şöyleydi: "Ekonomi ve sanayi alanındaki gelişme o denli hızlı gitmektedir ki, görece kısa bir zaman içerisinde bir kriz meydana gelebilir. Bu yüzden Kongre, bütün ülkelerin proleteryasına, sınıf bilincine sahip yurttaşlar olarak, kendi ülkelerinin işlerini kamu çıkarına yürütmeyi öğrenmenin acil bir görev olduğunu bildirir." En sondaki önerinin yararlı olacağı konusunda hem fikir olduğumu belirttim ama, baştaki iddianın doğruluğuna cesaretle karşı çıktım. Bunun sonucunda maruz kaldığım bazı şiddetli saldırılara, bu kitabın başında yeniden yayınladığım mektupta yanıt vermiştim.

42 II. Cilt, sayfa 429

[43] Engels'in hesaplarına göre, Amerika ve Hindistan; Suez Kanalı, buharlı gemiler vs sayesinde, Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerine yüzde 70 ile 90 arasında birbirlerine yaklaşmışlardır. Buna şunu da ekler: "bu sayede, 1825 ile 1857 arasındaki krizlerin iki büyük nedeni, güçlerinden epeyce yitirdiler"(Kapital, III. Cilt. Birinci Kısım, sayfa 45). Aynı kitabın 395'inci sayfasında Engels, Marx'ın para piyasasındaki kriz etmenleri olarak tanımladığı, riskli kredi şemalarına dayalı bazı belirli spekülatif işlerin, okyanusun altından geçen kablo ile ortadan kalktığını söyler. III. Cildin ikinci kısmında sayfa 56'da Engels'in düzeltme amaçlı parantezi de, kredi sisteminin gelişmesi üzerine içerdiği eleştiriler açısından dikkate değerdir.

[44] Elbette burada, krizlerin sadece ekonomik temelinden söz ediyoruz. Siyasi olayların sonucu olarak (savaşlar ya da ciddi savaş tehlikeleri) ya da çok yaygın yetersiz hasatlar sonucu -bu bakımdan artık yerel sorunlar etkisizdir- krizlerin oluşması her zaman mümkündür.

[45] Sözü edilen paragraftaki (II. Cilt, sayfa 164) "somut" sözcüğünün kullanımı, Marx'ın bu sözcüğü nasıl kullandığına bağlıdır. Bu sözcüğün mevcut genel kullanımına göre, krizlerin yetersiz tüketime dayandırılması; üretim sürecindeki ya da malzemelerdeki değişikliklere dayandırılması kadar materyalist bir yaklaşımdır.

[46] İngiliz basımına not. Bunun yazılma tarihi, Güney Afrika Savaşı, para piyasasında yeni koşullar yaratmadan ve silahlarda büyük bir artışa yol açmadan önce, 1898-1899 kışındaydı. Bu olgulara rağmen, 1901 yılında baş gösteren krizin süresi, daha önceki br çok krizden daha kısaydı ve hemen arkasından gelen refah dönemi daha uzun sürdü.

[47] Sosyalizmin Sorunları adlı daha önceki bir makalemde, sanayideki alt kuruluşları ve dalları ele almıştım : " Bu türden bir alt kuruluşlar, çoğunlukla sabit olan ve çok az değişken içeren bir sermaye ile çalıştırılır, pahalı makinelere ve az sayıda işçiye sahiptir; bu yüzden, krallık istatistikçilerinin değerlendirmelerinde küçük fabrikalar ya da küçük atölyeler olarak ele alınırlar; oysa gerçekte kapitalist fabrikalar sınıfına aittirler.....Emin olabiliriz ki, el zanaatleri ve ufak fabrikaların ticaret istatistiklerindeki sayıları gerçekte olduğundan daha fazla olarak görünür." (Neue Zeit xv. I, sayfa 308) Ve tarım üzerine de : "Söz konusu alan oldukça ufak olsa da, üzerinde tümüyle kapitalist bir işletme bulunabilir. Kuruluşun alan olarak büyüklüğü üzerine dayalı istatistikler, bunların ekonomik nitelikleri hakkında çok az şöyler." (Adı geçen kaynak, sayfa 380). Felaket Kuramı adlı makalemde, xvi. sayfa 552'de, ticaret üzerine elde bulunan sayılarla ilgili olarak benzer şeyler sundum.

[48] Burada "devrim" sözcüğü, sadece siyasi anlamıyla ve bir ayaklanma ya da yasadışı bir güce karşılık gelecek şekilde kullanılmıştır. Diğer yandan toplum düzenindeki değişmeler için yöntem sorununu yanıtsız bırakan" toplumsal yeniden yapılanma " terimi kullanılır. Bu ayrımın amacı meydana gelebilecek yanlış anlamaları ortadan kaldırmaktır.

[49] " Ama kim bilmez ki, işçiler, ezici çoğunluğu ellerinde bulundurdukları büyük şehirlerde, bir kez kamu iktidarını, yönetimini ve yasama gücünü ellerine geçirseler, ekonomik devrim sadece bir kaç ay belki de bir kaç haftada biterdi? ". (Jules Guesde, Der achtezehnte Marz[1871] in der Provinz.

" Şunu açıkça söylüyoruz: Bize altı aylığına devletin gücünü verin ve artık kapitalist toplum tarihte bir yapraktan ibaret olsun" (Parvus, 6 Mart 1898 tarihli Sachsiche Arbeiterzeitung)

Bu son cümlenin yazılı olduğu makalede, başka şeylerin de yanısıra, toplumsal devrimci hükümetin bütün üretimin düzenlenmesini üzerine almasından sonra bile, suni olarak tasarlanmış bir alışveriş sistemiyle, malların değişimine yönelik bir ticaretin kurulması mümkün olamıyacağı gösterilir. Ekonomi alanında ciddi çalışmalar yapan Parvus, "malların ticaretinin, toplumun bütün koşullarına çok derinden işlemiş olması yüzünden, bunun yerine suni olarak tasarlanmış bir alış veriş sistemi konulamayacağını" anlamıştır. Benim de uzun süredir paylaştığım (Sozial politische Bedeutung von Raum und Zahl adlı makalemde buna biraz değinmiş, Sosyalizmin Sorunları adlı makale dizisinde de daha geniş olarak ele almıştım) bu inancına rağmen Parvus, sosyal demokrat bir iktidarın, sanayinin bu mevcut yapısında, bütün üretimi düzenleyebileceğini ve yarın yıl içerisinde, kendisinin de sıkıca bağlı olduğu mal üretimi sisteminden doğmuş bulunan kapitalist sistemi tümüyle ortadan kaldırabileceğini hayal etmişti. Başka açılardan oldukça bilgili insanların, güç hırsı sonucunda nasıl siyasi çocuklara dönüştüğünü görüyor insan.

50 İngiltere'deki sosyalist harekette, tıpkı diğer yerlerde olduğu gibi daha çok para kazanan (daha eğitimli) düşünsel olarak etkin olanlar en seçkin birlikleri oluştururlar. Sosyalist birliklerde eğitimsiz işçi bulmak hemen hemen imkansızdır.

51 Bu eser yazıldıktan sonraki on yıl içinde iyiye doğru çok önemli gelişmeler yaşandı. Teknolojik, ticari vs. örgütler çok yol aldılar. 1907 yılı sonunda ücretli çalışanların sendikalarından ayrı olarak, 48 demekte örgütlenmiş 24,000,000 üye ve 680,981 görevli vardı. Bu demeklerden toplam 459,787 üyeye sahip 15 tanesi ticari işyerlerinde çalışanların, memurların oluşturduğu demeklerdi. Diğer yandan sadece birkaç bin örgütlenmiş tarım işçisi vardı.

52 "Proleterya, kısmen kendisini öğretisel deneylerin içerisine atar ve böylece, eski dünya düzeninin devrilmesine karşı çıkacağı bir haraketin içinde bulur kendisini"

53 Konut Sorunu, yeni basım, sayfa 34-35.

54 III.Cilt, sayfa 427.

55 Proudhon bazen kooperatifçiliğin kararlı bir karşıtı, bazen de bir destekçisi olarak görünüyorsa, bu çelişkinin nedeni olarak, farklı zamanlarda kafasında değişik türden kooperatifçilik biçimlerinin bulunması gösterilebilir. Karşılıklılık temeline dayalı çalışan birliği desteklerken, esas olarak tekelci birliğe karşı çıkar. Ancak eleştirileri, bilimsel olmaktan sezgisel ve abartı doludur.

56 İkinci sözü edilen türden üretime yönelik kooperatif birliklerle ilgili verileri saptamak oldukça zordur, çünkü, birliklere göre üretim üzerine resmi istatistikler, bunlar ile çok daha fazla sayıda olan büyük işçi paylaşım birlikleri (firmaları) arasında ayrım yapmıyor.

57 Genç kızlık soyadı olan Potter adı altında yayınlanmıştır.

[58] Colonizing Co-operative Societies. Leipzig : Duncker and Humblot.

[59] "Bu iş kolay değildi. Keten işçileri gibi insanlar, bir birliğin başarılı bir şekilde idare edilmesi için olması gereken eşit saflar içerisinde yerlerini almakta zorlanıyorlardı." (Sketch of the History of the Burnley Self-help Association in Co-operative Workshops in Great Britain, sayfa 20)

[60] 1906 yılında üye sayısı 2,334,641 idi; sermaye ise 39,898,000 sterlindi; üretim değeri ise, 13,953,828 sterline varmıştı.

[61] 1898, 3 Aralık

[62] Prusya'da 1895 yılından 1907 ye kadar 3-20 hektar arası küçük toprak işletmeleri, hem kapladığı alan hem de sayı olarak artmıştır. Büyük toprak işletmelerinin sayısı ise azalmıştır.

[63] İngiliz kooperatifler birliği toplantısında (Peterborough, Mayıs 1898) J. C. Gray adlı bir delege bütün kooperatif denemelerini gözden geçirdikten sonra aynı Oppenheimer'ınki gibi bir öneri sundu "Bütün topraklar, ürünlerin satışı vs. ortak olmalı. Ama toprağın işlenmesinde bireyin istekleri göz önüne alınmalı. "

[64] Karl Kautsky'in tarım sorunları üzerine olan yeni eserinde kooperatif sorununu detaylı olarak incelediğini görmekten memnun oldum. Köylülerin küçük topraklarının korunması hakkında söyledikleri Oppenheimer'in söylediklerıyle uyuşuyor. Kautsky çözümü proleteryanın yapacağı bir devrimde görür. Evrimin köylüleri bu kötü duruma soktuğunu ve her geçen gün onları kapitalist girişimlerin çalışanları haline soktuğunu söyler. Bütün bu kapitalist girişimlerin sosyalleştirilmeleri sonucu köylüler kooperatif çalışanları haline geleceklerdir.

Kautsky bu düşüncelerinde yalnızca, istenilen yönde çalışacak güçleri tahmin ederken hataya düşmüştür. Bazı sanayi temelli girişimler onun sandığı gibi küçük çiftliklerden bağımsız değil ama tarımsal birliklere diğerleriyle beraber bağlıdırlar. Almanya'da en büyük şeker fabrikalarının küçük ve büyük üreticilerin kontrolünde olması gibi. Bunların yanında, bence Kautsky, arada bir kullandığı güçlü sözcüklere kendisini fazla kaptırıyor; ancak kısmen doğru olan sonuçlara varıyor. Bu konuyu biraz daha açarsak : Kautsky'ye göre, küçük çiftçilerin yaşamı bir tür cehennemdir. Bir çok küçük çiftçi için bunu söylemek mümkün olsa da, başka büyük kesimler için de bu çok büyük bir abartma olur. İşletmesi tüm vaktini almadığı için küçük çiftçinin komşu topraklarda çalışmasını esaret olarak ele almak da benzeri bir abartmadır.

Kautsky'le küçük çiftliklerin gelişimi üzerine aynı sonuçlara ulaşmasak bile onun sosyal demokraside uygulanmaya yönelik geliştirdiği tarım programıyla uyuşuyorum.

[65] Doctrine of Harmony adlı eserinde Carey bu kısmi doğruya dayanır. Bu türlere örnek olarak madenler vs. gibi sanayiler gösterilebilir.

[66] Blanquizmin tutarlı savunucuları demokrasiyi her şeyden önce baskıcı bir kuvvet olarak görmüşlerdir. Bu yüzden Hippolyte Castille'in İkinci Cumhuriyetin Tarihi adlı yapıtının ön sözünde Terörün Saltanat Dönemini göklere çıkartılır. "Şiddet bütün topluluğun işi olduğunda en mükemmel topluma ulaşılacaktır. Bu en kusursuz toplumda şeytansı (yani, bireysel) anlamda en az özgürlüğün olduğunu ispatlar . . . Si-

yası özgürlük ise yalnızca bir çoklarının onaylanabilir şiddetini övmek için kullanılan güzel bir sözdür. Siyasi özgürlük bir kaç kişinin özgürlüklerini insan topluluklarının despot tanrısına, toplum sözleşmesine adamasıdır." " Bu dönem (Girondist'lerin, Herbetist'lerin, Dantonist'lerin birer birer giyotine yollandığı 1793 ekiminden 1794 nisanına kadar geçen dönem), otorite ilkesinin ve insan toplulukları arasında bu ilelebet süren savunmaya yönelik savaşın yeniden canlanmasının zamanıdır. Ilımlılardan ve aşırılardan kurtulmuş ve her türlü yetki çatışması sorununu halletmiş bir kamu güvenliği komitesi, verili koşullar tarafından gerekli kılınan bir hükümet biçimine dönüşür ve konumunu savunmaya ve Fransa'yı anarşiden korumaya çalışır.... Hayır, ilk Fransız Cumhuriyetini öldüren hükümet değil, Parlamenterist'ler, Thermidor'a ihanet edenlerdir. Yığınlar halinde Fransa'yı kaplayan anarşist ve liberal cumhuriyetçiler, eski iftiraları boşuna tekrarlıyorlar. Robespierre, burada rastlantısal olan yetenekleri ve meziyetleri yüzünden değil ama, otorite dehası ve güçlü siyasi içgüdüsü yüzünden olağanüstü bir adam olarak ele alınmalıdır." Bu Robespierre tapınması, ikinci İmparatorluğun sonundan öteye uzanmadı. Altmışlı yılların ortalarında sahneye çıkan genç bir kuşak olan Blanquist sosyalist devrimcileri ve kiliseye karşı olanlar için, Robespierre fazla kültürsüzdü. Onlar, Herbert ve Anacharsis Cloots'e tapınırlardı. Ama diğerlerine gelince, onlar Castille gibi mantık yürütürlerdi, yani onun gibi, bireysel isteklerin, topluluğun çıkarları karşısında ikincil derecede öneme sahip olduğu düşüncesini aşırı uçlara taşırlardı.

67 Bu noktada Lasalle, bugün bizim olduğumuzdan çok daha mantıklıydı; elbette, burjuva düşüncesine sadece siyasi ayrıcalıktan varıp, aynı zamanda ekonomik güç konumunu ele almaması tek yanlılıktı. Ama diğer yandan, Çalışanların Programı'nda çelişki noktasını önceden açıkça belirtecek kadar gerçekçiydi: "Alman dilinde, 'burjuva' sözcüğü 'Bürgertham' (yurttaşlık) terimine karşılık gelir. Ama ben bu anlamı yüklemiyorum. *Hepimiz* yurttaşız ('Bürger') : işçi, yoksul yurttaş, zengin yurttaş vs. Tarih içerisinde 'burjuva' sözcüğü, iyi tanımlanmış ve siyasi bir düşünce çizgisine karşılık gelen bir anlam kazanmıştır" (Collected Works, II. sayfa 27). Sanscülottizm'in karışık mantığı üzerine Lassalle'in eklediği şeyler, özellikle orta sınıfı kahvede 'doğal olarak' izleyip, sonra bütün sınıfı yargılayan yazarlara tavsiye edilir. Hiç bir kuşkum olmadan söyleyebilirim ki; genel olarak orta sınıf -Alman orta sınıfı da dahil-, sadece ekonomik olarak değil, ahlaki olarak da sağlıklıdır.

68 Bağımsızlık "İnsanlarla birlikte var olur. Bölünemezdir, süreklidir, vazgeçilemez" (Madde 25). "Bir ulus istediği zaman, anayasasını gözden geçirme, değiştirme veya düzeltme hakkına sahiptir. Hiç bir nesil kendisindeni sonrakini yasalarına bağlayamaz" (Madde 28).

69 Neue Zeit, xv 2, sayfa 141.

70 Adı geçen kaynak.

71 Capacite Politique des Classes Ouvrieres, s. 224, 225, 231, 235

72 a. g. e., s. 214

73 Doğal olarak bu, anında karmaşık problemlere yol açacaktır. Modern dünyanın tüm olası ticaret erbablarını çalıştıran bir çok birleşik girişimleri düşünün.

74 Geçtiğimiz yıllarda propaganda toplantılarından sonra sıkça karşılaştığım bir şey (eminim başkaları da karşılaşmıştır) olmuştur: İlk defa sosyalist bir konuşma duyan işçiler yanıma gelir, söylediğim şeylerin İncil'de zaten
bulunduğunu ve gerekirse cümle cümle gösterebileceklerini bildirirlerdi.

75 Neue Zeit, ix, 2, 221 sayfa.

76 819, 824, 825 sayfalar.

77 Felaket (The catastrophe) adlı makalesinde H. Cunow böyle bir şeye kalkışmıştır. Ona göre, eğer Marx kapitalin ilk kitabının sonunda kapitalist üretimin ilerlemesiyle "artan yoksulluk"tan söz ediyorsa bizim bundan "işçinin sosyal varoluşundaki basit bir gerilemeyi" değil, "onun bütün sosyal konumunda, ilerleyen uygar gelişmeye göre, yani üretimin ve uygarlığın genel gereksinmelerinin artmasına göre bir gerileme"yi anlamamız gerek. Yoksulluk düşüncesi sabit bir kavram değildir. "Patronundan büyük bir eğitim farklılığı ile ayrılan belli bir konumdaki işçiye çok değerli görünen bir şey, başka bir konumda bulunan ve patronundan entelektüel olarak üstün olan nitelikli işçiye `yoksulluk ve zulümün karışımı` olarak görünebilir ve o buna baş kaldırır." (Neue Zeit xvii s. 402, 403).
Maalesef Marx gönderme yapılan tümcede sadece "artan yoksulluk ve baskıdan değil, ayrıca "kölelik, gerileme, sömürü" den de söz etmektedir. Biz bunları "Pickwickçe" gerileme anlamında mı anlamalıyız, yoksa işçinin gerilemesini uygarlığın artışına bağlı olan görece bir gerileme diye mi açıklamalıyız? Benim böyle bir eğilimim yok, sanırım Cunow'un da yok. Hayır, işaret edilen pasajda Marx kesin bir şekilde "milyonerlerin sürekli azalan sayıları"ndan ve bunların kapitalist dönüşümün ve "yoksul ve baskı altındaki insanların" artmasının "avantajlarını sömürdükleri"nden söz eder. (Kapital, I., bölüm 14, sayfa 7) Felaket kuramı bu tezatlık kapsamında ele alınabilir ama, her işyeri ve hiyerarşik örgütte bulunabilecek entelektüel olarak geri patronların neden olduğu ahlaki yoksulluğa oturtulamaz.
Ayrıca Cunow'ın, felaket kuramını gerçekle bağdaştırmak için, değişik konumlarda bulunan işçilerin birdenbire birbirine zıt toplumsal düşüncelerle ortaya çıkmasına bel bağlaması da pek iç açıcı değil. Şimdi bunlar da mı "İngiliz işçileri" oluyor?

78 "Tüm bir toplum, bir ulus, hatta bütün çağdaş toplumlar yeryüzünün toprak sahipleri değildirler. Onlar sadece yeryüzünün kiracılarıdır ve yeryüzünü gelecek kuşaklara ilerleme kaydetmiş (boni patres familias) olarak bırakmalıdırlar. (Marx, Kapital, III. 2, sayfa 309)

79 Hyndman, İngiltere'nin yiyecek maddeleri ithalatının bütün olası düşmanlara karşı korunması için yeterince büyük bir donanmaya ihtiyacı olduğu konusunda ısrar eder. Ona göre, "Bir özgür insanlar ulusu olarak varlığımızı sürdürmenin koşulu, denizlerde üstün olmamıza bağlıdır. Bugün bunu başka hiç bir halk için söylemek mümkün değildir. Biz her ne kadar silahlara karşı sosyalistler olsak da, gerçeklere gözlerimizi kapatamayız." (Justice, 31 Aralık, 1898)

80 The Agrarian Question, s. 337 ve 338.

81 Bir kaç yıl önce Lassalle'in 'Elde Edilmiş Haklar Sistemi' adlı eserinin özetini çıkarırken, bu düşünceyi güçlü bir şekilde anlatmıştım. Bu eser, Lassalle'in kendisinin de

yazdığı gibi, pozitif hukukla devrimci hukuku bağdaştırma amacına adanmıştır. Kültürsüz biri gibi düşünmüş olma suçlamasını göze alarak, bir el koyma düşüncesinin ya da önerisinin hukuki kılıf giydirilmiş soygundan başka bir şey olmadığını ve tamamiyle karşı çıkılması gerektiğini düşünüyorum; böyle bir şeyin yararcı ve ekonomik temelde da karşı çıkılabilir olduğunu da ayrıca belirtmem gerek. Bareres'in tarif ettiği türden bir el koymanın üzerinde bile durmuyorum. " Mülk ayrıcalıkları alanında yapılan tecavüzler nasıl olursa olsun, sosyalist topluma geçiş sürecinde korkunç bir gücün yaptığı anlamsız işler değil, yeni olsa ve kendisini basit güçle ifade etse de, bir hukuk fikrinin ifadesi olmalıdır. " (Lassalle'ın 'Works' eserinin tam baskısı cilt III s. 791) Gasp edicilerin mülklerine el koymanın, sosyalist yasa ve hak kavramına en çok yaklaşan biçimi, örgütler ve kurumlarca bir şekilde yerine koymadır.

[82] Bu satırlar yazıldığından beri, birkaç Alman şehrinde bu soruna çözüm olarak, sendikaların işsizlik fonlarına belediyelerin katkıda bulunması biçimi bulundu.

[83] 6 Eylül 1898'deki Stuttgart Kongresi'nden birkaç gün önce Oeynhausen Westphalia'da II. William bir adamı çalışmasından alıkoyan ya da onu greva teşvik edenleri ağır hapis cezasıyla tehdit eden bir kanun hükmünü duyurdu. Böyle bir konuşmanın Alman sosyal demokratları arasında devrimci bir hava yaratması yeryüzünün en normal olayıydı. Fakat tehdit, boşa çıktı. Kaiser tarafından hafifletilmiş bir hali önüne sürüldüğü halde Reichstag konu üzerine bir karaname çıkarmayı büyük çoğunlukla reddetti. K nuşmanın kaderi benim beyanlarımı onayladı.

[84] 'Sosyal Demokrasinin Mücadelesi ve Toplum Devrimi'. Neue Zeit, xvi, I. 451 sayfa.

[85] "Sosyal demokrasi" kelimelerini burada daha geniş olarak bütün bağımsız sosyalist hareket için kullanıyorum. (İngiliz basını)

[86] Önsöz

[87] Neue Zeit, ix.,I.sayfa 736

[88] Kişilerin ele alınması ve olayların temsilinde ifade bulan o eğilimi ele almıyorum; bu eğilimin, ekonomik evrimin çözümlemesiyle zorunlu hiç bir bağı yoktur.

[89] Marx bu açıdan, Kapital'de, iş saatleri üzerine yazdığı bölümde, Fransızların 1848 yılındaki oniki saatlik yasasında kendisini belli eden "Fransız devrimci yönteminin kendine özgü avantajlarından" söz eder. Bütün işçiler ve tüm fabrikalar için ayrım yapmadan aynı çalışma gününü dikte eder. Bu doğrudur. Ancak, bu köktenci yasanın bütün bir kuşak boyunca kağıt üzerinde kaldığı bilinmektedir.

[90] Neyse ki, bu ülkede "devrim" sözcüğü, abartılı bir terim olmaktan öte tüm anlamını yitirdi." İngiltere'deki Bağımsız İşçi Partisi'nin aylık 'News' yayını, Ocak 1899.

[91] Atlanticus : A Glance into the State of the Future: Production and consumption in the Social State (Stuttgart: Dietz) ile birlikte, Dr. Joseph Ritter von Neupauer tarafından Pemerstorfer'in Deutsche Worte'sinde 1897-1898'de yayınlanan Essays: Something on Collectivism eserlerini karşılaştırın. Bu eserler, genel kabul görmüş olmasalar da, onlardan öğrenilecek şeyler vardır. Neupauer'e göre, bütün makineler tarafından yapılan ortalama iş hesaplansa, insan emek gücünün ancak üçte birini kurtardıkları ortaya çıkacak.

{kutupyıldızı kitaplığı}
264

Revizyonizm kelimesinin politik literatüre girmesine neden olan düşünürün, Bernstein'in, temel düşüncelerini bulacağınız bu kitap, eğer sonunda düşüncelerinizin altüst olmasından tedirgin olacaksanız okumanız önerilmeyen bir çalışmadır.

Sosyalist revizyonizmin babası Bernstein kitabına girerken şunları söylüyor okuruna:

...hareketin benim için her şey demek olduğunu ve **genellikle** "sosyalizmin nihai amacı" olarak adlandırılan şeye ise hiç önem vermediğimi söylerken...düşüncelerimin ve çabalarımın, bugünün ve en yakın geleceğin görevleriyle ilgili olduğunu anlatıyordum.

...çalışan sınıflar tarafından siyasi erkin ele geçirilmesi ve kapitalistlerin tasfiyesi, benim için amaç değil, ancak bazı işlerin yerine getirilmesi ve belirli amaçlara ulaşmak için kullanılan araçlardır...

...artık bunların hepsi değişmiştir. Şimdi kendim gibi Marx-Engels okulundan yetişmiş sosyalistlerle anlaşmazlık içindeyim ve eğer düşüncelerimi savunmayı sürdüreceksem, Marx-Engels teorisinin bana göre hatalı ya da çelişen noktalarını göstermekle yükümlüyüm...

ISBN 975-366-011-1

35000 T.